

ידי השלחן

סיכום בלשון בהיר ומתומצת על סדר השלחן ערוך,

מסוגיות הגמרא והראשונים עד לפסק ההלכה

הלכות אבלות

מותאם לבחינות הרבנות הראשית

נסדר ונערך בעזרת החונן לאדם דעת על ידי

ידידיה אושרי

פעיה"ק כרמיאל תובב"א

הכולל המרכזי קרן אורה

שנת "התיצבו וראו את ישועת ה'" (תשפ"ו)

ניתן להשיג סיכומים על הלכות:

שבת, תפילה ברכות, עירובין, מועדים, נידה, איסור והיתר,

אבלות, מצוות התלויות בארץ, מקוואות, חופה וקידושין.

ברית מילה לשמה

המוהל הרב ידידיה אושרי

0504181108

עפ"י הנחיות הרבנות הראשית לישראל ומשרד הבריאות

מהדורה זו הינה מהדורה ראשונה,

אודה לכל מי שיוכל לשלוח הערות והארות למייל המעודכן למטה

כל זכויות ההדפסה, העתקה או צילום הטקסט, שמורות למחבר

כתובת המחבר: כרמיאל, רחוב נחל סער 19/8

להזמנות הספר 053-3868652 \ 050-4181108

הערות והארות יש לשלוח לכתובת המחבר הרשומה לעיל,

או בדואר אלקטרוני: didiosher@gmail.com

זכרון לפניך בשהק לעד בספר יוחק

זכרון אבינו מורינו ורבינו עטרת ראשנו שר התורה ועמוד
ההוראה, פאר הדור והדרו, אשר כל בית ישראל הולכים
לאורו, והחזיר עטרה ליושנה להעמיד מורשת יהדות
ספרד על תילה, ולקרב לבם של רבבות אלפי ישראל
לאביהם שבשמים בתורתו המאירה ובפסקיו הבהירים,
והרביץ תורה ברבים לאלפים ולרבבות במסירות נפש

הראשל"צ ונשיא מועצת חכמי התורה

מרן

רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל

זצוקללה"ה

אשר ספר זה הוא אחד מתוך אלפי ספרים שנכתבו בדורינו
הנובעים מכחו וכח זכותו תגן עלינו ועל כל בית
ישראל אמן.

כס"ד, י"ב אדר א' תשע"ט, 4-780/ע"ט

דברי ברכה

הובאו לפני חלק מגליונות הספר **"ידי השלחן"** סיכומים על הלכות איסור והיתר, מקורות הדינים בתלמוד ובראשונים, הרמב"ם וש"ע, שכתב וערך הרב היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, עמו עוז ותושיה, משנתו ערוכה וברורה, מזכה הרבים, תהלתו בקהל חסידים, יראת ה' היא אוצרו, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, כה"ר **ידידיה אושרי שליט"א**.

אכן דבר נאה ויאה עשה הרב המחבר, ויועיל לחזרה ולשינון סיכומי ההלכות מקורות הדינים בש"ס, עם דעות הפוסקים הראשונים, ודעת הרמב"ם במקורו, ודברי מרן הש"ע, ודעות האחרונים, והכל עשה בבהירות בסדר נאה ונכון, בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, ובעזה"י יהיה זה לתועלת לבני התורה הלומדים ומשננים הלכות אלו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ואמנם על בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד על דלתות מרן הב"י משחר נעוריהם, אחר ידיעת הש"ס והראשונים בהבנה ישרה, ולא להסתפק בלימוד הש"ע עם כאר היטב.

וכן כתב הסמ"ע בהקדמתו לחושן משפט, שכוונת מרן השלחן ערוך היתה שלא יפסקו דין מהשלחן ערוך מבלי ללמוד תחלה מקור הדין וטעמו ונימוקו בטור ובבית יוסף, ובזמנינו רבים חושבים עצמם כאילו הם מדור דעה ומצפצפים ופוסקים מתוך דברי השלחן ערוך, והם מחריבי עמנו, הפרו ברית עזבו חק, וגורמים רעה לנפשם. ע"כ. והובא ביד מלאכי (מלי השלחן ערוך אות א').

וז"ל המהרש"א סוטה (כב.): וכדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך הש"ע, והרי הם אינם יודעים טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד (והראשונים), שהוא שימוש תלמידי חכמים, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הן בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהם. ע"כ. אלא צריכים לדקדק בידיעת מקורות ההלכה בתלמוד ובפוסקים, שהוא שימוש תלמידי חכמים. וכמבואר בתשובת מרן הבית יוסף, שכל דיין הפוסק מתוך שלחן ערוך לבר, ואין ספר בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראותיו, ולכן אשרי אדם השומע לשקוד על דלתות מזוזות פתחי הבית יוסף, אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו לדרוך בנתיבות ההוראה. ועל ידי ההתמדה בלימוד הבית יוסף ילמד אדם דרכו הישרה של מרן שיהיה עמו עוז ותושיה, לפסוק גם בהלכות החמורות, ושלא כדרך המלקטים אחרי הקוצרים, שמסתפקים בעיון שטחי בשלחן ערוך ובספרי האחרונים, מבלי לעיין היטב במקור הדברים בבית יוסף.

וכיו"ב כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), שהמורים הלכה על פי ספרי הקיצורים מבלי לעיין במקור הלכה, באים לידי טעות בהוראה. וכתב, עוד, שאין דעתו נוחה באלו ספרי ליקוטים של אחרונים, כמו לחם הפנים, וגן נטע, ובאר היטב, כי לא הטיכו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר, לבדוק בחורים וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומרא, מציאה היא בידם להעתיקם, ואל תסמוך עליהם כלל, ובעלי ליקוטים אלו לא דסמכא אינן, כי אין בידם הכרע להכריע מדעת עצמן, או מדעת הפוסקים הלכה כמאן, וכ"ש להקל אין שומעין להם, ולא נאה

להם חיבורים כאלה, אם לא שהם מפורסמים למומחין שהומחו רבים עליהם, כמו בעל פנים חדשות, וכנה"ג, ולקט הקמח, ע"כ.

גם הגאון ר' יצחק מזיא בשו"ת יפה נוף (בשונות שבסוף הספר סימן ד) כתב, נשאלתי אם יש להורות אחר שלחן ערוך דמהר"ם מאיסרליש ז"ל, מאחר שקיבץ כל החומרות מכל הבתראים, וכל מנהגי המדינות והארצות שלנו כאשר נמצא בהקדמתו. תשובה: אומר אני דבדאי הגאון ז"ל מעלתו אין לה ערך ושיעור, ומאן יהיב לן מעפריה. ושלחנו ערוך בכל מיני מטעמים וכו' וכל תלמיד חכם שלמד ספר ארבעה טורים עם הבית יוסף, ויודע מקור ושורש כל דין ואיסור מהיכן נודע ומתפשט על שרשו ומתכונתו וכו' הש"ע הלז הוא לו לעטרת תפארת להקל על המעיין וכו' והרבה תועיל לחכמים וכו' אבל הרבה תלמידים שאינם יודעים שורש ומקור מהדינים או ההוראות ומורים מתוך השלחן ערוך, אומר אני עליו כל המורה מהשלחן ערוך, אל יהי בכלל ברוך, כי אינו מבין שום דבר על שורשו, ויבא לאסור את המותר ולהתיר את האסור. עכ"ל. ואח"כ הביא תשובת הרא"ש הנ"ל וכתב דכל מה שכתב הרא"ש על הפוסקים מתוך ספר הרמב"ם, הוא הדין והוא הטעם למורים מתוך הש"ע שמתירים האיסור. עכ"ל.

וכתב בשו"ת שבט הלוי בחלק ב' סימן נז, כי הגאון החזון איש היה לומד בנעוריו הרבה בספר הבית יוסף, והיו חבריו מלעיגים עליו, שיהיה מלמד תינוקות, ולבסוף נעשה מה שנעשה, וכל גדולי הדור משכימים לפתחו, וכל זה לא בא לו אלא מכח לימוד הבית יוסף.

וכן כתב מרן עצמו בתשובת בית יוסף באבן העזר, כי כל דיין שפוסק מתוך השלחן ערוך ואין ספק בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראה.

וכן כתב בתוס' יוס טוב בהקדמתו לספר לחם חמודות, ועל כיוצא בזה אמרו חז"ל: כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה. [ירושלמי ר"פ ר"א דמילה]. גם בספר ויקרא אברהם (וה' קכ, אות עט) הביא דברי המהרש"א הנ"ל. ע"ש. ועיין בתשובת הרא"ש (כלל ל"א סימן ט') והביאו מרן הב"י בהקדמת הכסף משנה. ע"ש. ומדבריו נלמד להש"ע, כמ"ש הסמ"ע. והרב דבר משה בחלק ג' (בחלק ח"מ סימן י"ב דף ס ע"ד) כתב, דמרן כ"מ בהקדמתו אמר על ספר שלחן ערוך שלא לסמוך בלי ראות הדברים במקומם. ע"כ. וכתב בשדי חמד חלק ו' (סימן יא) דכוונתו דמ"ש בהקדמתו בשם הרא"ש על הרמב"ם יש ללמוד על הש"ע, וכדברי הרב הסמ"ע.

והגאון מהר"ר שמואל קייידנובר בעל תפארת שמואל, כותב בתשובתו שבספר נחלת שבעה (סימן ז') אל הרב המחבר נחלת שבעה, מה שחידש כת"ר בזה דברי שגגה הם, כי שם אל לבו רק דברי האחרונים הט"ז והש"ך, וכנראה שאין ספר בית יוסף תחת ידו, ואני לא כן עמדי, כי עד שאנו מגרמי גרמי באחרונים, ניכול בישרא שמנה אפתורא דדהבה דהש"ס והראשונים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שהם יתד שהכל תלוי בו. ויש למעלת כת"ר למכור ספרי האחרונים ולקנות ד' טורים עם הבית יוסף. [והביא דברי תשובת הבית יוסף, אבן העזר הנ"ל]. וזה כעין מה שכתב הרא"ש בתשובה (כלל לא דין ט') לגבי המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמרא ובמקורות ההלכה, בודאי שהם טועים לאסור את המותר ולהתיר את האסור. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שואל ומשיב קמא (חלק ב' סימן יד),

ובמשכנות הרועים (מערכת ח' אור נט), ובשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (הלכות תלמוד תורה פרק ב' ס"א). וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק א' (בהקדמה).

ומכל מקום כיום שגדולי האחרונים כתבו פסקי הלכה על סדר השלחן ערוך, במקורות וטעמים, אם הוא נחפז להורות הלכה, יכול לסמוך על פסקי מרן בשלחן ערוך בלי עיון תחלה בבית יוסף, כשמעיין בדברי האחרונים החונים על השלחן ערוך. וכן ספר הלכה שחיברו תלמיד חכם מובהק דפקיע שמה, ניתן לסמוך על הוראותיו גם מבלי לעיין בדברי הבית יוסף, [במה שכתב בפירוש, ולא על ידי דמיון מילתא למילתא], ויכול לסמוך על המחבר ההוא שעייין בשרשי הסוגיא בטור ובבית יוסף ובאחרונים. ובלבד שהמחבר פקיע שמה, שימש תלמידי חכמים בעלי הוראה, והוכר בגדולתו גם אצל גדולי התורה, וגדולי הדור הם שסמכו על הוראותיו. ומיהו בזמנינו לא ניתן להסתמך על הסכמות שכתבו גדולי התורה, שאין זה אלא עדות על האדם, לעודדו להגדיל תורה ולהאדירה, אבל אין כאן עדות שהמסכימים עברו על כל הספר מתחלתו ועד סופו בעיון ובדקדוק. ולכן אין לחשוב שכוונת המסכימים להסכים עם המחבר בכל ההלכות שחידש, שבדרך כלל אין החכם המסכים עובר על כל הספר ליתן דעתו על ההלכות המובאות בספר אם הם אליבא דהלכתא או לא. ובעבר היו ההסכמות באות בעיקר על ענין השגת גבול שלא להדפיס ספר שלא ברשות המוציאים לאור. כי על פי ההלכה מחבר ספר שכתב תשובות בהלכה או בעניני אגדה וכל כיו"ב יש לו זכויות בספר, ורשאי למכור את הספר על דעת שלא ידפיסו ממנו בלי רשותו, דהוי תנאי שבממון דתנאו קיים.

ועל בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד ולחפש היטב גם בספרי האחרונים ואחרוני האחרונים, אשר הם לנו לעינים, ויהיה וזיו ונשכר לדפוק על דלתות ספריהם הקדושים, כי הם רבותינו המראים לנו את הדרך הישרה בנתיבות ההוראה, ותשועה ברוב יועץ. ואז סמוך לכם בטוח בה' שלא יכשלו בהוראותיהם, ושומע לנו ישכון בטח.

וברכתי להרה"ג המחבר שליט"א שהיה רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, בבריאות גופא ונהורא מעליא, באורך ימים ושנות חיים, בטוב ובנעימים.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

הרב שלמה משה עמאר הראשון לציון הרב הראשי לירושלים

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

בעה"ת ש"י, י"ד אייר התשע"ט

אגרת ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר החשוב "ידי השולחן" אשר ערך וחבר הרב ידידיה אושרי שליט"א אשר עשה בטוב טעם ודעת סיכומים על הלכות איסור והיתר, וגם זאת עשה לטובה שהביא מקורות הדינים מהתלמוד והראשונים.

וראיתי שמלאכה גדולה עשה מתוך עמלה של תורה, ותועלתו רבה, להאיר עיני הת"ח בדבר ה' זו הלכה.

ואין עיתותי בידי לעיין בדברים, אך נסמכתי על ידידי ומחותני כב' הראש"ל הרב הראשי לישראל הגאון ר' יצחק יוסף שליט"א שכתב לו באורך עם הערות והארות, ועל זה אני סומך. כי מלבד בירורי הענינים שעלו בספרו בבירות ובבקיאות, עוד הטיב לעשות הכל בשפה ברורה ונעימה, תורה יוצאת הינומא, תורת ה' תמימה, בדעת ובחמה כיד ה' הטובה עליו. ובזכות עמלה של תורה נזכה לראות עין בעין בשוב ה' שבות עמו ונחלתו בישועה וברחמים בב"א.

המצפה לישועת ה' ברחמים

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

הַרְבֵּנוֹת - כְּרִמְיָאֵל

ערב חג השבועות תשפ"ו

מכתב ברכה

שמחתי לשמוע כי אחד מן החבורה ההוגה בתורה תדיר בבית מדרשינו הרה"ג הרב ידידיה אושרי שליט"א עומד להוציא לאור מהדורה מתוקנת ומורחבת בסוגיות חדשות של ספרו הבהיר "ידי השולחן".

ספריו הקודמים של הרב לא ללמד על עצמם יצאו אלא ללמד על הכלל. שמשנתו ברורה וסדורה.

חלק ניכר מהצלחתו של הלומד לשמר את אשר למד נעוץ בשאלה עד כמה הלומד הבין היטב את מה שלמד. כל כמה שהבהירות תגדל כך יגדל משך זמן הזכרון.

המאפיין של חיבורו של הרב הוא הבהירות והסדר. הליטוש בהגדרות והקיטלוג הנכון של כל ענין וענין.

הרה"ג הרב ידידיה אושרי שליט"א ידיו רב לו גם בתורה שבעל פה. פיו מפיץ מרגליות ובאישיותו המיוחדת סלל מסילות ללבם של רבים וטובים מהם בני תורה מובהקים ומהם אנשים שזכו לפגוש לראשונה במאור התורה.

ביד רמה הוא מנווט את בית המדרש 'משכן חי' בכרמיאל – מנחיל תורה לציבור ומכוון תלמידי חכמים בעבודת ה' יתברך. ידיו רב לו גם בטיפוחם של צעירי הצאן בני הישיבות הקדושות.

הקב"ה יעזור לרב היקר בהפצת מעיינותיו חוצה מתוך שפע של ברכה ואושר.

המברך באהבה ובחיבה

אברהם צבי מרגלית

רב העיר כרמיאל

בית ההוראה "היכל שמואל"
בראשות הרב יוסף יוניוב שליט"א

ג' תמוז תשפ"ו

אגרת ברכה

ראה ראיתי את סדרת הספרים הבהירים "ידי השלחן" שחיבר ידיד נפשי היקר

הרה"ג ידידיה אושרי שליט"א

הספר סובב על סיכום נפלא ביותר של דברי הטור בית יוסף והשו"ע ונושא כליו ראשונים ואחרונים, עברתי בין בתריו וראיתי שדבריו נכונים וטובים, ויש בהם טעם לשבח, והוא ערוך בטוב טעם ודעת בשפה ברורה ונעימה דבר דבור על אופניו בסגנון קל וצח, אשר כל הרואה אותו בעודו בכפו יבלענו, ספר זה מיוחד ללימוד וחזרה לאברכים הרוצים לקבל הסמכה ברבנות והוא מיועד לחזרה ושינון, ורבים שלמדו בו הצליחו מאוד במבחנים וזכו לקבל הסמכת חכמים

המחבר למד ושימש אצלנו בבית ההוראה זמן רב, וברוך ה' איתמחי גברא להורות לרבים בהלכה, וכן בהלכות טהרה ומראות, וכן למד אצלנו את אומנות המילה, ועשה זאת באופן היותר ראוי, והוסמך כאחד המוהלים המובהקים

ובידעו ומכירו קאמינא שעמל בתורה ויר"ש היא אוצרו, והנני לברך את המחבר בבריאות איתנה ונהורא מעליא אורך ימים ושנים בטוב ובנעימים להמשיך ולחבר חיבורים טובים ומעילים לעם ישראל, ויזכה להגדיל תורה ולא תצא תקלה תחת ידו
אמן

כעתירת מוקירו יוסף יוניוב

הרב זבדיה כהן

ראש אבות בתי הדין תל אביב יפו

ב"ה כ"ו אדר א' תשע"ט

המלצה

באתי בשורות אלו לברך את כבוד הרב הגאון, מעוז ומגדול, פה מפיק מרגליות הרב ידידיה אושרי שליט"א מבחירי בית המדרש לרבנים "אורות התורה" בעיר אפרת ת"ו, אשר שוקד על ברכי התורה והיראה מזה שנים ורבות ועלה ונתעלה לגאון ולתפארת. וברוך ה' ראה ברכה בעמלו וזכה לחבר ספר חשוב בהלכה וקרא לו "ידי השולחן" אשר כשמו כן הוא ידיים מפוארות לשולחן ערוך יורה דעה, ובו סיכום בהיר ומתומצת על סדר השולחן ערוך מסוגיות הגמרא והראשונים ועד לפסק ההלכה. והכל ערוך בבהירות ובשפה ברורה ובנעימה למען יוכל הלומד להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד. לא נצרכה אלא לברכה שיזכה המחבר להגדיל תורה ולהאדירה ויפוצו מעיינותיו חוצה בבריאות איתנה ונהורא מעליא אמן.

בכבוד רב
גמולת כבוד
זבדיה כהן

ראב"ד תל אביב יפו

ישיבת עקירי ירושלים

רחוב מלכי ישראל 77
רחוב הטורים 31
ת.ד. 57177
ירושלים 91571
טל. 02-5383377
פקס. 02-5376390

IN MEMORY OF SHAUL AND MIRIAM TAWIL ע"ש שאול ומרים טוויל ז"ל

בס"ד

77 MALCHEI ISRAEL ST.
31 HATURIM ST.
P.O.B. 57177
JERUSALEM 91571
TEL. 02-5383377
FAX. 02-5376390

י"ח תמוז תשע"ט

באתי להמליץ בעד תלמידנו היקר

הרה"ג ר' ידידיה אושרי שליט"א

רחש לבו דבר טוב לזכות את הרבים

ולהגדיל תורה ולהאדירה בעיר כרמיאל תובב"א

אשר על כן מצווה רבה להיות לו אחיעזר ואחיסמך להחזיק בידו,

למען יוכל להרבות תורה ולקרב רבים לתורה ויראת שמים.

וכל התומכים והמסייעים יזכו לבני חיי ומזוני רויחי

ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו אמן.

גמילה פג' 8
פג' 1 כג'
משגיח/קבלת גמילה - מרדכי יואלי

ישיבת
עקירי ירושלים

YESHIVAT YEKIREI YERUSHALAYIM

הקדמה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני וקיימני עד לרגע זה, וביותר על אשר זיכני וקרבני להיות מן העולים והזוכים לישב באהלה של תורה ולהגות בדברי חכמתו. ומקטנתי זכיתי ללמוד בישיבות קדושות, בעיר הקודש ירושלים תובב"א, מתחילה בישיבת 'יקירי ירושלים' בראשות הרב יהודה כהן שליט"א, ואחר כך בישיבת 'אור לציון' בראשות הרב אליהו אבא שאול זצוק"ל בנו יחידו של מרן האור לציון זצוק"ל.

וזיכני ה' לישב באהלה של תורה בכולל, כתחילה בעיר ביתר עלית, בכולל בראשות הרב שלמה ידידיה הכהן שור שליט"א, ואחר כך בעיר כרמיאל בכולל בראשות מורנו הרב אברהם צבי מרגלית שליט"א.

תוך כדי לומדי בכולל הלכות אורח חיים ויורה דעה, עלה בליבי לכתוב סיכום הסוגיות מדברי הראשונים המובאים בב"י, עד לפסק מרן השלחן ערוך והרמ"א עם נושאי כליהם. שיהא הכל מסודר וערוך מה מקור הדין בגמרא לכל דין, והיאך משתלשלת משם ההלכה לשלחן ערוך, ומה הוסיפו או חלקו הרמ"א ושאר הפוסקים. על מנת שיהיה זה לתועלת ועזר לאברכים הלומדים החפצים בכלי עזר לסדר ההלכות, ואף לקובעי העיתים לעיתים, למען יוכלו לסדר כל הסוגיות וההלכות לעיין ולראות כל ענין לאשורו.

ספר זה מיועד גם ללומדים לבחינות הרבנות, ומובא בו כל תוכן הבחינות בצורה בהירה מסודרת ויפה. לא חפצתי להוסיף בו את ההכרעות למעשה של אחרוני זמנינו מכמה סיבות, האחת מפני שייעודו של ספר זה הוא להביא בפני הלומד את החומר הנצרך לחזרה ומותאם למבחני הרבנות, וההוספה של הפוסקים עלולה לסרבול את הלומד. השנית מפני שההכרעות הם רבות וישנה כמות גדולה של גדולי האחרונים, שאם נרצה להוסיף אותה נצטרך כמה כרכים, ולהכריע מי מהאחרונים יותר חשוב ונצרך אינו תפקידנו, לכן עשינו המלאכה עד חציה, ואידך זיל גמור.

בואו שעריו בתודה

לרבותי אשר אילפוני חכמה ודעת וזכיתי ליצוק מים על ידיהם. מתחילה בלומדי בתלמוד תורה ולאחר מכן בישיבה קטנה 'יקירי ירושלים', ובישיבה הגדולה 'אור לציון'. למו"ר הגאון הר' יוסף יוניוב שליט"א, המאלפני בינה ודעת לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולימדני אומנות המילה כראוי, וענייני טהרה ומראות, לקיים דברי התורה הלכה למעשה בעצה ובתבונה. למו"ר מאז לומדי בעיר הקודש ביתר עלית, ראש הכולל הרב שלמה הכהן שור שליט"א. למו"ר מרא דאתרא דעיר הקודש כרמיאל וראש מוסדות קרן אורה, הרב אברהם צבי מרגלית שזכיתי להיות מחובשי ספסלי בית מדרשו בשנים האחרונות.

להורי היקרים, אמי מרת גאולה תחי' לאורך ימים טובים בכריאות הגוף והנפש. לכבוד מעלת חמי היקר הרה"ג גולן טויטו שליט"א ולחמותי היקרה מרת אודל תחי'. לרעייתי היקרה מנב"ת אשר לילה כיום תאיר כחשיכה כאורה, למען אשר אוכל לישב באהלה של תורה ולשקוד על דלתותיה, ולרוב מסירותה והשגחתה בכל צרכי הבית וטיפול הילדים אשר חנן אותנו ה', זכיתי להגיע עד הלום. 'תנו לה מפרי ידיה ויהללו בשערים מעשיה', ותהי משכורתה שלמה מעם ה' ויזכנו לרוות נחת מכל יוצאי חלצנו, בכריאות איתנה ונהורא מעליא, ונזכה יחד להנהיג את ביתנו בדרך ה', ולזכות את הרבים בהפצת התורה ודרכיה אמן.

ועיני לשמיא נטלית: 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל חלילה בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ויהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שתאיר עיני במאור תורתך הקדושה תורת חיים, ותצילני מכל מכשול וטעות, הן בדיני איסור והיתר, הן בדיני ממונות, הן בהוראה הן בלימוד. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.

ידידיה אושרי ע"ה ס"ט

תוכן עניינים

תוכן עניינים מורחב בסוף הספר

סימן שמ – ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין.....	א
סימן שמא – מי שמתו מוטל לפניו בשבת או ביום טוב, ודיני האונן.....	כג
סימן שמב – מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו אבלות.....	כט
סימן שמג – מצות הלווית המת.....	לב
סימן שמד – חיוב ההספד וגודל שכרו, וכיצד ועל מי מספידין.....	לג
סימן שמה – דין המאבד עצמו לדעת, ומנודה, והרוגי ב"ד, והפורשין מן הצבור.....	לט
סימן שמו – מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה.....	מד
סימן שמז – שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל.....	מה
סימן שמח – דין שרפה על המת, והאומר: אל תקברוני.....	מו
סימן שמט – איסור הנאה במת ובתכריכיו.....	מז
סימן שנ – דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי.....	מט
סימן שנא – דין כלאים וציצית למת.....	נ
סימן שנב – באיזו בגדים קוברין, ואין האיש מלביש את האישה.....	נא
סימן שנג – היאך מוציאין מת גדול או קטן, ובאיזו מטה.....	נג
סימן שנד – עיר שיש בה שני מתים, איזה קודם.....	נו
סימן שנה – דברים שמשנים באישה יותר מבאיש.....	נז
סימן שנו – גבו לצורך המת והותירו.....	נח
סימן שנז – איסור הלנת המת, ומתי מותר להלינו.....	נט
סימן שנח – נושאי המטה פטורים מקריאת שמע ומתפלה.....	ס
סימן שנט – מקום יציאת המת והאבלים.....	סב
סימן שס – מת וכלה ומילה, איזה קודם.....	סג
סימן שסא – הליות המת ובטול תלמוד תורה להליותו.....	סד
סימן שסב – לקבור בקרקע, ואם קוברים שני מתים יחד.....	סז
סימן שסג – איסור פינוי המת והעצמות ממקומן.....	ע

סימן שסד – איסור הנאה של קבר והאבן והבנין.....עג

סימן שסה – החופר קבר פטור מק"ש, וכמה מרחיקין הקברות מהעיר.....עז

סימן שסו – דין המוכר קבר, ואישה שירשה קבר ממשפחתה.....עט

סימן שסז – קוברים מתי עובדי כוכבים, ושלא יהלך בבית הקברות בתפילין וציצית.....פא

סימן שסח – שלא לנהוג קלות ראש בבית הקברות.....פד

סימן שעא – אימתי מתחיל האבלות, ולמי שמפנין מקבר לקבר.....פו

סימן שעב – מנהג המנחמין, ודין מת שאין לו מנחמים.....צג

סימן שעז – דין עבדים ושפחות ומנודה שיש להם אבלות.....צח

סימן שעח – דיני סעודת הבראה לאיש ולאישה.....צט

סימן שעט – דין ברכת המזון בבית האבל.....קד

סימן שפ – דברים שהאבל אסור בהם.....קו

סימן שפא – איסור רחיצה וסיכה לאבל.....קטו

סימן שפב – איסור נעילת הסנדל לאבל.....קיא

סימן שפג – איסור תשמיש המטה לאבל.....קכ

סימן שפד – האבל אסור בתלמוד תורה.....קכב

סימן שפה – דין שאלת שלום באבל.....קכה

סימן שפו – עטיפת הראש באבל.....קכז

סימן שפז – דיני כפיית המטה.....קכח

סימן שפח – אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין.....קל

סימן שפט – אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ.....קלב

סימן שצ – דיני גילוח וסריקה באבל.....קלו

סימן שצא – אבל אסור בכל מיני שמחה.....קמ

סימן שצב – אבל אסור כל ל' יום לישא אישה.....קמג

סימן שצד – שלא להתקשות על המת יותר מדאי.....קנ

סימן שצה – מקצת יום השבעה והשלשים ככולו.....קנב

סימן שצו – דין אבל שלא נהג אבלותו כל שבעה.....קנד

סימן שצז – דיני עדות לנהוג אבלות על פיהם קנו

סימן שצח – אבלות יום ראשון דאורייתא..... קנח

סימן שצט – דיני אבלות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גליות קנט

סימן ת – דיני אבלות בשבת קסח

סימן תא – דברים הנוהגים בחול המועד קעא

סימן תב – דין שמועה קרובה ורחוקה קעד

סימן תג – דיני המלקט עצמות..... קפ

עניין שמופיע בכמה מקומות..... קפד

חלוקת הנושאים על פי סימנים בהלכות אבלות קפח

תוכן עניינים מורחב..... קפט

סימן שמ – ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין

סעיף א

מי שמת לו מת, והוא מהמתים שראוי להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו. וצריך שיקרע מעומד, ואם קרע מיושב, לא יצא (ולריך לחזור ולקרוע) (טור בשם רי"ף גיאות והרא"ש והגהות מיימוני ובית יוסף לדעת ראב"ד ורי"ף ורמב"ן ומדכ"פ פא"מ). ולכתחלה כריך לקרוע קודם שסחוס פני המת). (בית יוסף בשם סמ"ק).

דין קריעה

מובא במועד קטן קריעה מדכתיב אצל בני אהרן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו, משמע ששאר אבליים כן.

נחלקו אם חיוב קריעה דאוריתא או דרבנן:

» תוספות רמב"ן אשכול טור שלחן ערוך ט"ז וש"ך (על פי מה שכתב בסעיף ל' שגם בקריעה שייך הכלל של הלכה כמיקל באבל משמע שסבר דרבנן) חייב מדרבנן וקרא אסמכתא.
 » ראב"ד דאוריתא.

מי שלא קורע הביא הטור על פי הגמרא מועד קטן לעיל שעונשו מיתה.

קריעה מעומד

במועד קטן הובא מעשה שמת בן בנו של אמימר וקרע מיד וחזר וקרע בפני בנו וכשנזכר שקרע מיושב קם וקרע שוב מעומד.

נחלקו למעשה:

» ראב"ד וכן למדו טור ורא"ש מהשמטת הרי"ף דיעבד שקרע יצא ואמימר החמיר על עצמו.
 » רמב"ם רי"ף גיאת רמב"ן רא"ש מרדכי שלחן ערוך ורמ"א הלכה כאמימר הואיל ולא קרע מעומד חוזר וקרע.

זמן הקריעה

הביא רמ"א לקרוע קודם שיסתום פני המת בקרקע, והש"ך הביא שיהא בזמן יציאת נשמה אחר שאומרים צידוק הדין.

למעשה הביא הגרע"י המון מנהגים והורה להסמיך למיתה כמה שאפשר והנהגים להמתין עד אחר סתימת הגולל יש להם על מה שיסמוכו.

לקמן סעיף י"ח מובא מתי קורע בשמועה קרובה ורחוקה, לקמן שצ"ו מבואר לא קרע בתחילה כשידע קורע כל שבעה מלבד אביו ואמו שקורע גם אחרי ז'. הגרע"י כתב שיקרע בלא ברכה.

פתחי תשובה הביא ברכי יוסף שכתב שקריעה תהיה על ידי אדם אחר שיש בזה עוגמת נפש יותר, והאחרונים כתבו שיתחיל על ידי אחר וימשיך הוא בעצמו וכתב הגרע"י שכן נהגו. עוד כתב ברכי יוסף הברכה של דיין האמת נהגו להסמיכה לקריעה.

סעיף ב

מקום הקריעה, בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחריו, (או בשולי הבגד) (טור) או מן הצדדין, לא יצא. הנה: ויש אומרים שיוצא אם קורע בשולי הבגד, וכן נהגו להקל לקרוע בשולי הבגד, (אלו מנהגים תמלא בסמ"ק ובמהרי"ו ובחידושי אגודה ובכל זו), כשקורעין על שאר מתים שאינן מתאבלין עליהם, אבל על המתים שהם קרוביו, ומתאבלים עליהם, אינו יוצא בקריעה זו ואיך לקרוע בבית האולר, וכן נהגו.

מקום הקריעה

הוראת השלחן ערוך כן מובא במסכת שמחות ר' יהודה אומר קורע מלמטה יצא וחכמים אומרים לא יצא ובמועד קטן הובא בסתם דעת חכמים.

נחלקו מה מקום הקריעה:

» **רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך** קריעה היא רק בבית הצואר מלפניו.
 » **הגהת סמ"ק אגודה מרדכי וכל בו וכתב רמ"א שכן נהגו** בשאר מתים שלא מתאבל עליהם כגון העומד בשעת יציאת נשמה, מועיל לקרוע שלא בבית הצואר אלא בשולי הבגד.

פתחי תשובה הביא חכמת אדם שלא מועיל אם קורע הבגד לרוחבו.

סעיף ג

שיעור קריעה, טפה. ואם קרע על מת, ובא להוסיף באותה קריעה על מת אחר, אם אחר ז', סגי בכל שהוא. ואם הוא בתוך ז', צריך טפה. ועל אביו ואמו, אפילו אחר ז', קורע עד שיגלה את לבו.

שעור קריעה

בגמרא מועד קטן הביא ר' אבהו קריעה טפח מדוד שנאמר אצלו ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם. נחלקו בשיעור הקריעה בתחילה ועל מת נוסף, ר' מאיר תחילה טפח ותוספת ג' אצבעות, ר' יהודה תחילה ג' אצבעות ותוספת כל שהוא, הורה עולא כר' מאיר בתחילה טפח וכו' יהודה בתוספת כל שהוא וכן פסק שלחן ערוך.

מתי מוסיף כל שהוא על מת אחר

נחלקו רב מתנה ומר עוקבא ממתי מועיל להוסיף כל שהוא ולא צריך קריעה אחרת בנפרד, חד אמר בשבעה צריך לעשות חדש ואחר כך אפשר להוסיף, וחד אמר עד שלושים צריך לעשות חדש ואחר כך אפשר להוסיף. שלחן ערוך פסק כמיקל שכבר אחר ז' מועיל להוסיף ולא צריך לעשות חדש. והובא גם סעיף כ"א.

סעיף ד

כשם שקורע על קרובו שמתאבל עליו, כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו, כיצד, הרי שמת בן בנו או אחי בנו או אם בנו, חייב לקרוע בפני בנו. וכן קורע על חמיו וחמותו. והאישה קורעת על חמיה וחמותה. (ואין נוהגין עכשיו כן, וכמו שיתבאר לקמן סימן שע"ד לעניין אבלות).

מתי קורע על קרובי קרוביו ואיזה מהם

בגמרא אמימר קרע על בנו, בבביתא מובא שעל קרובי אשתו קורע רק על הוריה, חמיו וחמותו.

נחלקו הראשונים מתי זמן הקריעה:

- » רא"ש וטור בשעת חימום וינהג אבלות בפניו.
- » ראב"ד פעמיים בשעת חימום ובשעה שבא לפניו.
- » רמב"ם רי"ף גיאת רמב"ן ושלחן ערוך רק בפני קרובו כמוכח ממעשה אמימר שחזר וקרע בפני בנו.
- » רי"ף סבר שכל דין קריעה הוא רק על חמיו וחמותו ולא על קרובי שאר קרוביו שבהם חייב רק להתאבל בפניו אבל לא לקרוע.
- » מימוניות בשם מהר"ם ורמ"א אין נוהגים עכשיו לקרוע על קרובי קרוביו, וכן כתב הגרע"י שנהגו הקרובים למחול על הנהגת כבוד זו.

סעיף ה

העומד בשעת יציאת נשמה של איש, או אישה מישראל, חייב לקרוע (טור בשם רמב"ן ובית יוסף אף לדעת רש"י). ואפילו אם לפעמים עשה עבירה לתיאבון, או שמניח לעשות מצוה בשביל מורח. הגה: אבל רגיל לעשות עבירה, אין מתאבלין עליו (מרדכי סוף מ"ק). וכל שכן על מומר לעבודת כוכבים (שם ופוסקים וכן מוכח מש"ס פירוש גמרא הדין וכמה דוכתי). ויש אומרים שמומר שנהרג בידי עובד כוכבים, מתאבלין עליו (הגהת אשיר"י פרק א"מ וא"ז). וכן מומר קטן שהמיר עם אביו או אמו, דהוי כאנוס (מרדכי ה"א בשם ר"י ומציאו בית יוסף סימן שמ"ה) ויש אומרים דאין מתאבלין, וכן עיקר (שם בשם ר"ת). הפוסקים מדרכי כבוד, אף על פי שאין מתאבלין עליהם, מתאבלין על בניהם (א"ז). וע"ל סימן שמ"ה.

עיקר דין קריעה על אדם בשעת יציאת נשמה

בגמרא הורה ר"ש ב"א שיקרע הואיל ודומה לספר תורה שנשרף.

נחלקו מה הטעם:

- » רש"י שהיה יכול ללמוד וכבר לא יכול.
- » רש"י בשבת אין לך ריק בישראל שאינו מלא מצוות כרימון. רש"י במועד קטן כמו תורה שנקראת אור גם הנשמה נקראת נר ה' נשמת אדם.
- » רמב"ן הוא הפסד גדול וחרדה רבה.
- » עוד ברמב"ן כמו בשריפת ספר תורה אובדים מצוות כתיבתה גם במיתה מאבדים מצוות עשה שלא יכולים לקיים יותר.

הורה שלחן ערוך דין זה הוא אף באישה משום ששייך בה הטעם שנשמתה קרויה נר ושבתלה ממצוות עשה.

קריעה על קטן

כתב מהרש"ל שלא נהגו לקרוע, וכתב ש"ך שאם היה קטן לכולי עלמא שלומד מקרא צריך לקרוע עליו. לקמן סעיף ל' פסק שלחן ערוך שכן קורעים על קטן מגיל ל' יום.

עמד בשעת יציאת נשמה בשבת

נחלקו העומד בשעת יציאת נשמה בשבת האם יקרע במוצאי שבת:

- » תפלה למשה חייב לקרוע במוצאי שבת אך אם לא קרע עד שנקבר פטור.
- » רדב"ז וחתם סופר לא שייך קריעה משום מעמד יציאת נשמה רק אם היה באותו זמן ממש, כמו שמציחנו בפטירת אמימר שמה שהיה אפשר לקרוע לאחר מכן הוא רק משום ששעת הספד היא כשעת חימום.

כתב חתם סופר, מי שהיה עם המת חייב לקרוע אף אם החזיר פניו.

קריעה בשעת יציאת נשמה על אדם רשע

נחלקו אם קורעים על רשע:

- » ר' יונה לא קורעים על רשע וחשוד.
- » מהר"ם ושלחן ערוך קורעים רק אם היה עובר לפעמים ורק אם היה זה בגלל טורח אך להכעיס או שהיה רגיל לעבור אין קורעים עליו.
- » מרדכי ורמ"א לא קורעים על הרגיל בעבירה (המשך לדברי השלחן ערוך לא חולק). וכתב ש"ך אם התוודה קורעים עליו.

מומר שנהרג

הביא רמ"א יש אומרים שמתאבלים עליו ביאר הש"ך שנהרג על ידי עכו"ם מיתתו היא כפרתו. הלבוש כתב שלא מתאבלים.

בן של מומר הביא רמ"א מחלוקת וכתב העיקר שלא מתאבלים. ילדים של פורשים מרדכי ציבור הורה רמ"א שמתאבלים על בניהם.

סעיף ו

על אדם כשר, שאינו חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה, ולא סני שומעניה, אף על פי שאינו גדול בתורה ואף על פי שלא עמד בשעת יציאת נשמה, חייב לקרוע עליו, והוא שעומד שם בין מיתה לקבורה, ותלמידי חכמים פטורים מקריעה זו. הגה: ויש אומרים דאין חייב לקרוע על אדם כשר, אלא אם כן עומד עליו בשעת יציאת נשמה, אבל חייב לזכות ולהתאבל עליו (כ"ן פ' האורג והגהות מיימוני פ"א בשם ראז"ה), וכן נהגו להקל.

קריעה על אדם כשר

הובא בבריתא בשבת בגלל שלא מתאבלים על אדם כשר מתים בניו של אדם. וכתב ש"ך אדם כשר הוא המחזור אחר גמ"ח.

מעשה הובא במועד קטן כשמת ר' ספרא הורה אב"י לתלמידי חכמים שייקרעו, הואיל ובבריתא הובא לקרוע על חכם שמת ולא רק על רב, כששמעו דבריו לא קרעו הואיל וחשבו שעבר הזמן עד שאמר להם שכל זמן שעסוקין בהספד שייך קריעה, באו מיד לקרוע אמר להם שימתינו להספד עצמו ואז יקרע הואיל וחכם כבודו בהספדו. מכאן למדו שיש חיוב לקרוע על אדם כשר.

נחלקו באיזה עניין חייב לקרוע:

- » ראב"י"ה והביאו רמ"א בי"א רק אם היה בשעת יציאת נשמה.
- » רמב"ן רא"ש לבית יוסף ר' ירוחם ושלחן ערוך כל מי שעומד שם בין מיתה לקבורה.
- » רא"ש לטור וטור עצמו כל מי ששומע בין מיתה לקבורה. החזו"ע כתב שהיום לא נהגו לקרוע על אדם כשר הואיל וכולם מוחזקים בכשרות אין לדבר סוף.
- » ש"ך הקשה שכאן פסק שלחן ערוך לכאורה שצריך שיהיה בפניו ואילו באו"ח הורה שמספיק שידע.

תלמיד חכם בקריעה על אדם כשר

נחלקו את תלמיד חכם חייב קריעה:

- » רמב"ן ושלחן ערוך תלמיד חכם פטור.
- » ראב"ד ורא"ש חייב והביא הש"ך ב' הדעות ולא הכריע.

סעיף ז

על חכם ועל תלמיד חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה, קורעין עליו אפילו לאחר קבורה, ביום שמועה, אם הוא תוך ל' יום. וקורע עליו בשעת הספדו. ולא קרע ביום שמועה, וכבר עבר זמן הספדו, ולא קרע, שוב אינו קורע (וכך משמע בטור בבית יוסף). וקורעין עליו עד שמגלין את לבם. וכבר נהגו תלמידי חכמים בכל מקום לקרוע זה על זה טפח, אף על פי שהם שוים ואין אחד מהם מלמד את חברו. הגה: יש אומרים שאין קורעין על חכם, אלא אם כן הוא רבו או שידעין משמועותיו שחדש, דהיינו רבו, (כ"מ בטור, הרא"ש והגמ"י בשם הר"מ), וכן נהגו להקל במדינות אלו.

קריעה על תלמיד חכם

מובא בירושלמי לקרוע על תלמיד חכם. וכן פסק שלחן ערוך וביאר עד מתי קורעים ואיזה תלמיד חכם קורעים שצריך שיהיה גדול ממנו ואז קורע עד שמגלה ליבו, ועוד כתב שנהגו שקורעים בכל מקום טפח אף על חבריהם.

מהו חכם

בגמרא שבת מובא ששואלים אותו בכל מקום ועונה, במועד קטן מובא מעשה עם ר' ספרא שנפטר ולא קרעו והורה להם אביי לקרוע אף שאינו רבם הרי הוא חכם ועוד ששמועותיו כל יום בבית המדרש, בירושלמי מובא כמה דעות איזהו תלמיד חכם ונפסק כל ששואלים אותו והוא משיב.

להלכה:

- » רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך כל תלמיד חכם ששואלים אותו ועונה.
- » מהר"ם ורמ"א נהגו לקרוע רק אם הוא רבו או יודעין משמועותיו, וכן כתב הראשל"צ.

סעיף ח

על רבו שרוב חכמתו ממנו, אם מקרא, מקרא, ואם משנה, משנה, אם גמרא, גמרא, קורע כל בגדיו עד שמגלה לבו. ויש אומרים שאינו קורע אלא טפח, ואינו מאחה לעולם. ואפילו משמועה רחוקה, קורע עליו לעולם. ואם לא למד רוב חכמתו ממנו, אינו קורע עליו, אלא כדין שאר מתים שהוא מתאבל עליהם. ואפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד, בין קטן בין גדול, קורע עליו. הגה: יש אומרים דקרע שעל רבו שאינו מובהק, נמי אינו מתאחה (טור בשם הרא"ש ובית יוסף בשם רש"י ותוספות והר"ן). תלמידי חכמים שיושבים ביחד ומקשים ומפרקין זה לזה ולומדים ביחד, יש אומרים שדין כרב שאינו מובהק, ויש אומרים שדין כרב מובהק (אלו שני הסברות בטור). ויש אומרים דאין צריך לקרוע אלא על רבו שלמדו רוב חכמתו, אבל חכמים הלומדים זה עם זה, או שהאיר עיניו בדבר אחד, אינו אלא חומר אצל בעלמא, והיכא דנהוג נהוג, והיכא דלא נהוג לא נהוג, ואין מורין כן. (מרדכי ה"א בשם השאלחות והגמ"י בשם הר"מ), ולכן נהגו להקל במדינות אלו.

קריעה על רבו

בסעיפים הקודמים ראינו קריעה על כל אדם קריעה ביציאת נשמה, על אדם כשר, על חכם גדול ממנו ביום שמועה, סעיף זה מדבר על רבו.

מצינו שקורע על רבו ונחלקו בבבא מציעא מיהו רבו, ר"מ הורה שלמדו חכמה ולא רק מקרא, ר"י הורה שרוב חכמתו ממנו, ר' יוסי הורה שהאיר עיניו במשנה אחת וכן עשה שמואל מעשה אצל אותו רב שהסביר לו מהו אחד יורד לאמת השחי וכו'.

להלכה:

- » **רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך** רבו הוא כשרוב חכמתו ממנו כר"י.
- » **רש"י תוספות רא"ש רמב"ן ועוד** אפילו האיר עיניו במשנה אחת (יש לעיין לדבריהם מה החילוק בין זה לבין חכם למ"ד שצריך שישמע ממנו הלכה).

איזה קריעה קורע

נחלקו שיעור קריעה על רבו:

- » **רש"י תוספות רא"ש ועוד** קרע שאינו מתאחה טפח.
- » **רמב"ן** טפח מתאחה.
- » **רמב"ם** כמו הוריו עד ליבו ואינו מאחה.
- » **שאלתות מהר"ם ומרדכי** כל אחד כמנהגו.
- » **שלחן ערוך** סתם כרמב"ם ויש כרש"י ותוספות.
- כתב ט"ז** יושב עליו שבעה יום אחד או שעה אחת.
- נחלקו** אם למד ממנו רק הלכה אחת:
- » **שלחן ערוך** קורע רק טפח ומאחה דדינו כדין רבו שאינו מובהק.
- » **רמ"א** כתב שהוא רק מנהג חומרא ואם לא נהגו לא קורע ולכן לא נהגו במדינות אלו.

סעיף ט

על כל המתים, קורע עליו טפח בבגד העליון, ודיו. ועל אביו ואמו, קורע כל בגדיו, אפילו הוא לבוש י', עד שמגלה לבו. ואם לא קרע כל בגדיו, לא יצא, וגוערים בו, וכל זמן שאותו הבגד עליו, אומרים לו: קרע, אפילו לאחר שלשים.

קריאה על שאר מתים

פסק השלחן ערוך שני חילוקים הובאו בגמרא מועד קטן בין קריעה על אביו ואימו לבין קריעה של שאר קרובים, אביו ואימו קורע כל בגדיו וקורע עד שמגלה ליבו, שאר מתים קורע רק העליון ורק טפח. עוד הביא השלחן ערוך כל זמן שאותו הבגד עליו אומרים לו קרע עד ל' יום.

לקמן סעיף י"ח מובא האם קורע בשמועה רחוקה וקרובה, ולקמן סימן שצ"ו מבואר דין אדם שידע לא קרע כלל שבשאר מתים קורע כל שבעה ובאביו ואימו קורע גם אחר כך.

נחלקו בשאר מתים שכתב שלחן ערוך שקורע רק העליון, מה הדין אם קרע רק התחתון:

» גינת ורדים פרח מטה אהרון ופתחי תשובה יצא.

» תורת חסד לא יצא.

סעיף י

אפרקסותו, אינו צריך לקרוע, יש מפרשין שהוא בגד הזיעה הדבוק לבשרו, ויש מפרשים דהיינו בגד העליון שקורין קאפ"ה, ופשט המנהג שלא לקרוע הקאפ"ה על שום מת, אפילו על אביו ואמו, ולקרוע על אביו ואמו גם החלוק שקורין קאמיז"ה (וכל זו נשם רבותיו הפוסקים וסמ"ק לפירוש הערוך). הגה: ובמדינות אלו אין נוהגין כן, אלא אין קורעין החלוק של פשתן שהוא בגד הזיעה, ולא הסרבל העליון, אבל שאר בגדיו, קורע באביו ואמו, ובשאר מתים, המלבוש העליון תחת הסרבל (סמ"ג נשם רבותיו הארפתים).

קריעת אפרקסותו

במסכת שמחות ובמועד קטן מובא לא לקרוע 'אפרקסותו'. ומובא שם בלשון דיעבד 'אינה מעכבת'.

נחלקו אם לכתחילה צריך ורק דיעבד לא מעכב:

» ראב"ד לכתחילה צריך.

» רש"י רמב"ם רמב"ן גם לכתחילה לא צריך.

משמע שהיה להם כמה בגדים סרבל עליון שהולכים בחוץ לכבוד (כעין מעיל חורף וכדומה שמניחים על החליפה), עוד סרבל (כעין חליפה שלנו), עוד בגד (כמו חולצה שלנו) ותחתיו בגד העשוי לזיעה (גופיה).

נחלקו מהו אפרקסותו:

» רש"י מכסה שעל ראשו.

» רמב"ם ערוך רמב"ן ורא"ש בגד תחתון המיועד לזיעה.

» מאירי סמ"ג וסמ"ק בגד עליון שהולך אתו בחוץ לצניעות.

» שלחן ערוך הביא ב' הפירושים האחרונים וכתב שהמנהג לקרוע ה'קאמיז'ה' שהוא התחתון משמע שפוסק כמאירי.

» רמ"א המנהג שלא לקרוע גם התחתון וכתב חזו"ע שכן המנהג היום.

» משאת בנימין ונקודות הכסף אין לקרוע את הסרבל העליון שעושים הזקנים לצניעות בבית הכנסת אך הסרבל שהוא כעין חליפה קורע.

» ט"ז לא קורע כלל את הסרבל.

סעיף יא

אחד האיש ואחד האישה שווים לעניין קריעה, אלא שהאישה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה, וחוזרת וקורעת העליון.

קריעה באישה

במועד קטן מובא מחלוקת איך אישה קורעת ת"ק הורה כאיש (ושוללת אחר כך) ר"ש ב"א הורה קורעת תחתון ומחזירה לאחוריה וחוזרת וקורעת עליון.

נחלקו להלכה מה הקריעה באישה:

» **רמב"ם ומרדכי** כמו איש כת"ק, ביאר מרדכי שאין הרהור בשעת צרה ורמב"ם ביאר הואיל ושוללתו מיד.

» **רי"ף טור ושלחן ערוך** כר"ש ב"א.

כתב ש"ך, דין השלחן ערוך שחשש להרהור עבירה הוא גם לרמ"א שלא נהגו לקרוע הגופיה הואיל והבגד התחתון הוא צמוד לגוף.

סעיף יב

על כל המתים, אם רצה מניח שפת הבגד שלימה, וקורע מהשפה ולמטה. ועל אביו ואמו, צריך לקרוע כל השפה (ויש אומרים אף על שאר מתים צריך לקרוע הספה (מרדכי) וכן נוהגין) (מהרי"ו סימן ו').

קריעה בשאר מתים והורים

בגמרא מועד קטן מובא מחלוקת האם בשאר מתים שאינם אביו ואימו מועיל לקרוע שלא בתחילת הבגד, ת"ק הורה שיכול ור' יהודה הורה שחייב לקרוע בתחילת הבגד.

נחלקו למעשה אם יכול להקל בשאר קרובים:

» **רמב"ם נימוקי יוסף ושלחן ערוך** יכול לקרוע שלא משפת הבגד.

» **מרדכי מהר"י וייל ורמ"א** לא יכול. כתבו ש"ך וט"ז דברי מהרש"ל שעל אביו ואימו מתחיל לקרוע מצד שמאל ועל שאר קרובים מימין.

סעיף יג

על כל המתים יש לו לקרוע בפנים, שלא בפני אדם, לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים, וקורע בצינעא. אבל על אביו ואמו, אינו קורע אלא מבחוץ, בפני כל אדם.

קריעה בפני אנשים

הורה ר' יוחנן במועד קטן חילוק בין אביו ואימו לשאר קרובים לעניין קריעה מבפנים.

נחלקו לאיזה עניין:

- » רש"י הבין שזה רק לעניין שיהא שלא בפני אנשים.
- » רי"ף גיאת ורמב"ן הבינו שזה רק לעניין שיקרע מתוך החלוק.
- » רמב"ם ושלחן ערוך הבינו שבפנים הוא גם לעניין מקום הקריעה וגם ליד אנשים.

סעיף יד

על כל המתים, רצה קורע ביד רצה קורע בכלי. על אביו ואמו, ביד. על כל המתים, אם בא להחליף תוך ז' ימים, מחליף ואינו קורע. על אביו ואמו, אם מחליף תוך ז', קורע כל הבגדים שהוא מחליף, ואינו מאחה לעולם, כמו בפעם הראשון. (על כל המתים יכול להחזיר קרעו לאחריו תוך שבעה, אבל לא בלבוש ואמו) (נבינו ירוחם זשס הראב"ד).

קריעה ביד או כלי

במועד קטן מובא חילוק בין שאר מתים לאביו ואימו שבהם יקרע רק ביד וכן פסק שלחן ערוך. עוד חילוק מובא שם שאביו אימו גם מה שמחליף צריך לקרוע (אין הכוונה שמותר לו ללבוש בגד מכובס כמבואר לקמן סימן שפט סעיף א).

להלכה:

- » רמב"ן ורא"ש ושלחן ערוך בהחלפה יקרע את כל הבגדים.
- » ר' האי גאון שהורה לקרוע רק את מה שעליו.
- דין הרמ"א כמבואר בר' ירוחם בשם הראב"ד.

סעיף טו

על כל המתים, שולל (פירוש תופר תפירה בלתי שזה) לאחר ז', ומאחה לאחר שלשים יום. (ואין חילוק אם פגע בהם הגל או לא) (הגמ"י זשס ראב"ה). על אביו ואמו שולל לאחר ל' יום, ואינו מאחה לעולם. והאיש שהשוללת לאחר, מפני כבודו. הגה: וכל זמן שאסור לשלול, אפילו לאחר ראש הקריעה על ידי מחט, אסור. ויש מקומות שנהגו להחמיר אפילו על שאר מתים, שלא לשלול תוך ל', ואז אפילו ראש הקריעה אסור לאחר על ידי מחט (מהרי"ו סימן ו).

שלילה

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן דין הרמ"א מובא במהר"י ווי"ל.

סעיף טז

על כל המתים, אם רצה חולץ כתף. על אביו ואמו, חייב לחלוץ כתף והולך כך לפני המטה, עד שיקבר. ואם הבן אדם גדול, ואין כבודו שילך חלוץ כתף, אין צריך לחלוץ.

חליצת כתף

מובא במועד קטן אביו ואימו חולץ שאר מתים אינו צריך.

נחלקו מהי חליצה ואם נוהג בה:

- » ר"ח רי"ף רמב"ם רמב"ן שלחן ערוך ועוד חליצה היא הוצאת כתף הזרוע מהבגד ושיילך כך לפני מיתת אביו ואימו
- » רש"י קריעה עד שייראה הכתף.
- » ר"ש חליצת הבגד העליון עד שיראה כאילו מתעסק בצרכי המת.
- » ראבי"ה ומהר"ם יש מפרשים חליצת מנעלים וללכת כך לבית קברות ולחזור וכן הורה ר' יצחק בר יהודה לבנו במיתת אימו.
- » כל בו סמ"ק ארחות חיים ריטב"א ורמ"א היום לא נהגו כלל בחליצת כתף.

עוד הורה שלחן ערוך על פי גמרא במועד קטן, אם הבן אדם גדול שילך בלא לחלוץ וכן עשה מעשה ר' עקיבא כשמת אביו.

סעיף יז

נשיא דומה לאב, לחליצת כתף, ולקרוע מבחון, ולאחוי. כל הקורעים על חכם שמת, כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה, שוללין ומאחין למחר. וחכם שבאה שמועתו, שולל בו ביום ומאחה למחר. ועל נשיא ועל רבו מובהק, שולל למחר ואינו מאחה לעולם. על חכם, חולץ מימין. ועל אב ב"ד, משמאל. ועל נשיא, מכאן ומכאן. ועל אביו ואמו ועל רבו מובהק, רצה מכאן רצה מכאן, ואם רצה, חולץ שתייהן. (ויש אומרים דעכשיו בזמן הזה לא נהגו לחלוץ כתף כלל (כל בו בשם ר"י), וכן נוהגין האידנא).

איחוי קרע

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן שנשיא דומה לאב לחליצת כתף וקרע מבחון ואיחוי.

עוד הורה שלחן ערוך כרמב"ם שבחכם שולל מיד ומאחה למחרת, דלא כרמב"ן שהתיר גם לאחות מיד. ומיהו על רבו מובהק שולל למחר ואינו מאחה לעולם.

סיכום דין איחוי ושליחה

שאר קרובים שולל לאחר ז' ומאחה לאחר ל', הוריו שולל לאחר ל' ואינו מאחה כלל, חכם שמת שולל מיד ומאחה למחר, רבו מובהק שולל למחר ואינו מאחה לעולם.

צורת החליצה בחכם ואב"ד ונשיא הביא השלחן ערוך כמבואר במועד קטן וכתב רמ"א שלא נהגו בזה היום.

סעיף יח

על כל המתים, אם לא שמע אלא לאחר ל' יום, אינו קורע. ומי שאין לו חלוק ונזדמן לו תוך שבעה, קורע, אחר ז' אינו קורע. על אביו ועל אמו, קורע והולך לעולם (כל מגדיו) (מהרי"ו סימן י"ג).

שמועה

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן ששמועה קרובה קורע על כולם ורחוקה קורע רק על אביו ואימו.

לקמן סימן שצ"ו מובא מה הדין כשידע ולא קרע שבשאר קרובים קורע עד ז' ואביו ואמו אף יותר. בסימן ת"א מובא חשבון הל' יום.

סעיף יט

כשם שאסור לאחות קרע שאינו מתאחה, כך אסור להפוך צד עליון של בגד למטה, ולאחותו, ואפילו הלוקח אותו אסור לאחותו. לפיכך אם בא למכרו, צריך להודיעו. ואם מכרו לו סתם, ולא הודיעו, אסור לאחותו עד שידע שאינו מהקרעים שאינם מתאחים. ואסור למוכרו לעובר כוכבים.

להפוך הבגד

קרע שאינו מתאחה של אביו ואימו נחלקו במועד קטן אם מותר לאחותו על ידי שיהפכנו למטה, ת"ק מתיר ר"ש ב"א אוסר.

נחלקו להלכה:

» רי"ף רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך אסור.

» כל בו בשם ר' יצחק מותר. עוד פסק השלחן ערוך על פי המובא במסכת שמחות אם מוכרו לישראל צריך להודיעו וישראל שקנה בלא לברר אסור לאחות עד שיוודע לו שאינו קרע על מת שאינו מתאחה, ואסור למוכרו לגוי.

טעם האיסור במכירה:

» ב"ח שיש לחוש שיקנה אחד ולא יברר ויאחה נמצא מכשילו שלא כולם בקיאים בדין זה שצריך לברר.

» ש"ך אין לחוש שיאחה בלי לברר שהרי אסור לאחות בלי לברר והאיסור הוא משום מקח טעות.

סעיף כ

הקורע מתוך המלל ומתוך השלל ומתוך הליקוט ומתוך הסולמות, לא יצא. אבל מתוך איחוי אלכסנדרי, דהיינו תפירה שהיא שוה למעלה ובולטת מלמטה, יצא.

דיני קריעה

דין השלחן ערוך מובא במועד קטן, לא מועיל לקרוע בגד במקום שהיה קרוע ונתאחה על ידי מלל (תיקון שמלל שני ראשי הקרע), ושלל (תיקון על ידי תפירה רחבה), ולקט (אוגד כל כקרע ותופר בראשו כמה פעמים), וסולמות (תופר שתי תפירות ומפסיק), אלא רק מאיחוי אלכסנדרי.

נחלקו הפוסקים מהו איחוי אלכסנדרי:

» רמב"ן ראב"ה ערוך ריטב"א ועוד תפירה יפה שווה למעלה ולמטה.

» ראב"ד רא"ש ושלחן ערוך תפירה שאינה יפה שווה למעלה ובולטת מלמטה.

» תוספות רק תפור היטב שנראה שלם.

» ב"ח המחמיר כרמב"ן תע"ב.

סעיף כא

קרע על המת, ומת לו מת אחר תוך ז', קורע קרע אחר, לאחר ז', מוסיף על קרע הראשון כל שהוא. מת לו מת שלישי אחר ז' של שני, מוסיף עליו כל שהוא. וכן מוסיף והולך עד טבורו. הגיע לטבור, מרחיק ג' אצבעות, וקורע. נתמלא לפניו, מחזירו לאחוריו. נתמלא מלמעלה, הופכו למטה. נתמלא מכאן ומכאן, נעשה כמי שאין לו חלוק, שאינו קורע.

קריעה על ב' מתים

לעיל סעיף ג' מובא קריעה תחילתה טפח ותוספת (כשכבר קרע על מת אחר) ג' אצבעות ואביו ואימו קורע עד שיגלה ליבו.

מתי מוסיף כל שהוא על מת אחר, נחלקו רב מתנה ומר עוקבא ממתי מועיל להוסיף כל שהוא ולא צריך קריעה אחרת בנפרד, חד אמר בשבעה צריך לעשות חדש ואחר כך אפשר להוסיף, וחד אמר עד שלושים צריך לעשות חדש ואחר כך אפשר להוסיף.

להלכה נחלקו:

» **רי"ף רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך** הלכה כמיקל בתוך שבעה צריך לקרוע נוסף טפח (או על ידי שיוסיף לקרע הראשון או על ידי שירחיק ג' אצבעות ויקרע מחדש) אחר ז' מועיל להוסיף כל שהוא.

» **מרדכי וסמ"ג** בתוך ז' לא צריך להוסיף כלל אחר ז' כל שהוא. עוד הביא השלחן ערוך על פי הירושלמי הדין כשמתו כמה מתים שמוסיף עד הטבור ומרחיק והופך.

מתו שני מתים וקרע לראשון וחזר וקרע אחר לשני, ומת לו מת שלישי בתוך שבעה לשני אחר שכלו שבעה של ראשון, נחלקו אם יכול להוסיף כל שהוא על קרע ראשון הואיל ואינו בשבעה שלו, או שחייב לקרוע בנפרד הואיל והוא תוך שבעה לשני:

» **דרכי משה** הסתפק בדעת הרמב"ם.

» **ש"ך** לא יועיל להוסיף וצריך לקרוע חדש.

סעיף כב

אמרו לו: **מת אביו**, וקרע. ואחר ז' מת בנו, והוסיף, מתאחה התחתון ולא העליון. אמרו לו: **מת בנו**, וקרע, ואחר ז' מת אביו, אינו מוסיף, אלא קורע קריעה אחרת, שאין אביו ואמו בתוספת.

מתו לו כמה מתים

ג' אופנים הובאו בברייתא מועד קטן דעת ת"ק, הראשון מת אביו או אימו ואז קרוב אחר אחר ז' והמשיך הקריעה הראשונה מותר לאחות התחתון, השני מת קרוב אחר ואז אביו או אימו אחר ז' והוסיף קריעה מאחה העליון, השלישי מתו כמה ביחד ת"ק קורע על כולם אחד ר' יהודה **בן בתירה** על כולם יחד על אביו ואימו בנפרד.

נחלקו אם נחלק ר' יהודה בן בתירה והחמיר באביו ואימו גם בדינים הראשונים:

» **רש"י** חולק גם על הראשון והשני קריעת אביו ואימו לעולם לבדה.

» **ראב"ד ורא"ש** לא נחלק אלא באחרון.

» **ר"י מיגאש** חולק גם על הראשון ואסר להוסיף על קריעת אביו ואימו ומתיר שיהיו בתוספת.

» **רמב"ם רמב"ן ר' ירוחם ושלחן ערוך** חולק על השני ואסר שקריעת אביו ואימו תהיה תוספת אך מותר להוסיף עליהם,

על פי זה הורה שלחן ערוך:

א. מת אביו ואחר ז' בנו מוסיף על הראשונה שלא נחלק ר' יהודה בן בתירה בזה, ומאחה התחתון.

ב. מת בנו ואז אביו אין קריעת אביו תוספת וקורע חדש אף אחר ז', וכתב השלחן ערוך בסעיף כ"ג הטעם הואיל והוריו צריכים הבדלה קמי שפה וביאר ש"ך גם אם קרע מתחילה קמי שפה לא יועיל להוסיף שהרי בקריעת התוספת אין הבדלה אלא רק תוספת להבדלה.

ג. מתו כמה ביחד אם אינם אביו ואימו קורע אחד, אם אחד מהם אביו או אימו קורע על אביו ואימו ומרחיק ג' אצבעות וקורע על השני, אם שניהם הם אביו ואימו קורע על שניהם אחד.

סעיף כג

מי שמתו לו שני מתים כאחד, או שבאה לו שמועה משנים כאחד, קורע קריעה אחת על שניהם. קרע ואחר כך מת לו מת אחר (תוך שבעה) (טו), קורע קרע בפני עצמו, בין באותו קרע עצמו שמוסיף בו וקורע עוד טפח, או מרחיק ג' אצבעות וקורע טפח. לאחר ז', מוסיף על קרע ראשון כל שהוא. מת אביו או אמו ואחד משאר קרוביו, קורע תחלה על אביו או על אמו עד לבו, ומרחיק שלש אצבעות, וקורע טפח על המת האחר. מת אביו, וקרע, ואחר ז' מת אחד מהקרובים, מוסיף על קרע הראשון, ותחתון מתאחה ועליון אינו מתאחה. מת אחד מהקרובים, וקרע, ואחר כך מת אביו או אמו, בין בתוך ז' בין לאחר ז', מרחיק ג' אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד, שהרי צריך להבדיל קמי שפה, וקורע עד שמיניע ללב. מתו אביו ואמו כאחד, קורע קרע אחד על שניהם.

דברי השלחן ערוך מבואר בסיכום לעיל.

סעיף כד

אמרו לו: מת אביו, וקרע, ואחר כך נמצא שהוא בנו, יצא ידי קריעה. והוא שנודע לו תוך כדי דיבור. ואם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור, לא יצא. אבל אם אמרו לו: מת לך מת, וכסבור אביו הוא, וקרע, ואחר כך נמצא שהוא בנו, יצא, אפילו לא נודע לו עד אחר כדי דיבור.

קרע על אביו ונמצא שהוא בנו

אמרו לו מת לו מת וקרע ונמצא אחר כך שהוא בנו ביארה הגמרא במועד קטן בתחילה שיצא ידי קריעה הואיל וקרע בסתם דהיינו לא אמרו לו במפורש מי מת, אחר כך הביאה הגמרא ביאור ר' אשי שמועיל לחזור תוך כדי דיבור, נמצא שיש ב' ביאורים או שכל שלא הודיעו לו בפירוש מועיל מה ששינה או שחזרה תוך כדי דיבור מועילה כר' אשי.

להלכה הסכימו הפוסקים כר' אשי שמועיל תוך כדי דיבור, נחלקו בהסבר הראשון של הגמרא שהיה סבור מתחילה על אחד ונמצא שהוא אחר אך לא הודיעו לו מתחילה מי הוא:

» רי"ף רא"ש ר"ן ושלחן ערוך יצא.

עוד כתב רמ"א בדרכי משה, אם מת לו מת וקרע כשלא ידע מי המת ורק כך נודע לו, יצא הואיל ויש ברירה.

היה לו חולה, ונתעלה, וקרע עליו, ואחר כך מת, אם מת תוך כדי דיבור של קריעה, אין צריך קריעה אחרת. ואם לאו, צריך קריעה אחרת.

דין השלחו ערור מבואר במועד קטן בבריתא על פי ביאור בר קפרא.

אמרו לו: מת אביו, וקרע ונהג קצת ימי אבלות, ואחר כך אמרו לו: לא מת, והפסיק, וחזרו ואמרו לו: בפעם הראשון מת, כמו שאמרו הראשונים, יצא ידי קריעה.

דין השלחן ערוך על פי המבואר בגאונים (בבית יוסף הובאו דברי רי"ץ גיאת שהבין אחרת דברי הגאון שהיקל ולהחשיב את הקריעה גם כשאביו היה קיים מתחילה ועל כן חלק על הגאון, אך הרמב"ן הבין דברי הגאון כמו שפסקם השלחן ערוך).

» רי"ץ גיאת כתב להחמיר שיחזור ויישב הכל מתחילה.

» רמב"ן כתב להקל, והביא ש"ך דברי הרמב"ן.

קטן שמת לו מת, מקרעין לו.

דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן מפני עוגמת נפש.

בבית יוסף הביא מחלוקת אם לקרוע כשלא שייך עגמת נפש:

» רמב"ן לא קורעים.

» רי"ץ גיאת רא"ש וט"ז קורעים מדין חינוך.

לעניין שאר דיני אבלות:

- » ט"ז ודרישה הורו שקטן נוהג. (משום שיש בזה ביטול תורה ועוד שהוא סימן רע ושמא
 » שלחן ערוך ונקודות הכסף הורה שאינו נוהג) (משום שיש בזה ביטול תורה ועוד שהוא סימן רע ושמא
 לא יצטרך לנהוג במצוות אבלות כשיגדיל). שאר דיני אבלות לקטן מבואר סימן שצ"ו.

סעיף כח

הקורע בשבת על מתו, אף על פי שחלל שבת, יצא ידי קריעה.

קריעה בשבת

דין השלחן ערוך מהירושלמי, אף שעבר עבירה לא דומה למצה גזולה שמקיים המצווה בגוף העבירה.

סעיף כט

הקורע בחלוק גזול, לא יצא ידי קריעה.

קריעה בחלוק גזול

דין השלחן ערוך כמבואר בירושלמי שמצה גזולה מקיים מצווה בעבירה ולכן לא יוצא, הוא הדין כאן.

סעיף ל

קמן דלא קים לן ביה שכלו לו חדשיו, שמת בתוך ל' או אפילו ביום שלשים, אין קורעין עליו.

אבלות על קטן

בן ר' דימי בר יוסף נפטר לו בן תוך ל' וישב עליו, גער בו אביו וכי רוצה אתה לאכול מטעמי אבלים הרי פטור אתה מן הדין.

נחלקו הראשונים למעשה:

- » יש אומרים ברמב"ן קורעים,
 » רמב"ן טור ושלחן ערוך לא קורעים אם לא קים לן שכלו חודשיו. וכתב ש"ך אם קים לן שכלו קורע.

לעיל סעיף ה' הבאנו מהרש"ל שכתב לא נהגו לקרוע בקטן, וכתב הש"ך קטן קורא מקרא לכולי עלמא קורעים.

לקמן סימן שנ"ג סעיף א' מבואר הוצאת קטן לקבורה, סימן שס"ב סעיף ג' מבואר קבורה יחד עם קטן, שס"ד סעיף א' מבואר קבר של נפל, סימן שס"ז סעיף ב' מובא מחלוקת לגבי אישה וקטן אם שייך בהם לועג לרש, סימן שע"ח סעיף ו' דין הבראה על קטן.

סעיף לא

אין קורעין ביום טוב, אפילו ב"ט שני של גליות, אפילו קרובים של מת. אבל בחול המועד, קורעין על כל אחד כפי מה שהוא, אם עומד בשעת יציאת נשמה או אם הוא אדם כשר או חכם על כל אחד, כרינו שנתבאר. הגה: ויש אומרים דטובאין שאין לקרוע בחול המועד, רק על אביו ואמו, ועל שאר מתים קורעין לאחר המועד (ת"ה סימן רפ"ח), ובמקום שאין מנהג, יש לקרוע על כולם.

קריעה ביום טוב

במועד קטן מובא בחול המועד יקרעו רק קרובי המת.

למעשה נחלקו הראשונים:

- » רמב"ם רמב"ן רא"ם מרדכי טור ושלחן ערוך קורעים הקרובים אך השאר לא (בראשונים מבואר גם מי שהיה בשעת יציאת נשמה או בחכם כדינם ורק מי שסתם רוצה לא יקרע).
- » ראב"ה וסמ"ק לא קורעים כלל בגלל תיקון כלי.
- » תרומת הדשן והביאו רמ"א רק אביו ואימו.

כתב רמ"א אם יש מנהג כתרומת הדשן ימשיכו, ואם לא, ינהגו כשלחן ערוך. כתב משאת בנימין באשכנז נהגו לקרוע על אביו ואימו בפולין על כולם, ובחזו"ע הביא מנהג ירושלים לקרוע רק על אביו ואימו ובשאר מקומות יקרעו על כולם. ט"ז כתב לנוהגים שלא לקרוע על שאר קרובים, אם בגלל ההמתנה תהפוך השמועה לרחוקה שלא קרועים עליה יקרעו בחול המועד. לקמן סימן ת"א סעיף ב' פסק שלחן ערוך שוב דין זה וציין לכאן.

כתב המשנה למלך אם מת ביום טוב שלא קורעים ונקבר בחול המועד שהואיל ונדחית קריעתו תידחה עד לאחר המועד.

שומע שמועה רחוקה בחול המועד על אביו ואימו:

- » מהרי"ט קורע.
- » רש"ל ב"ח ט"ז וש"ך וכתב ברכי יוסף שהוא מנהג ירושלים לא קורע.

לקמן סימן ת"א סעיף ב' הביא ברכי יוסף שיקרע אחר המועד.

סעיף לב

שמע ברגל שמועה קרובה, קורע, ואפילו אם אחר הרגל תהיה רחוקה.

שמועה ברגל

נחלקו הראשונים אם קורעים על שמועה קרובה ורחוקה שבאה ברגל:

- » **בה"ג ור' נטרונאי** לא קורעים גם בקרובה אלא רק על מת ממש בקבורה.
- » **תשובת הגאונים ור' האי** קורעים רק אם תישאר השמועה לקרובה גם אחרי המועד הואיל והקריעה קשורה לשבעה.
- » **ראב"ד רמב"ן מהר"ם רא"ש מרדכי רא"ש ושלחן ערוך** קורעים על שמועה קרובה בכל עניין.

כתב ט"ז לשלחן ערוך שקורע בשמועה קרובה אף אם תהיה רחוקה אחר כך, אם שמע ביום טוב עצמו ותהיה שמועה רחוקה אחר כך, לא קורע וכל דין השלחן ערוך הוא כששמע בחול המועד.

סיכום הסעיפים ל"א לישנא בתרא:

קריעה ביום טוב לא קורעים בחול המועד מחלוקת אם לא או כן או חילוק בין הוריו לשאר, הגביל ט"ז אם תיעשה רחוקה יקרע בכל קרובים, הגביל משנה למלך אם נדחה שמת ביום טוב לכולי עלמא ימתין אחר כך. נחלקו בשמועה רחוקה באביו ואימו. קריעה בשמועה, מחלוקת אם כלל לא או רק כשתישאר קרובה אחר הרגל או גם אם תהיה רחוקה, כתב ט"ז לשלחן ערוך שמע ביום טוב ואחר המועד תהיה רחוקה לא יקרע.

סעיף לג

ההולך בבגד קרוע לפני המת, שמראה עצמו שקרע, ולא קרע, הרי זה גוזל את החיים ואת המתים.

הילוך בגד קרוע לפני מת

דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן.

סעיף לד

האומר לחברו: השאילני חלוקך שאבקר את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת, קורעו, ומאחזו ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו דמי קרעו. ואם לא הודיעו, הרי זה לא יגע בו.

קריעת חלוק שאול

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

הרא"ש חלק על שאר הראשונים והשלחן ערוך שלא מאחה בקורע על הוריו, אך השלחן ערוך כתב שמאחה כרוב הפוסקים הואיל ולא השאיל לו על דעת כן.

סעיף לה

המשאיל לחברו חלוק לילך בו לבית האבל, אינו רשאי ליטול ממנו עד שיעברו ימי האבל. (ובחושן המשפט סימן שמ"א סעיף ב' לא פסק כן).

השבת חלוק שאול

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות. רמ"א הקשה מחושן משפט ששם מובא שצריך להחזיר לו מיד, ביאר ש"ך, בחושן משפט המקרה הוא שהאבל השאיל, אך כאן מדובר שהבעלים הביא לו שייקח משמע שמוחל לו מתחילה.

סעיף לו

קורעין על שמועות רעות, כגון שנקבצו רוב הצבור למלחמה ושמעו שנגפו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו אלא המיעוט מהם. (ו הוא הדין אם הלכו בשבט) (נמוקי יוסף פא"מ).

קריעה על שמועות רעות

דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן על פי מעשה דוד ששמע שמתו שאול ויונתן ומעם ישראל.

נחלקו כמה ימותו שייחשב בכלל בשורה רעה:

» רמב"ם רוב הציבור.

» רמב"ן ושלחן ערוך אף מיעוט.

רמ"א הוסיף הוא הדין שבי.

לאחות הקרע מחלוקת:

» ש"ך הביא מר' ירוחם שמותר לאחות אחר יום.

» דגול מרבבה אסור לעולם.

סעיף לז

השומע ברכת השם, ואפילו ברכת הכינוי (רמב"ם פ"ג מהלכות עבודת כוכבים ד"י) (אפילו אמרו בלשון לעז הוי ככינוי) (נמוקי יוסף פרק ארבע מיתות) חייב לקרוע, והוא שישמענה מישראל. (ויש אומרים דזמן הזה מומר דינו כעובד כוכבים) (ג"ז ס). ואפילו השומע מהעדים היאך בירך פלוני, חייב לקרוע. והעדים אינם צריכים לקרוע פעם אחרת. הרואה ספר תורה שנשרף, או תפילין, או אפילו מגילה אחת מהנביאים או מהכתובים, קורע שתי קריעות. ודוקא ששורפין אותה בזרוע, וכמעשה שהיה.

קריעה על ברכת השם

מבואר בסנהדרין השומע ברכת ה' מִיִּשְׂרָאֵל קורע נחלקו בגוי, ר' יהודה בשם שמואל רק ישראל שם מפורש, ר' חייא גם כינוי ואפילו גוי אך הואיל והם מברכים הרבה וייקראו כל הבגדים, לכן למעשה לא יקרע.

נחלקו למעשה:

- » רמב"ן וטור כר' חייא ישראל אפילו כינוי גוי רק שם מפורש.
- » רמב"ם ושלחן ערוך לעניין גוי לא קורע כר' יהודה אמר שמואל, לעניין כינוי בישראל קורע כר' חייא.

הביא פתחי תשובה תפילה למשה שקורע אף בכינויים כמו רחום וכדו'. עוד הביא בשם משנת חכמים אף שכינוי מגוי לא קורע, השומע ישראל שמספר לחברו על ברכת כינוי שאמר גוי צריך לקרוע הואיל ויצא ששמע כינוי מישראל.

ישראל מומר נחלקו:

- » נימוקי יוסף רמ"א ושל"ך לא קורעים כדיו גוי.
 - » ב"ח קורע.
- השומע מעדים ברכת השם, מובא במועד קטן שקורע וכן פסק שלחן ערוך.

נחלקו אם רק מספרים העדות ולא חוזרים על שם הברכה:

- » רמב"ם תוספות סמ"ג ותפילה למשה לא קורע.
- » רמב"ן נימוקי יוסף ושלחן ערוך קורע.

רואה ספר תורה שנקרע הורה השלחן ערוך דברי הגמרא במועד קטן שקורע רק אם היה זה קריעה בורוע וכמעשה שהיה עם יהויקים שקרע המגילה, וקורע ב' קריעות.

ספרי תלמוד וכדומה שנשרפו נחלקו:

- » דרכי משה לא צריך ודלא כדמשמע מהמדרכי, פתחי תשובה הביא תפארת למשה שהסתפק. ספר תורה שהושחת כגון שנחתך או נמחק אך לא נשרף.
- » בית יוסף לא קורע.
- » ב"ח ט"ז ושל"ך קורע.

סעיף לח

הרואה ערי יהודה בחורבנן, או ירושלים או בית המקדש, חייב לקרוע. (ועיין בא"ח סימן תקס"א).

קריעה על ראיית החורבן

דין השלחן ערוך על פי המבואר במועד קטן וברכות.

סעיף לט

כל אלו הקרעים רשאי למוללן, לשללן, ללקטן, לעשותן כמין סולמות, למחרתו, אבל אין מתאחזין לעולם.

תיקון הקרע

דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן. הטור כתב שימתין ז' ימים אך שאר הפוסקים הורו כשלחן ערוך וכגמרא יום אחד.

סימן שמא – מי שמתו מוטל לפניו בשבת או ביום טוב, ודיני האונן

סעיף א

מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, קודם קבורה אוכל בבית אחר. אין לו בית אחר, אוכל בבית חברו. אין בית לחברו, עושה לו מחיצה ואוכל, ואפילו מחיצה של סדין, סגי אם תקע שולי הסדין בענין שאינו נימל ברוח. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה, מחזיר פניו ואוכל. ובין כך ובין כך, ואפילו הוא בעיר אחרת, אינו מיסב ואוכל, ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואינו מברך ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואין מברכים עליו ולא מזמנין עליו, אפילו אם אוכל עם אחרים שמברכים, לא יענה אחריהם אמן. ופטור מכל מצות האמורות בתורה, ואפילו אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. ויש אומרים שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או לענות אמן אחר המברכין, אינו רשאי (ועיין בא"ח סימן ע"א). ובשבת ויום טוב, אוכל בשר ושותה יין, (אם ילנה) (רבינו יונה פ' מי שמתו). ומברך, וחייב בכל המצות, חוץ מתשמיש המטה שאסור בו. (ומותר לילך לבית הכנסת בשבת, ואף בחול אין צו איסור, רק מאחר שאסור להתפלל, מה יעשה שם) (כל זו) ואם צריך להחשיך על התחום כדי לעסוק בצרכי המת, חל עליו אנינות ליאסר בכלן משעה שמתחיל ללכת כדי להחשיך על התחום. ואם רוצה לקברו ב"ט ראשון על ידי עממין, אסור בכלן. וכל שכן ב"ט שני, שהוא בעצמו יכול לקברו, שחלו עליו כל דיני אנינות. (וי"א דחלמדי על רבו מונחק אסור לאכול בשר ויין כל זמן שמוטל לפניהם) (הגהות אשירי פ' א"מ).

טעם אנינות

מובא בירושלמי אונן פטור ממצוות מפני כבודו של מת, ומפני שאין לו מי שיישא משאו.

מה נוהג בזמן אנינות בפשטות

שלחן ערוך על פי מועד קטן, לעניין אכילה הורה שלחן ערוך בית אחר, בית חברו, מחיצה שלא עפה ברוח, מחזיר פניו. אינו מסב לא אוכל בשר ויין, לא מברך מברכים מזמנים לא עונה אמן, פטור ממצוות עשה אפילו אחרים עוסקים עימו. בשר שנשאר בשבת ברכי יוסף התיר נודע ביהודה אסר. הזהיר חכם צבי אין היתר לעבור על לא תעשה. עוד כתבו מהרי"ט ופרח אחרון אונן לא מצטרף לדברים שבקדושה.

ברכות אונן

רצה לברך:

- » רש"י ורמב"ם התירו.
 » יש אומרים בר"ת אם עוסק ממש אסור ואם לא עוסק מותר.
 » תוספות ר' יונה רא"ש ושלחן ערוך אסור.

אונן בעיר אחרת

- היה המת בעיר אחת ואונן בשניה:
 » ר"ת וב"ח לא החשיבו כאונן.
 » רא"ש ושלחן ערוך החשיבו כאונן.

אכילה בפני המת למי שאינו אונן או אונן בשבת שאינו נוהג אבלות

- הבין הפתחי תשובה שנחלקו בזה ט"ז וש"ך לפי טעמי האיסור שהביאו:
 » ט"ז מותר ורק כשיכול לעסוק ואוכל יש בעיה.
 » ש"ך ופתחי תשובה אסור משום לועג לרש.
 » באה"ט קרוב אסור גם בשבת שאינו קרוב מותר אף בחול שלועג לרש שייך רק בקרוב.

אנינות בשבת

- בגמרא מועד קטן ובירושלמי מועד קטן הביאו אין אנינות בשבת, נחלקו אם מותר בתשמיש ת"ק אסר ור"ג התיר, עוד מובא בירושלמי ברכות המחשיך על התחום דינו כאונן בסוף השבת.
 נחלקו אם חולק הירושלמי שהתיר על הבבלי ומה ההלכה:
 » סמ"ג נחלקו והלכה כבבלי כל השבת אינו אונן.
 » יש אומרים ברא"ש לא נחלקו הבבלי מודה לירושלמי בסוף השבת.
 » רא"ש ושלחן ערוך אם לא יצא להחשיך על עסקי המת אינו כל השבת אם יצא דינו כאונן משעת יציאה.

תשמיש המיטה לאונן בשבת

- בקטע לעיל הבאנו שנחלקו בזה ת"ק ור"ג, להלכה:
 » רי"ף רמב"ם רא"ש ושלחן ערוך אסור כת"ק.
 » ר' יונה מותר כך משמע מהירושלמי.
 לקמן סימן הבא יובא הדין כשמת קרוב של חתן או כלה האם מותר לשמש.

הליכה לבית הכנסת בשבת

התיר רמ"א.

אונן ביום טוב ראשון

רק אם רוצה לקבור על ידי גויים נוהג אבלות כן הורה שלחן ערוך על פי הרא"ש, ביום טוב שני שיכול לקבורו אם ירצה נחלקו:

» רא"ש שלחן ערוך וש"ך נוהג אנינות.

» ט"ז ומגן אברהם בליל יום טוב שני אינה נוהגת הואיל ולא קוברים בלילה אלא רק ביום (המהר"ש התיר לאונן לקדש בליל יום טוב שני ונחלקו כמי סבר, דרישה וט"ז הבינו שהיקל רק בלילה כדעת ט"ז ומגן אברהם, ש"ך הבין שדעתו כסמ"ג שכלל אין אבלות ביום טוב שני).

» סמ"ג אין אנינות ביום טוב שני אף שיכול לקבורו הרי הוא יום טוב. לקמן סימן שצ"ט סעיף י"ג נחלקו באבלות (לא אוננות) יום טוב שני שלחן ערוך ורמ"א.

אנינות תלמיד על רבו

הורה רמ"א על פי אשרי תלמיד על רבו מובהק שלא יאכל בשר ויין.

אונן בפורים

הביא פתחי תשובה שלא יאכל בשר ויין בסעודה, בפסח הביא פתחי תשובה בית יהודה שאחר יבדוק לו הבית.

אמירת קדיש לאונן

נחלקו הפוסקים:

» ט"ז אומר.

» נקודות הכסף לא אומר שאין המת נכנס לגיהנום קודם קבורה.

» שבות יעקב נהגו שאומר יחד עם החזן.

שימוש אונן בסעודת מצווה

הביא פתחי תשובה דברי גבעת שאול שהתיר לאונן בשבת בברית מילה אך שלא בשבת או שלא בברית מילה כגון בסעודת נישואין אסר.

נעשה אונן ביום שיש לו יארצייט

הארבעה טורי אבן התיר לו לומר קדיש, הפתחי תשובה הניח בצ"ע.

נטילת ידיים לאונן

הורה פתחי תשובה שחייב ליטול הואיל והיא גזירה דרבנן ואין בה היתר לאונן.

מת לו מת באמצע תפילתו

הורה שבות יעקב שלא יפסיק. עוד כתב חמודי דניאל אם הקרוב לא התפלל לא יודיעהו שמת לו מת עד שיספיק להתפלל.

ברכת המזון ואשר יצר אחר הקבורה

נחלקו מה הדין בברכות שהתחיל חיובם לפני הקבורה כגון מי שהתפנה או אכל קודם קבורה:

» מהר"י מליסא חכמת אדם ועוד מברך.

» טוב טעם ודעת לא מברך.

סעיף ב

מי שמת לו מת בשבת, יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה, ולא יתפלל, ולא בבוקר קודם קבורה, ולאחר קבורה יתפלל תפלת שחרית, אם לא עבר זמנה. אבל תפלת הערב לא יתפלל, שכבר עבר זמנה. ולא דמי לשכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתיים, כיון שבלילה לא היה חייב להתפלל. ולעניין ההבדלה, יבדיל אחר שיקבר המת (מהר"מ ומרדכי וסג"מ).

הבדלה לאונן

דברי השלחן ערוך על פי הרא"ש ומבוארים בטעמים. טעה והבדיל במוצאי שבת הורה פנים מאירות הביאו פתחי תשובה אינו חוזר אחר קבורה.

כתב פתחי תשובה אם מת הקרוב אחר שהתחיל חיוב התפילה, שייך בדין תשלומין ולכן אם נפטר אחר צאת הכוכבים ולא התפלל ערבית ונקבר בבוקר ישלים התפילה שחרית פעמיים.

בתפילת מנחה כשמת אחרי זמן מנחה גדולה וקבר בלילה ומתפלל ערבית נחלקו אם יתפלל מנחה שתיים:

» אשל אברהם לא צריך להשלים שחיוב מנחה הוא רק סמוך לשקיעה.

» מהר"מ עשאל משלים שמנחה מתחיל חיובה מזמן מנחה גדולה.

אונן הצריך למול את בנו

נחלקו מה ינהג:

» רש"ל זכרון יוסף וחתם סופר ימול ואז יקבור ויכול למול הוא עצמו.

» רמ"א בכת"י יקבור קודם ואז יוכל לברך.

» ט"ז תשובה מאהבה ואור חדש אם ישארו ציבור בבית הכנסת קודם יקבור ואם לא ימול קודם.

לקמן סוף סימן ש"ס מבואר דין מילה וקבורה איזה מהם קודם.

סעיף ג

מקום שנוהגים שכתפים מיוחדים להוציא המת, ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ימסרוהו להם והם יקברוהו, משמסרוהו להם, מותרים הקרובים בבשר ויין, אפילו קודם שהוציאוהו מהבית, ששוב אינו מוטל עליהם. הגה: מקום שנושאין המת מעיר לעיר, אם מקום קרוב הוא הוי כאילו מוטל לפניו. אבל אם הוא מקום רחוק, כגון מהלך שני ימים, מותר עד שיצאו לעיר קבורתו (כדע"י יונה פ' מי שמתו).

הוצאת המת

הורה שלחן ערוך על פי ירושלמי ורמב"ן. הוסיף פתחי תשובה מרגע המסירה חייבים הם בכל המצוות.

מסר לכתפים ועתיד להיות בלוויה וצריך להתפלל, נחלקו אם יתפלל מיד:

» **נודע ביהודה** רק אחר הקבורה.

» **חכמת אדם** מיד כשמוסרים לכתפים. כתב סמ"ג אף שמובא בגמרא לעניין אכילת קדשים אנינות היא עד סוף היום לגבי שאר הדברים מותר.

הורה רמ"א הנושאים המת לכמה ימים מותר בבשר ויין עד שיבוא למקום קבורתו.

לקמן סימן שע"ה סעיף ב' הורה שלחן ערוך כששלחו המת ואינם יודעים מתי יקבר הורה שלחן ערוך שמונים משעה שהחזירו פניהם ללוותו, אלא אם גדול הבית שם. וכן הורה ביום טוב כשמסרוהו לעכו"ם שיליכוהו.

סעיף ד

מי שמת בתפיסה, ולא ניתן לקבורה, לא חל על הקרובים אנינות, וגם אבלות לא חל עליהם, כיון שלא נתיאשו מלקברו. וכן אם קרובי המת בתפיסה, אין אנינות חל עליהם. וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או שטפו נהר, ולא נתיאשו מלקברו, אין על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבלות, ומונים לו שבעה ושלישים מיום שנתיאשו מלקברו.

מת בתפיסה

הורה שלחן ערוך על פי המבואר בשמחות מת בתפיסה לא מונים, נאבד מונים משעה שנתיאשו.

מקום שגזרו שלא לקבור המת

עד שיעברו יומיים מעת לעת נחלקו האם שייך דין אנינות:
 » נודע ביהודה חל שסו"ס מתחילת הזמן צריך לטפל בתכריכים.
 » יד אליהו לא חל.

הורה הפתחי תשובה על פי הנודע ביהודה באופן שיש עיכוב, יש לסמוך הטהרה לקבורה. וכן כתב בשם חתם סופר לקמן סימן שנ"ב סעיף ד'.

סעיף ה

כל זמן שלא נקבר המת, אינו חולץ מנעל וסנדל, ואינו חייב בעטיפת הראש וכפיית המטה, אבל אסור לישב או לישן על גבי מטה, אפילו כפויה. הגה: וכל שכן שאסור בתשמיש המטה (טור בשם הרמב"ן ובשם התוספות ובמרדכי פ"ק דכתובות בשם יא אומרים). ויש אומרים לאסור ברחיצה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה (טור), אבל מותר ללאת מפתח ביתו. (הגהות מיימוני פ"ד בשם סמ"ק).

זמן שלא נקבר המת

אצל דוד המלך מובא בשעה שהיה חולה בנו שנולד מבת שבע צם והתפלל וכששמע שמת קם רחץ וסך משמע שאונן מותר ברחיצה וסיכה, וכן מובא בשמחות אונן לא ישן על גבי מיטה.

נחלקו מה הדין למעשה:

» רי"ף גיאת ורמב"ם לא חל דיני אבלות כמו שמצינו אצל דוד המלך.
 » תוספות אונן אסור בבשר יין ותשמיש.
 » רמב"ן ר' פריץ ושלחן ערוך חלים כל דיני אבלות חוץ חליצת מנעל עטיית הראש וכפיית המיטה ומיהו לשבת אסור על מיטה אלא רק על הקרקע. הוסיף רמ"א כל שכן שאסור בתשמיש וכן הביא השלחן ערוך בסעיף א'.

סעיף ו

המשמר את המת, אפילו שאינו מתו, פטור מקריאת שמע ומכל מצות האמורות בתורה. היו שנים, זה משמר וזה קורא.

משמר המת

דין השלחן ערוך על פי המבואר בברכות.

סימן שמב – מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו אבלות

סעיף א

מי שהכין כל צרכי חופתו, שאפה פתו וטבח טבחיו ומזוג יינו, ומת אביו של חתן, והוא במקום שאינו מצוי למכור, ואם תדחה החופה יפסיד מה שהכין, או שמתה אמה של בלה, ואיכא תמרוקי נשים וקישומין שאינם מתקיימים (מאחר שאין להם מי שיטרח בעצורם בפעם אחרת) (כך משמע מגמרא), מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובוכל בעילת מצוה ופורש, וכיון שחלה עליו החופה הויא לדידיה כרגל, ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות. וכל שבעת ימי המשתה נוהג בהם דברים שבצינעא, ואסור בתשמיש המטה, הלכך כל ז' ימי המשתה וז' ימי האבל הוא ישן בין האנשים, והיא ישנה בין הנשים. הגה: יש אומרים שאסורה ליחד עמו דיוס כמו דלילה, ואין צריך להיות להם שתי שמיכות רק הוא בין האנשים או היא בין הנשים (טור בשם הרא"ש). ואם אינם ישנים בחדר אחד, אין צריכין שימור כלל (כן כתב הרשב"א בכלה שפירסה וכו'). ויש אומרים דלילה צריך שתי שמיכות, ודיוס מותר להתייחד עמה (טור בשם הרא"ש). והמנהג ליקח קטן אלל החתן וקטנה אלל הכלה, ואין מתייחדין דיוס בלא קטן או קטנה. ולענין שלשים אינו מונה אלא מז' ימי אבלות ואילך, וכל שבעת ימי החופה מותר בגיהוץ ותספורת. ואם אין לו פסידא, כגון במקום שמצוי למכור מה שהכין, או אפילו אית ליה פסידא, ומתה אמו של חתן או אביה של בלה או אחד משאר קרוביהם, שגשאר מי שיכין להם לפעם אחרת, לא התירו לדחות האבלות אלא קובר אותו מיד, ונוהג שבעת ימי אבלות, ואחר כך מכניסין את החתן ואת הכלה לחופה מיד ונוהג שבעת ימי המשתה.

מת אביו של חתן

הורה שלחן ערוך דברי הגמרא מת אביו של חתן או אימה של בלה, שמכניסים המת לחדר ובוכל ואחר כך נוהג ז' ימי משתה ורק אחר כך נוהג ז' ימי אבלות. ביאר ש"ך מה שמכניסים המת לחדר ולא קוברים הואיל ועדיף להקל באיסור אנינות מאשר באיסור אבלות החמור יותר.

נחלקו אם מותר החתן בכל הדברים לגמרי:

» **לבוש** ביום הראשון שאבלות מהתורה התירו רק בשוא"ת שלא יתאבל אך לא יעשה מעשה של שמחה.

» **ש"ך** הכל מותר שיום ראשון אף הוא דרבנן. כתב ש"ך בועל ופורש מיד, אף שלא קברו אסור לו לחזור ולבעול שלא התירו אלא בעילה אחת (לעיל סימן שמא הובא שאונן אסור בתשמיש לשלחן ערוך).

הקשו הרי בכל מקרה בועל ופורש כדין כל בועל בתולה, ומה החידוש בחתן זה שהצריכו לפרוש:

» ט"ז מה שהורו כאן שצריך לפרוש הוא על זמן הגמרא שלא היו נוהגים איסור בדם בתולים, ומיהו השתא אין להקל ולהתיר להתייחד מטעם שנשמר מחמת איסור בתולים, שאין לנו להקל מאיסור שהיה בזמן התלמוד.

» **נקודות הכסף** סעיף זה מדבר בנושא אישה שאינה בעולה, אך הנושא בתולה פורש מחמת דם בתולים ואה"נ אינו צריך שימור וכן מבואר ברא"ש.

איזה רמה של הכנות עושה היתר כשמת אב חתן או אם כלה:

» ב"ח רק אם הכין כל ההכנות.

» ש"ך אפילו חלק.

איך יישמרו מהייחוד

איסור ייחוד מבואר בגמרא הוא ישן בין אנשים היא ישנה בין הנשים:

» **ראב"ד רמב"ן ושלחן ערוך** רק בלילה שמירה לשניהם.

» **רא"ש וטור** ביום ובלילה ומספיק שימור רק לאחד.

» **רמ"א** הביא שתי הדעות וכתב המנהג ליקח קטן וקטנה אצל שניהם.

שאר קריבות בימי המשתה שקודם השבעה

כשנבעל קודם קבורה שפורש מתשמיש, נחלקו מה הדין לגבי שאר קריבות:

» **ראב"ד רמב"ן וכן נראה משלחן ערוך** מותר הכל חוץ מתשמיש (והיינו כשאין איסור דם בתולים).

» **רא"ש וטור** אסור חיבוק ונישוק והשאר מותר.

» **רא"ש במקום אחר מהר"א איסמעיאל ר' ירוחם וש"ך** הכל אסור.

מתה אימה של כלה אחר הסעודה קודם בעילה, הורה ט"ז הואיל ועשו סעודה ולא יחזרו לעשות גם אם לא יבעל, אין להקל בבעילה, נחלקו הפוסקים:

» **ט"ז ונקודות הכסף** שיכולים לשבת שבעה ורק אז להתחיל ימי השמתה ובזה ירוויחו

שנאסרה רק ז' ימים בתשמיש (שאם ימתינו ובסוף ימי המשתה ישבו ז' נמצא שי"ד יום אסורה היא

בתשמיש עד שייכלו ימי אבלה) הואיל ומה שאמרו שז' ימי משתה הם תקנה בשבילה יכולה היא

לומר שלא נוח לה בתקנה זו.

» **דרישה** כתב שלא יכולה להתחיל ימי האבלות עד שייכלו ימי המשתה, הואיל ועל ידי החופה חלו ימי המשתה.

עוד דיברו האחרונים על כלה שמהבוקר יצאה בהינומה האם נחשב שהתחילה החופה וממילא נדחו ימי אבלה:

» **דרישה** החשיב לחופה.

» **ט"ז** רק פריסת הכלונסאות והסדין.

יכול לדחות החתונה בלי הפסד

כגון שיכול למכור מה שיש שם או שיש מי שיכין לו:

- » **בה"ג ורי"ץ גיאת** מותר לבעול אך ז' ימי משתה ינהג רק אחר שייגמרו ז' ימי האבלות (נמצא שסברו שהתירו לעשות ימי משתה גם מטעם שההורה מתעסק בהכנתם ולכן כאן לא היקלו בימי המשתה).
- » **רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך** נוהג ז' ימי אבלות ואחר כך בועל.
- » **רא"ש** אם קיים פריה ורביה ימתין ל' יום. כתב ש"ך היום לא נוהג הדין לדחות החתונה הואיל והיום יש מי שידאג להכנת צרכי החתונה.

מתי חלים ימי השלושים

נחלקו הפוסקים:

- » **רמב"ן שלחן ערוך** מתחילים רק אחר ימי המשתה ומותר להסתפר וכו' בימי המשתה.
- » **ב"ח** אסור בתספורת וגיהוץ הואיל ונחשב כדברים שבצנעה שיכולים לחשוב שלא מצא ספר ושאינו לו בגדים.
- » **ש"ך** דחה דברי הב"ח והקשה איך יכול לחלוק על הרמב"ן ועוד שנחשב פרהסיא כי ודאי ידעו שעושה זה מחמת אבלותו.

הליכת כלה להלוויה

הורה שבות יעקב הביאו פתחי תשובה על מעשה שהיה, שלא תצא הכלה להלוויית אביה, וביאר הואיל והמנהג שלא לצאת מפתח ביתה עד שבת אם תצא נחשב כאבלות בפרהסיא.

סימן שמג – מצות הלווית המת

סעיף א

מת בעיר, כל בני העיר אסורין במלאכה, שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו, בר נידוי הוא. ואם יש חבורות בעיר, שכל אחת מתעסקת במתים ביומה, מותר ביום שאינה יומה. בד"א, שלא בשעת הוצאתו, אבל בשעת הוצאתו הכל במלים, כדלקמן.

ביטול מלאכה

במועד קטן הורה ר' יהודה מת בעיר צריכים ליבטל ממלאכה, כשבא ר' המנונא לדרומתא ראה שעוסקים במלאכה אף שיש מת ותמה עליהם עד שרצה לנדותם, ביארו לו שיש שם חבורה שעוסקת בצורכי מתים ורווח לו. וכן פסק שלחן ערוך.

נחלקו על איזה מת צריך ליבטל ממלאכה:

» **בה"ג ונימוקי יוסף** רק מת מצווה.

» **רי"ף גיאת רמב"ן ושלחן ערוך** כל מת.

סעיף ב

בכפר קטן, אין שואלים שלום זה לזה כשהמת בעיר. הגה: וכל שכן שאין שואלים נשלוס נשיק מת על בית הקברות. (כתבי מהר"ר אסרלון סימן כ"ה נשם ספר חסידים), אבל כשאין מת שם, שואלין. נדחוק ארבע אמות מן הקבר (נחפשות דאלפס פרק ג' דמ"ק והכל זו נשם הר"מ).

שאלת שלום

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

דין הרמ"א מובא במהרא"י בשם ספר חסידים.

סימן שמד – חיוב ההספד וגודל שכרו, וכיצד ועל מי מספידין

סעיף א

מצוה גדולה להספיד על המת כראוי. ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב, כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו. ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי, אלא מזכירין מדות טובות שבו, ומוסיפין בהם קצת, רק שלא יפליג. ואם לא היו בו מדות טובות כלל, לא יזכיר עליו. וחכם וחסיד, מזכירים להם חכמתם וחסידותם. וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל, או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו, גורם רעה לעצמו ולמת.

מצוות הספד

דין השלחן ערוך בגמרא שבת מובא המעלה של מספיד אדם כשר שמוחלים לו עוונותיו, והמוריד דמעות ה' סופרן ומניחן בגניזו, ומאידך המתעצל ראוי לקוברו בחייו, ואינו מאריך ימים. ובברכות מובא אגרא דהספידא דלויי. ובירושלמי למדו מ'האנק דום' שצריך לצווח. ובשמחות מובא שמוסיפים בשבח על העיקר שיש בנפטר אבל לא דבר חדש. ט"ז ביאר להוסיף מעט אינו שקר הואיל וודאי רצה לעשות יותר ממה שעשה ומחשה טובה ה' מצרפה.

הזהירו הרא"ש ושלחן ערוך מהוספה מיותרת שגורם רעה לעצמו ולמת, והערוך כתב עוד שנפרעים מהספדנים אם מוסיפים דברים שלא היו.

כתב רמב"ן אין דברים טובים יספידו בייסורים.

סעיף ב

כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן (ונספדות בין האנשים וחכמים) (טור).

הספד לנשים

בגמרא מגילה הספיד רפרם כלתו בבית כנסת, בגמרא ראש השנה הספיד ר"ג אשת בן זוא, וכן הורה שלחן ערוך. הוסיף רמ"א נספדות בין האנשים.

סעיף ג

במקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד, חייב להשכיר מקוננות להספיד על אשתו. ואם לא רצה, בא אביה ומשכיר, ומוציא ממנו בעל כרחו.

השכרת מקוננות

בכתובות מובא במשנה אפילו עני לא יפחות מב' חלילים ומקוננת. ובשמחות מובא שהבעל חייב להוציא על הספד אשתו ומוציאים ממנו, וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ד

קטן, בן כמה שנים יהיה כשמספידין עליו, עניים בני חמשה, עשירים בני ששה, בני זקנים כבני עניים. אבל צדוק הדין וקדיש, אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום. הגה: ואין נוהגים כן, אלא עד שיהיה בן י"ב חדש שיוצא במטה, כדלקמן סימן ש"ג סעיף ה'.

הספד לקטן

דין השלחן ערוך על פי המבואר במועד קטן, ופסק שלחן ערוך כר"י ור' ישמעאל חלק שבני עניים מגיל שלוש ועשירים מגיל חמש. ביאר ט"ז שעניים יותר יש להם שמחה בבניהם הואיל ואין להם ממון.

צידוק הדין:

- » **נימוקי יוסף** שווה להספד.
- » **ר' האי רא"ש רמב"ן ושלחן ערוך** מל' יום וכתב ש"ך שכן נהגו בלובלין.
- » **רמ"א** נוהגים מ"ב חודש כשיוצא במיטה.

סעיף ה

בני עשירים ובני חכמים, מוסיפין קצת על שבח מעשיהם.

הספד עשירים

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות.

סעיף ו

תינוק שיודע לישא וליתן, מספידין אותו במעשה עצמו, ואם אין לו מעשים, מספידין אותו במעשה אבותיו, ואם אין להם מעשים, מספידין להם במעשה קרוביו.

כיצד להספיד קטן

דין השלחן ערוך כמבואר בשמחות.

סעיף ז

הכלה, מספידין אותה בין במעשה אביה בין במעשה בעלה.

הספד כלה

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות.

סעיף ח

המחותך והמסורס והנפלים, ובן ח', ובן בן ט' מת, והעובד כוכבים והעבדים, אין מתעסקין להספד וללוות.

עיסוק במת נפל

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות. דייק הש"ך שבקבורה כן מתעסקים.

סעיף ט

יורשים שאינם רוצים לפרוע שכר הספדן, מוציאים מהם בעל כרחם.

תשלום להספד

בגמרא סנהדרין הסתפקה הגמרא אם הספד הוא יקרא דחיי או יקרא דשכבי, והביאה ללמוד מבריתא שיקרא דשכבי, שאיתא בבריתא מי שלא נספד ולא נקבר או שחייה גררתו וכו' סימן יפה לו שנפרעו ממנו מיד, משמע שההספד הוא יחס למת, ולכן פסק שלחן ערוך אם היורשים לא רוצים להוציא לשכור ספדנים מוציאים מהם שהוא לכבוד המתים, וכתב ש"ך חיוב היורשים הוא רק אם ירשו ממון.

סעיף י

מי שצווה שלא יספדוהו, שומעין לו. (אכל אם איה שלא לנהוג עליו ז' וגזירת שלשים, אין שומעין לו) (מהרי"ו סימן ד' / י"ז).

צווה שלא יספידוהו

דין השלחן ערוך הביאה הגמרא בסנהדרין לעיל, הואיל ויקרא דשכבי הוא.

תלמיד חכם שצווה שלא יספידוהו:

» נודע ביהודה מספידים.

» בית יעקב המיקל לא הפסיד.

» תשובה מאהבה לא מספידים.

מי שצווה לא לשבת עליו:

» רמ"א על פי מהרי"ו לא שומעים לו.

» עיון יעקב הורה ששומעים לו.

פתחי תשובה הביא אבן שוהם על אחד שאמר לבנו לא לומר קדיש שומעים לו. כתב הבית יעקב שני תלמידי חכמים השונאים זה את זה אין למעט בהספד אחד בגלל חברו.

סעיף יא

איסור תלישת שיער, וכן שריטה על מת, בסימן ק"פ.

תלישת שיער

בתורה מובא ב' פעמים איסור קרחה בויקרא לכהנים בכל הראש ובדברים לכל ישראל על בין העניים, ובגמרא מכות מובא היקש בין שניהם שישראל למדים מכהנים שהאיסור הוא בכל הראש וחייב על כל שיערה ושערה.

סעיף יב

העם העוסקים בהספד, כל זמן שהמת מוטל לפניהם, נשמטים אחד אחד וקורין את שמע ומתפללין. אין המת מוטל לפניהם, הם יושבים וקורים, והאונן יושב ודומם, הם עומדים ומתפללים, והוא מצדיק עליו את הדין ואומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל.

קריאת שמע

דין השלחן ערוך על פי הגמרא בברכות ושם מובא דין זה לגבי ק"ש.

נחלקו אם גם לתפילה נשמטין ומפסיקין:

» רמב"ן אין מפסיקים.

» ר' יונה ושלחן ערוך מפסיקים.

סעיף יג

לאחר קבורה מפסיקין ההספד, בין בקריאת שמע בין בתפלה (ועיין צלוצר חיים סימן ע"ג).

הפסקת הספד

דין השלחן ערוך כפי המבואר ברמב"ן.

סעיף יד

אין עושין שני הספדים בעיר אחת, אלא אם כן יש שם רוב עם ליחלק לשנים ויהיה בכל הספר עם כרי צורכו.

שני הספדים באותה עיר

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות וברמב"ן.

סעיף טו

אין עושים שני הספדים בעיר אחת, אלא אם כן יש כרי לספר שבחיו של זה ושבחיו של זה.

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות וברמב"ן.

סעיף טז

אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, כגון צרכי קבורתו והספד, אבל שאר כל דבר, אסור. והני מילי בדברי תורה, אבל במילי דעלמא לית לן בה.

הוספת הספד

בגמרא ברכות הביאו דברי תורה לכולי עלמא אסור להגיד בפני המת, נחלקו במילי דעלמא ב' לישנות לישנא קמא מותר לישנא בתרא אסור:

- » ר' האי גאון רי"ף רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך הלכה כלישנא קמא שמותר.
 - » רא"ש וכו"ח גם ללישנא קמא מילי דעלמא מותר רק חוץ לד' אמות.
 - » בה"ג אסר כלישנא בתרא גם מילי דעלמא אך כתב שכל האיסור הוא רק בד' אמות וחוץ לד' אמות הכל מותר.
 - » תשובות הגאונים הלכה כלישנא בתרא ואסור הכל גם מחוץ לד' אמות.
- לעניין ד' אמות כתב המרדכי שכל הבית נחשב כד' אמות.

סעיף יז

מותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת, בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות (מהרש"י צביאור מא"ח דלעת רמ"ה).

פסוקים בפני מת

מבואר בב"ק על חזקיהו שהושיבו ישיבה על קברו למדו מכאן:

» רמ"ה מהר"י אבוהב ושלחן ערוך שמותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת.
 » תוספות חלקו ואמרו שהיה זה מחוץ לד' אמות.

סעיף יח

חכם שמת, בית מדרשו בטל, שסופדין אותו כל שבעה. אבל שאר מדרשות, עוסקין בתורה אפילו בשעת הספד, ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו, אלא מתחברים שניים שניים ולומדים בבתיהם. אב בית דין שמת, כל מדרשות שבעיר בטלין, והרגילין להתפלל בב"ה משנים מקומם. נשיא שמת, כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים, ואחר ההספד אין נכנסים לבית המדרש, אלא מתחברים שניים שניים ולומדין בבתיהם. וכל בני העיר מתפללים בבית האבל, בין בחול בין בשבת, חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי, שקורין בב"ה. ולא (עי' שו"ע) בשוק, אלא יושבים משפחות משפחות ודווים כל היום.

חכם שמת

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

סעיף יט

מספדין תלמידי חכמים ונשותיהם בב"ה ובבית המדרש, אבל לא שאר העם.

הספד בבית מדרש

לעיל סעיף ב' הבאנו מעשה רפרם שהספיד כלתו בבית כנסת, וכן פסק שלחן ערוך.

הביא הטור ר' האי שלא יניחו ספר תורה על מיטת חכם, אף שמצינו שעשו כן אצל חזקיהו הביאה הגמרא שרק הוא עשו כן, ובשעה שנפטר ר' הונא הורה ר' חסדא שלא יניחו על מיטתו ספר תורה כי ר' הונא היה אוסר.

סעיף כ

חכם ואלוף וגאון, מכניסין אותו לבית המדרש, ומניחין המטה במקום שהיה דורש, וסופדין אותו שם, וכשמוציאים המטה, סופדים אותו עד בית הקברות, וביום הז' עולים לבית הקברות ומבקרין אותו, וכן ביום שלשים ותכלית י"ב חדש, מבקרין ומשכיבין אותו.

הספד לחכם וגאון

דיין השלחן ערוך כמבואר בר' האי וברמב"ן. הביא הטור רמב"ן שחכם מספידיים אותו עוד יום בתוך השבעה.

סימן שמה – דין המאבד עצמו לדעת, ומנודה, והרוגי ב"ד, והפורשין מן הצבור

סעיף א

המאבד עצמו לדעת, אין מתעסקים עמו לכל דבר, ואין מתאבלין עליו, ואין מספידין אותו, ולא קורעין ולא חולצין, אבל עומדין עליו בשורה אומרים עליו ברכת אבלים וכל דבר שהוא כבוד לחיים.

קבורת מתאבד

דין השלחן ערוך על פי המבואר במסכת שמחות. לעניין קריעה לא מפורש שם אם קורעים ונחלקו הראשונים:

» רמב"ן וטור קורעים:

» רמב"ם ושלחן ערוך לא קורעים.

פתחי תשובה הביא חתם סופר שהתיר לרוצים להתאבל מפני הבושה שלא יודע שאיבד עצמו לדעת, וכן יכולים לומר קדיש, אך לא יאמרו קדיש על חשבון אבלים אחרים.

סעיף ב

איזהו מאבד עצמו לדעת, כגון שאמר: הרי הוא עולה לראש הגג, וראוהו שעלה מיד דרך כעס, או שהיה מיצר, ונפל ומת, הרי זה בחזקת שאיבד עצמו לדעת. אבל אם ראוהו חנוק ותלוי באילן, או הרוג ומושלך על גבי סייפ, הרי הוא בחזקת כל המתים, ומתעסקים עמו ואין מונעין ממנו דבר. אה: מי שגנב וגזל ועל ידי זה נהרג בדין מלכות, מתאבלים עליו, אם אין בו סכנה מפני אימת המלכות, ולא מקרי מאבד לדעת (מהרי"ו סימן קי"ד).

מהו מתאבד

במסכת שמחות המשך לדין לעיל של מאבד עצמו הובא דווקא אם וודאי שאיבד עצמו אך אם ראה אחד חנוק באילן או הרוג בסייפו אינו בחזקת מאבד עצמו לדעת, ורק אם אמר שעולה לראש הגג (לאבד עצמו) וראוהו שעולה ונפל או שהיה מיצר ומת או נחשב מתאבד. דייק ש"ך אם לא ראוהו עולה ומצאו אותו הרוג למטה אינו כמאבד עצמו לדעת. חתם סופר הוסיף שצריך שגם יראו את הנפילה (אך אם לא ראו אף שאמר יש לחוש שנפל).

המאבד עצמו לדעת מחמת רוב ייסורים שהיו לו:

» בשמים ראש מתאבלים.

» הר אבל וחתם סופר אין מתאבלים.

הביא פתחי תשובה שו"ת אבן שהם מעשה בחסיד מסוגף שהלך לטבול ואמר לאישה שדרה על ידי המקווה שאם יחפשוהו ימצאוהו במקווה, למחרת חיפשו במקווה ולא מצאו אלא נמצא בביתו עם סכין בידו ובית שחיתתו פרוע, וכמה ימים קודם ההשחיז הסכין ואמר שרוצה לעשותה סכין שחיתה, ומצאו על הקיר כתוב בדם לתלמידיו שיאמרו עליו קדיש. והורה האבן שהם לא להחשיבו כמאבד עצמו, הואיל ולא ראוהו, ומה שאמר שיגידו עליו קדיש אין להוכיח שבא לאבד עצמו אלא יש לתלות שהרגיש חולשה, עוד יש לומר בלבולתו הרוח ועשה זאת משיגעון, עוד יש לתלות שמא עשה זה מחמת תשובה ואין להחשיבו כמאבד.

גנב שנהרג בגניבתו

נחלקו הפוסקים:

- » **מרדכי** לא מתאבלים שבבריתא של הרוגי מלכות מתאבלים עליהם משנתיאשו מלבקשם כתוב 'ובלבד שלא יהא גנב'.
- » **בית יוסף** פירוש הבריתא אינו כהבנת מרדכי אלא הכוונה שאף שלא נתיאשו מלגנוב מתאבלים (ויאוש המתחיל אבלות הוא משעה שהתיאש מלפדות), דרכי משה משמע שהסכים בית יוסף לעצם דין המרדכי ואינו כן דכתב מהר"י וויל (מהרי"ל) שמתאבלים הואיל והגנב היה סבור שיברח ולא ייהרג וכן הורה רמ"א בהגה. עוד כתב ש"ך עפי"ז גנב וגולן שמתו אינם נחשבים פורשים מדרכי ציבור.

סעיף ג

קטן המאבד עצמו לדעת, חשוב כשלא לדעת. וכן גדול המאבד עצמו לדעת, והוא אנוס כשאויל המלך, אין מונעין ממנו כל דבר.

מאבד עצמו לדעת

- דין השלחן ערוך באנוס הובא בבראשית רבה ממה שנאמר 'אך את דמכם' למעט מאבד עצמו לדעת, והביאו את שאול המלך כדוגמא לאנוס. נחלקו מה הטעם בשאול:
- » **ש"ך** חשש שפלשתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו.
- » **ים של שלמה** חשש שיענוהו וינקמו נקמתו על ידי שיהרגו רבבות יהודים.
- » **ספר חסידים** חשש שיתחלל שם שמים בגללו.
- » **ריטב"א בשם ר"ת** היה ירא שלא יעבירוהו על דתו.

קטן שאיבד עצמו

בשמחות הובא ב' מעשים בבנו של גורגיס שברח מבית הספר ובתינוק אחד מבני ברק ששבר לוחית, והראו להם אבותיהם באזנם, והלכו ואיבדו עצמם לדעת, הורה ר"ט ור"ע שמתאבלין

עליהם, וכן הורה הראשונים וכן פסק שלחן ערוך. הוסיף הברכי יוסף הוא הדין שיכור ושוטה דינם כקטן.

סעיף ד

מנודה שמת, דינו כמאבד עצמו לדעת, אין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו, ומניחין אבן על ארונו. והני מילי באפקירותא, כשעובר על דברי תורה, אבל בממונא, כיון שמת, פטור מגזירתם, ואין מניחים אבן על ארונו, ומספידין אותו כראוי.

מנודה שמת

במועד קטן מובא שמניחים אבן על ארונו, הוסיפו הראשונים ושלחן ערוך שלא קורעים ולא חולצים ומספידים, ודווקא נידוי שעבר על דברי תורה אך לא על ממון.

נחלקו לשבת עליו שבעה:

- » **מרדכי** הורה על אישה שמתה בנידויה שלא יושבים עליה.
- » **שלחן ערוך** לא דיבר כאן על ישיבת אבלות ולקמן שע"ז סעיף ג' הביא שכן מתאבלים על מנודה שמת.

סעיף ה

כל הפורשים מדרכי צבור, והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צווארם, ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם, ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הם כבני חורין לעצמן כשאר האומות, וכן המומרים והמוסרים, כל אלו אין אוננים ואין מתאבלים עליהם, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמהים. הגה: הפורש מן הצבור ולא לכה לשאת עמהם במסים וארנוניות, מתאבלים עליו (תשו' רשב"א סימן תשס"ג) אבל אין שאר בני העיר כריכים לבטל ממלאכתן בשבילו לעסוק עמו (כן משמע בגמ' יוסף סוף מ"ק).

הפורש מדרכי ציבור

דין השלחן ערוך בפורשים מדרכי ציבור מבואר בשמחות. דין ש"ך מכאן שאבלים דעלמא לובשים שחורים וכל מקום יעשו כמנהגם.

מי שלא נושא עם הציבור בעול ממון

נחלקו הפוסקים:

- » **רשב"א** ו**רמ"א** מתאבלים.
- » **נימוקי יוסף** לא מתאבלים, כתב רמ"א אף הרשב"א לא הצריך ביטול מלאכה.

סעיף ו

קטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אמו, ומת, אין מתאבלין עליו (ועיין לעיל סימן ט"מ סעיף ה').

בן משומד

בן משומד או משומדת:

» ר"י מתאבלים.

» ר"ת ושלחן ערוך אין מתאבלים וכן כתב רמ"א לעיל ש"מ.

» דגול מרבבה הקשה מדוע היקל שלחן ערוך גם באבלות יום ראשון דאורייתא, ועוד כתב מה שהורה שלחן ערוך לא לישב שבעה הוא רק על שאר קרובי הקטן אך אם המיר הקטן עם האמא יתאבל האב וכן המיר עם האבא תתאבל האם.

נהרג על ידי מלכות גויים

במסכת שמחות מובא שמספידים כרגיל, בסוטה מובא שלא הספידו על ר' יהודה בן בבא מחמת שהיה הרוג מלכות:

» בית יוסף ביאר העיקר כדברי מסכת שמחות שמספידים ורק אם יש אימת מלכות לא יספידו,

» רמב"ן לא חילק וסתם כל שהמלכות היא של גויים לא יספידוהו ודברי מסכת שמחות היא במלכות ישראל.

סעיף ז

מי שנפל בים, או טבע בנהר, או אכלתו חיה, אין מונעין ממנו דבר.

מי שנפל בים

דין השלחן ערוך מבואר במסכת שמחות.

סעיף ח

ארון העובר ממקום למקום, אם שלדו (פירוש הגמרא ולעומתה) קיימת, עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, אם יש אבלים שמתאבלין עליו, ואם אין שלדו קיימת, אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים.

ארון העובר

ביארה הגמרא במועד קטן הסתירה בין ב' בריתות שיש חילוק בין שלדו קיימת לאינה קיימת.

סימן שמו – מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה

סעיף א

מי שהיה בעלה עמה צלוב בעיר, או שאשתו עמו צלובה בעיר, או אביו ואמו, ועדיין לא כלה הבשר כולו, לא ישהה בתוכה אלא אם כן הייתה גדולה כאנטוכיא, שאין אלו מכירין את אלו, ולא ישהה בצד זה אלא בצד זה.

שהייה בזמן שאחד ממשפחתו צלוב

דין השלחן ערוך על פי המבואר במסכת שמחות, מטעם שלא יאמרו זה אחיו של הצלוב ויתבזה המת. כתב פרישה אם נקבר מותר לו לחזור, כתב ש"ך בשם ב"ח נצלב מחוץ לעיר מותר לו לשהות בעיר.

סימן שמו – שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל

סעיף א

מי שמת לו מת לפני שלשים יום הסמוכים לרגל, לא יספדנו משיכנסו שלשים יום הסמוכים לרגל, ואפילו יש לו הספד בלא זה כגון שמת לו מת בתוך שלשים שמותר לספדו, ואפילו מת ערב הרגל אסור להספיד עמו על המת שמת לו לפני שלשים יום קודם המועד.

הספד סמוך לרגל

במועד קטן מובא לא לעורר בל' יום הסמוכין לרגל, רב אסר מטעם שמא ייתן לספדן ממעות ההכנות לרגל, **שמואל** אמר לפי שאין המת משתכח מהלב, ונפקא מינה אם עושה בחינם.

נחלקו להלכה:

» **רמב"ן** הלכה כרב ובחינם מותר להספיד.

» **ראב"ד** **רא"ש** ו**שלחן ערוך** הלכה כשמואל ואסור כלל.

כתב האגודת אוזב ראש השנה ויום כיפורים אינם רגלים לעניין זה.

סעיף ב

מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל, נראה לי שמותר לספדו, אף על פי שהיא רחוקה.

הספד שמועה סמוך לרגל

דין השלחן ערוך כמבואר בירושלמי. הורה הלבוש עורכים ברגל אפילו אזכרה ראשונה (היינו הזכרת נשמות בתפילה).

סעיף ג

מה שאנו נוהגין בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות, נראה לי שאינו בכלל זה ומותר לעשותו סמוך לרגל.

הזכרה סמוך לרגל

כן כתב השלחן ערוך מסברת עצמו.

סימן שמח – דין שרפה על המת, והאומר: אל תקברוני

סעיף א

שורפין על המלכים (או על הגיאים) (טור נסס תוספתא), מטתן וכלי תשמישן, אבל על ההדיוטות אסור.

שריפת כלי מת

דין השלחן ערוך מובא בגמרא מועד קטן, הטעם ששורפין משום שאין זה כבודם של המלכים שישתמשו בכליהם, אך מי שאינו מלך יש לחוש לבל תשחית וליוהרא.

סעיף ב

האומר: אל תקברוהו מנכסיו, אין שומעין לו, אלא מוציאים מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו, וכן כל מה שרגילין לעשות לבני משפחתו, ואפילו האבן שנותנין על הקבר, והוא שירשו ממון מאביהם.

האומר אל תקברוהו מנכסי

דין השלחן ערוך מבואר בכתובות לא שומעים למי שאמר לא לקוברו מנכסיו הואיל ואין בו כוח להטיל צרכיו על הציבור, הוסיף השלחן ערוך על פי הרא"ש שמוציאים מהיורשים גם את האבן שעל הקבר. וכתב ש"ך שדווקא מהיורשים מוציאים אך אחרים שנתן להם הנפטר ממון אין להוציא מהם.

סעיף ג

אפילו מי שאין לו ממון שצווה ואמר: אל תקברוהו, אין שומעין לו.

קבורת מי שאין לו ממון

הגמרא סנהדרין הסתפקה האם קוברים אדם שאמר לא לקוברו שספק אם קבורה משום ביזיון ואם כן הואיל וקרוביו מתבזים יקברוהו או משום כפרה ויש לו כוח לסרב לכפרה זו, ופסקו רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך שיקברו, הואיל והוא ספק דאוריתא (לא תלין) יש להחמיר.

סימן שמט – איסור הנאה במת ובתכריכיו

סעיף א

מת, בין עובד כוכבים בין ישראל, תכריכיו אסורים בהנאה. ודוקא שהזמינם לצרכו ונתנם עליו, אבל בהזמנה לבד, אפילו עשאו לצרכו לאחר שמת, לא נאסרו, דהזמנה לאו מלתא. וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך בתחלה, עדיין לא נאסרו.

הנאה ממת

מת עצמו אסור בהנאה למדים ג"ש מעגלה ערופה.

הראשונים נחלקו במת גוי:

- » שלחן ערוך כרשב"א בתשובה שאסר שימוש בתכריכים גם של גוי.
- » תוספות רמב"ן רשב"א רדב"ז וגר"א התירו להשתמש בתכריכי גוי.
- » אבן שהם כתב שאסור אך רק מדרבנן ועל כן מותר להתשמש באיברי מת גם לחולה שאין בו סכנה.

דין השלחן ערוך שתכריכי המת אסורים על פי המבואר בגמרא סנהדרין, ושם הובאה מחלוקת אבבי ורבא אם הזמנה מילתא, ופסק השלחן ערוך כאן הזמנה לאו מילתא כרבא.

סעיף ב

נויי המת המחוברים בגופו, כגון פאה נכרית וכיוצא בה, אסורים כמו המת עצמו. (ודוקא כשהם קשורים בשערות גופן, אבל אינן קשורים, מותר. וכך משמע מפרש"י פ"ק דערכין), ולכן מותר ליטול טבעות שזיזים של מתים, וכיוצא בזה. במה דברים אמורים, בסתם, אבל אם צוה שיתנו נוי גופו המחוברים בו לבנו או לבתו או לצורך דבר אחר, מותרים. אבל שערו ממש, אפילו אם צוה עליו, אסור בהנאה. הגה: אישה שיוצאת ליהרג, נהגין בשערה, אף על פי שנגמר דינה, אין שערה נאסרת עד שתקטל (טור).

נויי המת

מובא בערכין אישה שמתה על ידי בי"ד שעררה מותר בהנאה בהמה שנהרגה על ידי בי"ד אסור, רב ביאר החילוק אישה שעררה מותר רק כשאמרה לתת לביתה ורק בפאה נכרית, ר' נחמן אף שיער ממש מותר באישה הואיל ולא שייך בו מיתה, ובהמה שעררה אסור הואיל ונאסרת בגמר דינה ממילא אסור הכל.

נחלקו להלכה:

- » רמב"ם תוספות סמ"ג ושי"ך כר' נחמן.

» רמב"ן רשב"א טור ושלחן ערוך כרב.

כתב רמ"א האיסור הוא רק במחובר למת, וב"ח כתב שער קלוע אף שאינו קשור אסור בהנאה. טבעות כתב רמ"א להתיר הואיל ואינם קשורות, הוסיף פתחי תשובה שתכשיטים גם כן. הורה רמ"א על פי הגמרא סנהדרין שיער אישה היצאות ליהרג קודם שנהרגה מותר בהנאה. **פתחי תשובה** הביא פנים מאירות שיש לקבור שן תותבת עם המת.

סעיף ג

אם היו אביו ואמו מזורקים עליו כלים, מצוה לאחרים להצילין, אם לא נגעו במטה הנקברת עמו. הגה: ואם האילן, חייב בשמירתו, ואם החזיזן לאביו ולאמו, וחזרו זרקום, ונאסרו, חייב המחזיר לשלם, דהוי כזרקן למקום גדולי חיות ולסטים (במרדכי פרק המוכר את הספינה תשובת מהר"מ). **אבל אם נגעו בה, אסורים, אם הם של אותו שזרקן עליו, והוא שיזרקם על דעת שיקברם עמו (טור) בשם רא"ש והוא סוף מ"ק).** הגה: הדף שטיהרו עליו, וכל הכלים שמוליכין המת עליהם לקבורה, לא נאסרו, דהרי לא נתנם קם ע"מ לקבור עמו. (תשובת מהרי"ל סימן נ"ה, וכך משמע מדברי הרא"ש שהביא הטור).

כלים שזרקו על המת

דין השלחן ערוך כמבואר בסנהדרין, דין רמ"א בהתחלה כמובא במהר"ם. **דין הרמ"א** האחרון כמובא בשמחות, והוסיף ש"ך הוא הדין אם זרקו כלים על מה שנותנים תחת ראשו של המת וכן הסדין שעליו לא נאסרו.

סעיף ד

כל המרבה כלים על המת, הרי זה עובר מישום בל תשחית (ויקרא כ, יט, ושם הגוסס: לא תשחית).

המרבה כלים על המת

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות. מכמה טעמים: בל תשחית, ניוול, מרבה רימה, וכן שכסותו יורדת עימו לשאול. הזהיר ספר חסידים לא לתת לעני נעלים של מת.

סימן שנ – דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי

סעיף א

אם רצו, מתירין שערות לבלות, ומגלים פני חתנים, ונותנין דיו וקולמוס בצדו, ותולין מפתחו של מת ופנקסו בארונו, משום עגמת נפש. ועושים חופות לחתנים וכלות, ותולין בהם דברים שלא הביאו אוכל נפש, אבל דברים שהביאו אוכל נפש, אסור, מפני שהם נאסרים בהנאה.

דברי עגמת נפש

מובא במסכת שמחות דין השלחן ערוך, והב"ח כתב שלא נהגו ומעכבים על מי שעושה כן.

סימן שנא – דין כלאים וציצית למת

סעיף א

תכריכי המת, מותר לעשותן מכלאים.

תכריכים מכלאים

דין השלחן ערוך מבואר במסכת כלאים.

סעיף ב

אין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית. הגה: ויש אומרים דאין צריך ציצית (טור בשם ים אומרים). ונהגו לקבצו בציצית, אך שפוסלין תחלה הציצית, או כורכין אחד מן הכנפות.

קבורת מת בטלית

נחלקו אם לקבור את המת עם טלית:

- » רמב"ן ושלחן ערוך קוברים בטלית עם ציציות.
 - » אור זרוע רק אם היה הולך עם ציצית בחייו.
 - » מרדכי ורמ"א פוסלים על ידי שמסירים משאר הציצית וקושרים בכנף אחת.
 - » ב"ח כתב לא לפסול אלא רק לקשור ולכסות תחת הכנפות.
 - » ר' יצחק בן מלכי צדק לוקחים בתחילה ומסירים כשמגיעים לקבורה.
- למעשה כתב הגרע"י שנוהגים להוליך בטלית ולקבור בלא טלית, ורק לאיש אך לאישה מכסים בפרוכת.

סימן שנב – באיזו בגדים קוברין, ואין האיש מלביש את האשה

סעיף א

אין קוברין המת בתכריכים יקרים, אפילו לנשיא שבישראל.

תכריכים פשוטים

בירושלמי הורה ר' נתן כחכמים שאדם עולה בתחיית המתים בכסות שבה נקבר. עוד בגמרא מועד קטן בתחילה היה קשה לקרובי המת הוצאות לבוש הקבורה, עד שבא ר"ג ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן וכך נהגו אחריו, ר' פפא היה נהג בתכריך שווה זוו.

שלחן ערוך הורה על פי הגמרא. רמ"א הוסיף לעשות תכריכים נאים זה מראה שמודה בתחיית המתים.

סעיף ב

נהגו לקבור בבגדים לבנים.

תכריכים לבנים

בגמרא שבת הורה ר' ינאי לקוברו בבגדים צבועים קצת, משום שלבנים נראה כחתן בין אבלים ושחורים כאבל בין חתנים ולא ידע באיזו מחיצה יהיה.

פסק שלחן ערוך על פי הטור נהגו לקבור בלבנים. ופתחי תשובה הביא שדווקא פשתן שיש סגולה קטיגור נעשה סניגור.

סעיף ג

האיש אינו כורך ומקשר האשה, אבל האשה כורכת ומקשרת האיש.

כריכת המת

כן מובא במסכת שמחות.

סעיף ד

מעצימין עיניו של מת, ואם נפתח פיו, קושרין לחייו. ופוקקין נקביו אחר שמדיחין אותו במיני בשמים. וגוזזין שערו. הגה: ולפרניו. ומדיחים אותו היטב בכל מקום, שיהא נקי מכל טומאה (בנימין זאב), וטחין ראשו בצידים טרופים בקליפתו, שגלגל הוא שחוזר בעולם (כל דו).

הכנת המת לקבורה

כן הורה הרמב"ם על פי המנהג וכן פסק שלחן ערוך. רמ"א הביא המנהג שטחין בראשו. הביא הפתחי תשובה חכמת אדם היו שהיו מוסיפים מים לביצים וכל אחד מזה על המת, וכתב שאין לעשות כן וזה מנהג הגויים.

הביא פתחי תשובה בשם חתם סופר, הטהרה צריך לכתחילה להסמיכה למיתה שלא יתגנה, אבל אם יש פקודה של המלכות להלין המת ויש חשש שיסריח בינתיים יערכו הרחיצה מיד ושוב ירחצו סמוך למיתה. וכן כתב לעיל סימן שמ"א סעיף ד'.

סימן שנג – היאך מוציאים מת גדול או קטן, ובאיזו מטה

סעיף א

בראשונה היו מגלים פני עשירים ומכסים פני עניים, מפני שמשחירים בשנת בצורת, והיו עניים חיים מתביישים. התקינו שיהיו מכסים פני הכל.

כיסוי פנים

כן מובא במועד קטן וכן פסק השלחן ערוך.

סעיף ב

אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם.

הנחת ספר תורה

בגמרא מובא אצל חזקיהו שהיו מניחים לו ספר תורה על מיטתו, עוד מובא אצל מיתת ר' הונא שלא נוהגים למעשה לעשות כן, וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ג

כבודו של חכם להוציאו דרך הפתח, ולא לשלשלו דרך גנות, ובמטה ראשונה, ולא לשנותו ממטה למטה.

הוצאת תלמיד חכם

דין זה הובא בגמרא מועד קטן הורה ר' חסדא וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ד

תינוק בן ל' יום, מוציאים אותו בחיק לבית הקברות, ולא בארון, ונקבר באישה אחת ושני אנשים, אבל לא באיש אחד ושתי נשים, משום יחוד. ואין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, ואפילו אם קים לן שכלו לו חדשיו.

הוצאת תינוק עד ל' יום

מובא בגמרא מועד קטן תינוק עד ל' יום יוצא בחיק ואין להקל בייחוד. כתב ש"ך אם רצו מוציאים אותו במיטה.

אם קים לן שכלו חודשיו:

» שלחן ערוך כרמב"ן שאין חילוק.

» רי"ף גיאת החמיר.

סעיף ה

בן ל' יום גמורות, יוצא בגלוסקמא (פירוש ארון וייסס בארון ת"י וסוון יתיה בגלוסקמא) הניטלת באגפיים (פירוש נסר רחב, ופירוש אגפיים, זרועות), ועומדין עליו בשורה, ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. בן י"ב חדש, יוצא במטה. וכל היוצא במטה, רבים מצהיבים עליו, ושאינו יוצא במטה, אין רבים מצהיבים עליו. וכל הניכר לרבים, רבים מתעסקין בו, וכל שאינו ניכר לרבים, אין רבים חייבים להתעסק בו.

הוצאת תינוק יותר מל' יום

בגמרא מועד קטן הורה ר' יהודה בן ל' יום עד שנה יוצא בגלוסקמא הניטלת באגפיים.

נחלקו מהי:

» רש"י כבדה שצריכה ב' אנשים.

» נמו"י קלה שלא צריך לנושאה בכתף אלא מספיק שתי ידיים.

עוד שם הורה ת"ק וכן פסק שלחן ערוך תינוק בן שנה ומעלה יוצא במיטה, ר"ע חלק הצריך שיהא בן שנתיים או שאבריו גדולים כבן שנתיים.

הורה שלחן ערוך לעניין הצער וההתעסקות בתינוק כהוראת ר"ש ב"א ור"א ב"ע, אם יוצא במיטה דהיינו מגיל שנה מצהיבים (מצטערים), ואם היה ניכר לרבים (שהיה רגיל לצאת מהבית) מתעסקים בו.

סעיף ו

תינוק שמת קודם שנימול, מוהליו אותו על קברו, בלא ברכה, וקוראין לו שם.

מילת תינוק שמת

הורה ר' נחשון גאון וכן פסק שלחן ערוך למול תינוק שמת.

סעיף ז

אין מוציאין מת במטה, אלא אם כן היה ראשו ורובו קיים.

הוצאת מת שלם

במסכת שמחות מובא מחלוקת מתי מוציאים במיטה, ת"ק הורה ראשו ורובו וכן פסק שלחן ערוך, ר' יהודה הורה שמספיק שדרה וגולגולת.

סימן שנד – עיר שיש בה שני מתים, איזה קודם

סעיף א

עיר שיש בה שני מתים, מוציאים את הראשון ואחר כך מוציאים השני. ואם היו מלינים הראשון, מוציאים השני. חכם ותלמיד חכם, מוציאים החכם. תלמיד חכם ועם הארץ, מוציאים תלמיד חכם. איש ואישה, מוציאים האישה, מפני שקרובה לבית הניווול. הוציאו הראשון וקברוהו, אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים, עד שיוציאו השני. הוציאו השני וקברוהו, באים ועומדים בשורה, מנחמים ופותרים את הרבים, ואין מנחמים שני אבלים כאחד, אלא אם כן היה כבודם שוה וקילוסן שוה.

עיר שיש בה שני מתים

הורה השלחן ערוך על פי הראשונים סדר קדימות הקבורה. וכתב שלא יעכבו הוצאת השני לאמירת ברכות אבלים.

ביאר הפתחי תשובה הטעם שקוברים קודם הראשון ואז השני, גם משום שחייב הקבורה שלו חל ראשון וגם שיש חשש שמא יסריח, ולכן גם כשמתו שניהם בשבת וחל חיובם עלינו בשווה צריך להקדים קבורת הראשון.

סימן שנה – דברים שמשנים באישה יותר מבאיש

סעיף א

אין מניחין מטה של אישה ברחוב, מפני הכבוד (ואין עולין בחצר עיר על האיסה) (טור).

הנחת מיטת אישה

משנה מועד קטן ומסכת שמחות אין מניחין מיטת אישה ברחוב, בגמרא נחלקו אם דווקא יולדת שקורה הרבה לניוול או כל אישה, ופסק השלחן ערוך כר' אלעזר שאמר כל אישה ולא כנהרדעי שהורו רק יולדת.

עוד הורה רמ"א על פי הטור שלא עולים בחבר עיר על אישה:

» ט"ז ביאר שלא יעמדו חבורה כשמוציאים אותה מפני ניוול דמיה.

» ש"ך ביאר שלא יבוא חכם העיר להספידה.

לעיל סימן שמ"ד מבואר שמספידים אישה גם בבית הכנסת.

סימן שנו – גבו לצורך המת והותירו

סעיף א

מת שלא היה לו צרכי קבורה, וגבו לו והותירו, אם כשגבו יחדו לצרכי זה המת, ינתנו ליורשיו, ואם לאו, יעשו מהם צרכי מתים אחרים.

מעות גבית המת

דעת ת"ק בברייתא בסנהדרין וכן הורה מרן, מותר מעות שנגבו למת ילכו ליורשיו מפני שמתבזה המת בגבייתם מוחל המעות ליורשיו.

הביא הפתחי תשובה כתב רדב"ז אם מנהג במשפחת המת לעשות מצבה לא יכול היורש לקחת המעות, אך אם אין מנהג יכול שלא לעשות ולקחת לעצמו.

סימן שנו – איסור הלנת המת, ומתי מותר להלינו

סעיף א

אסור להלין המת, אלא אם כן הלינו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות, או כדי שיבאו קרובים או להשמיע עיירות.

הלנת מת

איסור הלנת מת מדברי תורה לא תלין נבלתו קבור תקברנו. בגמרא סנהדרין ובמסכת שמחות מובא שמותר אם הוא לכבודו כגון להביא ארון וכו' או לשמע עיירות עליו וכן פסק שלחן ערוך.

כתב פתחי תשובה (נכתב לא לפי הסדר):

(א) הבשמים ראש הורה שהאיסור הוא אף ברשע.

(ב) חתם סופר דחה דברי הטוען שצריך להמתין יותר מלילה כיון שהיו מתים שחזרו לחיות צריך שיוברר לנו שאין המת חוזר לחיים.

(ג) חוות יאיר כתב שאין הלאו הזה כשאר לאווין שצריך להוציא כל ממונו, אלא דינו כעשה עד חמישית. עוד כתב שהחיוב הוא רק על מי שיש בידו לקבור.

(ד) רדב"ז כתב שהאיסור הוא רק אם עבר עליו כל הלילה ומיהו משובח לקבור כמה שיותר מהר.

(ה) כתב מגן אברהם אף בנפלים עובר על כל תלין.

סעיף ב

כל המתים, הממהר להוציא מטתו הרי זה משובח. אבל על אביו ועל אמו, הרי זה מגונה, אלא אם כן היה ערב שבת או ערב יום טוב, או שהיו גשמים מזלפים על מטתו.

מהירות בקבורה

במועד קטן מובא בשאר מתים למהר להוציא שלא יהא ניוול וכן שבזה מראה שמקבל באהבה גזירת מלך, באביו ואימו לא למהר מפני ההספד, ובירושלמי הביא שאם היה ערב שבת ממהר וכן אם היו גשמים מזלפים, ופסק שלחן ערוך דינים אלו.

סימן שנה – נושאי המטה פטורים מקריאת שמע ומתפלה

סעיף א

נושאי המטה, וחילופיהן, וחילופי חילופיהן, בין אותם שהם לפני המטה בין אותם של אחריה, מאחר שלמטה צורך בהם, פטורים (מקריאת שמע), ושאר המלוין את המת, שאין למטה צורך בהם, חייבים (ועיין בא"ח סימן ע"ב).

קריאת שמע למלווי המת

מבואר בגמרא ברכות, ופסק השלחן ערוך דעת הרמב"ם כמבואר באו"ח שכל מי שמלווה את המיטה פטור מק"ש, ורק שאר המלווים חייבים. כתב ברכי יוסף הביאו פתחי תשובה שאין צריך להשלים אם סיימו קודם שעבר הזמן.

סעיף ב

אין מוציאים את המת סמוך לקריאת שמע, כל שאין שהות להוציאו לקברו קודם שיגיע זמן קריאת שמע, ואם התחילו להוציאו, אין מפסיקין כדי לקרות. הגה: ויש להמתין מלקבנו עד שיוכלו לשער שגבר התפללו רוב הקהל, ואין חילוק בזה בין ק"ש של שחרית לק"ש של ערבית. ויש מקילין בשל ערבית, הו"ל וזמנה כל הלילה (מבואר בא"ח סימן ע"ב).

הוצאת המת סמוך לקריאת שמע

מבואר בגמרא ברכות לא מוציאים אם לא יסיימו קודם שיגיע זמן ק"ש, ואם התחילו לא מפסיקים, ואדם חשוב מותר להוציא וכן היה מעשה אצל ר' יוסף.

נחלקו אם יש דין אדם חשוב:

» רמב"ם וטור הביאו הדין של אדם חשוב.

» רמב"ן כתב שהיום אין אדם חשוב כר' יוסף, וכן למד השלחן ערוך מהשמטת הרי"ף והרא"ש דין אדם חשוב.

הוסיף רמ"א על דין השלחן ערוך שימתינו כדי שרוב הקהל יספיקו להתפלל, וכתב עוד להחמיר למעשה גם בק"ש של ערבית.

סעיף ג

במקום שיש כתפים מיוחדים לשאת את המטה, אסורים בנעילת הסנדל, שמא יפסיק סנדלו של אחד מהם ונמצא מתעכב מהמצודה. הגה: יש מקומות שנהגו שהאכלים יואזים ראשון מן הבית, והקדושים והמטה אחריהם, והרחוקים נותנין המת על המטה, ולוקחים האכלים והקדושים המטה על כתפיהם,

ואחר כך שאר העם (כל דו). יש אומרים כשמגיעים עם המת לקברות, מעמידים אותו כל ד' אמות קודם שנקבר (שם וב"ז), וכן נהגו האידנא להעמידו ב' ג' פעמים קודם שאומרים עליו לדוק הדין, ובימים שאין אומרים לדוק הדין אין צריך להעמיד אותו (מ"כ בשם מהרי"ל).

נעילת הסנדל לכתפים

הורה שלחן ערוך על פי ירושלמי הכתפים יזהרו לא להניח מנעלים שלא יפסק ויתעכבו, ש"ך כתב שהיום לא מצוי שנותנים לכתפים אלא כולם מסייעים.

הליכת הכתפים יחפים

» ט"ז כתב לא יפה עושים קהילות שיש כתפים שלא הולכים יחפים.
» נקודות הכסף כתב שזה משום שיש תמיד מי שיחליף אחד שנתקע וכן שהולכים עם מנעלים ולא עם סנדלים.

קדימה בהוצאה והולכה

הורה רמ"א על פי כל בו סדר הקדימה בהוצאת המת, וסדר ההולכה להניחו בקבר.

סימן שנט – מקום יציאת המת והאבלים

סעיף א

מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה, יוצאות. מקום שנהגו לצאת לאחר המטה, יוצאות. ועכשיו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה, ואין לשנות.

יציאת נשים לפני המטה

הורה שלחן ערוך על פי גמרא בסנהדרין נשים יצאו כמו שנהגו או לפני המיטה או אחרי המיטה, הוסיף שלחן ערוך שנהגו שיוצאות אחרי המיטה ואין לשנות.

סעיף ב

יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה.

יציאת נשים אחר המטה

בזהר מובא וכן פסק שלחן ערוך לא לתת לנשים ללכת בבית הקברות, וביאר ש"ך שגורמות רעה לעולם. פתחי תשובה הביא אחרונים שהזהירו ללכת לבית העלמין בימי ראית דם.

סימן שם – מת וכלה ומילה, איזה קודם

סעיף א

אם פגעו מת וכלה זה בזה, מעבירין המת מלפני הכלה, וכן אם אין בעיר כדי לזה ולזה, מקדימין ומכניסין הכלה לחופה, ואחר כך קוברים המת. אבל אחר שנכנסה לחופה, ויש לפניו לנחם אבל ולשמה חתן, תנחומי האבל קודם. וכן הבראת האבל קודם למשתה של חתן. במה דברים אמורים, שיש בידו ספוק כדי שניהם, אבל אם אין בידו כדי שניהם, משתה ההתן קודם. (חתן ואכל צד"ה, יולא החתן עם שושבינו תחילה, ואחר כך האכל, והמנחמים וכן הקדואים שלהם אוכלים עם החתן כשילכו, ולא עם האכל) (בית יוסף בשם הגהות מיימוני פ"ד). המת והמילה, מילה קודמת, ואם הוא מת מצוה, מת מצוה קודם.

כלה ומת מי קודם

בגמרא כתובות מעבירין מת מלפני כלה, נחלקו הפוסקים:

» **רמב"ן שאילתות ושלחן ערוך** פסקו כך והוסיפו שאם אין מספיק אנשים לזה ולזה הולכים לשמח הכלה, בית יוסף הביא מקור ממסכת שמחות שהמת קודם לשמחת כלה, וביאר שזה רק בשאר ימי הז' ברכות אבל ביום החופה הכלה קודמת (- ביאר ש"ך שכלה עדיפה משום שהיא מצווה לחיים). עוד הוסיף שלחן ערוך אחר שנכנסה לחופה עדיף שילך להברות בבית האבל רק בתנאי שיש מספיק לשמח חתן וכלה (- ביאר ש"ך הואיל והאבל אינו אוכל עד שיביאו לו אחרים).

» **רמב"ם** הורה שהמת קודם.

מת ומילה הורה שלחן ערוך על פי רמב"ן מילה קודמת אלא אם הוא מת מצווה. לעיל סימן שמ"א נתבאר מילה אצל אונן איזה מהם קודם.

הורה רמ"א סדר יציאה מבית הכנסת קודם חתן ואו אבלים.

סימן שסא – הלויית המת ובטול תלמוד תורה להלוייתו

סעיף א

מבטלים תלמוד תורה להוצאת המת. למאן דמתני לאחרים, אין לו שיעור, אפילו יש עמו כמה אלפים מתבטל בשבילו. למאן דקרי ותני, דהיינו שקרא ושנה ועדיין לא שנה לתלמידים, אם יש ס' רבוא אין צריך להתבטל בשבילו. למאן דלא קרי ותני, כיון שיש לו מי שיתעסק עמו אין צריך להתבטל בשבילו, והוא שיש שם עשרה (ויש אומרים דעכשיו מן הסתם מצטלן, שאין לך אחד מישראל בזמן הזה שאינו במקרא או במשנה). (בית יוסף בשם הריטב"א פ"ב דכתובות שכן כתב בשם סמ"ג) ואישה, יש אומרים שדינה כמאן דקרי ותני, ויש אומרים שדינה כמאן דלא קרי ותני, וכן נהגו באישה ותינוק לקולא. ואין מבטלין תלמוד תורה למת, כשיש מי שיתעסק עמו כל צרכו, אלא עוסק בתורה. ואינו צריך לצאת ולראות אם יש עמו כל צרכו אם לאו, אלא כיון שיש שם מי שיעשה מעשה, תלמוד תורה שלו קודם. ותינוקות של בית רבן אין מתבטלין כלל.

ביטול תורה ללוויית המת

הורה שלחן ערוך על פי בריתא כתובות מי שלמד ולימד אין גבול להלווייתו, מי שלמד ולא לימד עדיין עד ס' ריבוא.

מי שלא קרה ושנה בבריתא מובא כל צרכו, למעשה נחלקו:

» בה"ג אם יש מי שיתעסק לא צריך.

» ר' נטרונאי גאון רמב"ם ושלחן ערוך אם יש עשרה לא צריך לבטל בשביל יותר.

» ריטב"א ורמ"א עכשיו מבטלים שאין לך אדם בישראל שאינו במקרא ובמשנה.

הלויית אישה וקטן הורה השלחן ערוך על פי המנהג לקולא כדעת הרא"ש ולא כרמב"ן שהחמיר.

תינוקות של בית רבן הורה שלחן ערוך שכלל לא יבטלו.

הביא פתחי תשובה בשם חתם סופר מעשה בעיר אחת שגבו העסקנים מאורחים הרבה מעות כדי לקבור הנפטר ליד צדיקים, וכתב שמותר היה להם לגבות הרבה ממון, אלא שיש לחקור אם הנפטר ראוי בכלל להיקבר ליד צדיקים. עוד כתב פתחי תשובה בשם חתם סופר החברא קדישא רשאית לגבות מעות ממי שאינו מהחברה עבור קבורה, אך אם אותו שאינו בחבורה רוצה לקבור לבד או על ידי אחר בזול יותר, אין להם רשות למנוע ממנו.

סעיף ב

במה דברים אמורים שמבטלין תלמוד תורה, ללוותו בשעת הוצאתו, אבל כל זמן שמוטל לקברו, אין מבטלין בשבילו תלמוד תורה, אלא אם יש חבורות בעיר שכל

אחת מתעסקת יומה, אותה שאינה יומה מותרת בין בלימוד בין בשאר מלאכות. ובשעת הוצאה, מבטלין מכל שאר מלאכות ובאים ללוותו, אפילו אי לא קרי ותני, דלא מפלגינן בין לא קרי ותני אלא בביטול תלמוד תורה, אבל בשאר מלאכות, אפילו אי לא קרי ותני הכל בטלים ובאים ללוותו. ואם אין חבורות בעיר, כל בעלי מלאכות צריכים להתבטל ולהתעסק בו עד שיקבר, אבל מתלמוד תורה אין צריכים להתבטל אלא בשעת הוצאתו, כדאמרן.

ביטול מלאכה ללווית המת

ביאר השלחן ערוך דין הסעיף הקודם על פי הראשונים, מה שצריך לבטל הוא רק בזמן ההוצאה הואיל ובזמן ההתעסקות יש חבורות מיוחדות לזה. עוד כתב מי שלא לומד תורה אלא עוסק בשאר מלאכה, צריך לבטל בכל מקרה אף אם הנפטר לא קרה ושנה. עוד כתב אם אין חבורות בעיר שיתעסקו עימו, יתבטלו האומנים ולא יתבטלו אותם שלומדים תורה.

סעיף ג

הרואה את המת ואינו מלווהו, עובר משום לועג לרש ובר נידוי הוא, ולפחות ילוונו ד' אמות.

הרואה ואינו מלווה

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא ברכות, ותכבו הראשונים שילווה לפחות ד' אמות.

סעיף ד

אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת, צריך לעמוד מפניו.

עמידה בפני המת

כתב השלחן ערוך על פי הראשונים מהגמרא לעיל שצריך לפחות לעמוד גם אם לא חייב ללוות כגון שיש לו כפי צורכו (לדוגמא ס' ריבוא).

ט"ז כתב שהעמידה היא לכבוד המלווים שעושים מצווה, והוא הדין כל מי שעושה מצווה צריך לקום מפניו באותו זמן.

סעיף ה

ארון העובר ממקום למקום, אם שלדו קיימת, צריכין ללוותו כמו בשעת הוצאת המת.

ארוך העובר

דין השלחן ערוך על פי המבואר במועד קטן. לעיל מבואר שמוציאים במיטה רק אם יש ראשו ורובו.

סימן שסב – לקבור בקרקע, ואם קוברים שני מתים יחד

סעיף א

הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע, עובר משום מליץ את המת. ואם נתנו בארון וקברו בקרקע, אינו עובר עליו, ומכל מקום יפה לקברו בקרקע ממש, אפילו בח"ל.

קבורה בקרקע

בסנהדרין מעשה ששאל שבור מלכא את ר' חמא מהיכן למדים קבורה מהתורה, לא ענה לו ר' חמא ביארה הגמרא אף שיש ללמוד מהכפילות שנאמר 'קבור תקברנו' האמור אצל איסור לא תלין נבלתו, לא היה שבור המלך לומד מכפילות (מהמילה קבור לבד ביארה הגמרא שיש לדחות דילמא רק יש חיוב הנחה בארון).

בירושלמי רבי ציווה להניחו בארון ולנקוב בקרקע דאז הוי כנתון בקרקע. מגמרות אלו למדים שיש חיוב קבורה בקרקע, ושארון נקוב הוי כקרקע וכן פסק שלחן ערוך.

ביאר הש"ך מנהג שהיו מניחים הכוהנים בארון ולא על קרקע, שנותנים חרסית על עיניו ופיו, וכן שיש נקבים בצידי הארון.

כיוון הקבר

פתחי תשובה הביא חתם סופר שנהגו לקבור המת ורגליו לכיוון ארץ ישראל. מעשה היה בבית קברות שהיה אלכסון לארץ ישראל, והדרך להגיע לארץ ישראל היא על ידי שמשנה הכיוון באמצע הדרך, או דרום ואז מזרח, או מזרח ואז דרום, והורה חתם סופר בכהאי גוונא יהיה מותר לשנות מהמנהג של דרום ולעשות מזרח כשרוצים להרחיב הבית קברות וזה מה שמסתדר, ומכל מקום יעשו שער גם בפתח ההוא.

סעיף ב

נותנין המת על גביו, ופניו למעלה, כאדם שהוא ישן.

צורת ההשכבה

לעניין במתי מדבר מובא שהיו שוכבים על צדיהם או ראשם למעלה, וכן מובא לגבי מוצא מת שיכול לדעת אם הוא יהודי על ידי צורת הקבורה שהיא בשכיבה ולא בישיבה. וכן פסק שלחן ערוך.

ש"ך הביא נוהגים לתת דף על הקבר ורק אז לכסות.

סעיף ג

אין קוברים ב' מתים זה בצד זה, אלא אם כן היה דופן הקבר מפסיק ביניהם, ולא המת בצד עצמות, ולא עצמות בצד המת. אבל נקבר האיש עם בתו קמנה, והאישה עם בנה קמן ועם בן בנה קמן. זה הכלל כל שישן עמו בחייו, נקבר עמו במותו.

קבורה ב' מתים בסמוך

דין השלחן ערוך מובא במסכת שמחות. ביאר ש"ך בן גדול אסור לקבור אף שמעיקר הדין היה מותר לישן עם אביו, הוא הדין בת עם אימה.

פתחי תשובה הביא שבות יעקב שהתיר במציאות שהייתה או בחו"ל לקבור בלי להרחיק ו' טפחים, וביאר שדיני הרחקה נאמרו רק כשיש מקום.

סעיף ד

אין נותנין ב' ארונות זה על זה, ואם נתן, כופין העליון שיפנה. ואם יש ביניהם עפר ששה טפחים, מותר.

ב' ארונות זה על זה

בריתא באבל רבתי אין קוברים אחד על השני אלא אם יש רווח ג' טפחים, נחלקו להלכה:

» שלחן ערוך פסק כרוב הפוסקים ג' לכל מת שיוצא ו'.

» רמב"ן שאמר ג' לשניהם. כתב הש"ך כשאי אפשר מותר אף בפחות מג' טפחים.

סעיף ה

אין קוברים רשע אצל צדיק, אפילו רשע חמור אצל רשע קל. וכן אין קוברים צדיק וכשר ובינוני, אצל חסיד מופלג. (אצל קוצרים נעל תקוצה אצל לדיק גמור) (בית יוסף).

קבורת רשע אצל צדיק

בגמרא מועד קטן הובאו ב' מעשים של קבורה בסמיכות, הראשון שלא קברו תלמיד חכם שיצא עליו קול במערה של חסידים, השני שקברו את ר' הונא אצל ר' חייא הואיל ושניהם לימדו תורה.

בסנהדרין מפורש שלא קוברים צדיק ורשע או אפילו ב' רשעים אחד חמור ואחד קל. ו

על פי זה פסקו השלחן ערוך ורמ"א דבריהם.

סעיף ו

שנים שהיו שונאים זה לזה, אין לקברם יחד.

קבורת שונאים יחד

צוואת ר' יהודה החסיד.

סימן שסג – איסור פינוי המת והעצמות ממקומן

סעיף א

אין מפנין המת והעצמות, לא מקבר מכובד לקבר מכובד, ולא מקבר בזוי לקבר בזוי, ולא מבזוי למכובד, ואצ"ל ממכובד לבזוי. ובתוך שלו, אפילו ממכובד לבזוי, מותר, שערב לאדם שיהא נח אצל אבותיו. וכן כדי לקבורו בארץ ישראל, מותר. ואם נתנוהו שם על מנת לפנותו, מותר בכל ענין. ואם אינו משתמר בזה הקבר, שיש לחוש שמא יוציאוהו עובדי כוכבים, או שיכנסו בו מים, או שהוא קבר הנמצא, מצוה לפנותו. (יש נהגין לתת מעפר ארץ ישראל בקבר) (א"ז), (ויש למנהג זה על מה שיסמוכו) (מדדק תנחומא פרשת ויחי).

פינוי עצמות

דין השלחן ערוך הראשון שלא לפנות מבואר בירושלמי וכן פסק שלחן ערוך, ביארו ש"ך וט"ז הבלבול קשה למתים שחושבים שהגיע יום הדין.

שלחן ערוך הורה על פי רמב"ן להעלות לארץ ישראל מותר, פתחי תשובה הביא מהרלב"ח שאם ציווה לא להעלות שומעים לו. עוד התיר אם הניחוהו על דעת לפנותו.

עוד התיר שלחן ערוך על פי אשרי בשם אור זרוע להעביר ממקום שאינו משתמר. הורה חתם סופר בבית קברות של ישראל שנקברו מהר מחמת מגפה ויש לחוש שעוד כמה שנים יזרעו שם עכו"ם, שמותר להעביר העצמות, ואין חיוב להוציא הוצאות מרובות לפדות את המקום.

הורה פתחי תשובה מותר להוציא מי שנקבר על יד גויים. עוד הורה אם קברו נפל בטעות בקבר המיועד לאדם אחר, מותר לפנותו משם.

סעיף ב

אין מוליכים מת מעיר שיש בה קברות לעיר (אחרת), אלא אם כן מחוצה לארץ, לארץ. הגה: או שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו (כן משמע בא"ז). ואם אף להוליכו ממקום למקום, או שטה לקברו בביתו ולא בבית הקברות, שומעין לו (ג"ז סס). ומותר ליתן סיד עליו, כדי לעכל הצער מהר, ולהוליכו למקום אשר אף (רשב"א סימן שס"ט).

הולכת המת

דין השלחן ערוך הוא על פי האור זרוע.

נחלקו בביאור הטעם:

- » ש"ך משום שיש בזיון למתים הקבורים בעיר הראשונה.
- » זכרון יוסף הביאו פתחי תשובה ביאר משום שיש לו צער ובזיון בטלטול.

מתי מותר להוליך מת

כתב רמ"א מותר להוליך לעיר אחרת, אם הוא לקברי אבותיו, או אם כך ציווה הנפטר בין אם ציווה לקבור בעיר אחרת או אם צוה לקבור בביתו. ויתנו עליו סיד למהר קבורתו שכול עוד יש בשר אינו נוח מן הדין, ובפתחי תשובה הביא בשם הר אבלי עדיף לא לשפוך סיד כדי לא להתערב בחשבונות שמים, עוד כתב פתחי תשובה בשם שכות יעקב מת מחמת דבר ויש חיוב מלכות שהרוצה להיקבר בבית הקברות הרגיל צריך לשפוך עליו סיד ורק אז לקבור, עדיף לשפוך ולקבור מאשר שייקבר לבד ביער.

הביא פתחי תשובה נודע ביהודה וחתם סופר שהתירו לחתוך נפטר ללמוד ממנו להציל חולה אחר, אך רק אם החולה לפנינו. עוד כתב חתם סופר שאין לאדם להתיר לבניו לנתח אותו אחר מיתתו שאין בזה פיקוח נפש.

סעיף ג

אין מלקטין עצמות, לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר, לצד זה, לקבור שם מת אחר, או לצורך המקום.

ליקוט עצמות

דין השלחן ערוך כתבו הרמב"ן.

סעיף ד

מקום שנוהגין לקבור במהמורות (פירוש צמחות עמוקות מן צמחורות כל יקומו) בלא ארון, עד שיתעכל הבשר, ואחר כך מלקטין העצמות וקוברין אותן בארון, מותר.

קבורה בשוחות

כן כתב הרמב"ן.

סעיף ה

ארון שפינהו, אסור בהנאה. אם הוא של אבן ושל חרס, ישבר, ושל עץ, ישרף.

ארון שפינהו

דין השלחן ערוך מקורו במסכת שמחות, הטעם משום שכל הנקבר עם המת אסור בהנאה.

סעיף ו

המוצא נסרים בבית הקברות, לא יזיזם ממקומם.

נסרים בבית הקברות

הורה שלחן ערוך על פי הראשונים לא להזיז מה שמוצא בבית הקברות, ביאר ש"ך דיש לחוש שהם מארון של מת, הוסיף ט"ז הוא הדין חרסים.

סעיף ז

אסור לפתוח הקבר אחר שנסתם הגולל, אפילו אם עוררים היורשים לפתחו כדי לבדוק אם הביא שתי שערות.

פתיחת קבר

הורה שלחן ערוך על פי ר' ירוחם אין לפתוח קבר לראות אם הנפטר היה גדול (ונפקא מינה אם מכירתו מכירה). ולצורך היתר אישה עגונה הביא פתחי תשובה כנסת יחזקאל שמותר.

לפתוח להניח תכריכים למי שאין לו, נחלקו הפוסקים:

» כנסת יחזקאל רק פחות מגיל כ' שאין לו חרדת הדין.

» חוות יאיר אסור.

» נודע ביהודה רק אם הוא סמוך לקבורה, אבל בלאו הכי אין היתר (שגם קטן כתבו המקובלים שיש לו חרדת הדין, וניוול בכל מקרה שייד).

סימן שסד – איסור הנאה של קבר והאבן והבנין

סעיף א

קבר של בנין, אסור בהנאה, אבל קרקע עולם של קבר, אינו נאסר. הגה: ויש אומרים להקרקע שלקחו מן הקבר וחזרו ונתנו עליו, דהוי תלוש ולבסוף חזרו, אסור בהנאה (טור בשם הר"ר ישעיה). ויש אומרים עוד ליטב על האבן שנותנין על הקבר למנחה (גם זו בשמו וכן כתב הגהות אשיר"י בשם אור זרוע פרק אלו מנלחין). ויש חולקים ומתירים (טור בשם הרא"ש). הכלים שהופרים וקוצרים בהם, מותרים בהנאה, ואין להשתמש בהן אלא מדעת הגבאי, כמו בשאר דקה (תשובת הרשב"א סימן ז"ז). והא דקבר של בנין אסור לעולם, דוקא שבנאו לשם מת, ונתנו בו אפילו על דעת לפנותו, ואפילו לא נתן בו אלא נפל. אבל אם בנאו לשמו, ולא נתנו בו, מותר. וכן אם נתנו בו אדעתא לפנותו, ולא הזמינו מתחלה, מותר לאחר שפינהו. אבל אם נתנו בו על דעת להיות בו עולמית, אסור אפילו לאחר שפינהו, אפילו לא בנאו לשמו. ואם לא בנאו לשמו, ונתנוהו בתוכו והוסיף בו דימוס (פיזוס נדנך, והוא שורת בני החומה) לשמו, כולו אסור, אפילו לאחר שפינהו ואפילו שקברו שם על דעת לפנותו. ואם מכיר הדימוס שהוסיף לשמו, מסירו, והוא לבדו אסור, ושאר הקבר מותר.

הנאה מקבר

בגמרא סנהדרין מבואר חילוק בין קבר מחובר לתלוש. שרק תלוש נאסר שהוא קבר בנין בהנאה הואיל והוקש לעבודה זרה.

נחלקו אם העפר שלקח ולבסוף החזיר דינו כקרקע עולם או כתלוש:

» **ר' ישעיה רי"ף ורמב"ם** כתלוש.

» **טור** ועוד כמחבר.

» **שלחן ערוך** סתם ולא ביאר מה דין הקרקע הזו.

» **רמ"א** הביא את שתי הדעות ולא הכריע.

כתב פתחי תשובה בשם רעק"א אולי כל האיסור של עפר תלוש שהחזירו הוא רק מה שמניחים על גבי עיניו של מת, ולפי זה אם פינו מת אפשר להשתמש בכל העפר של אותו מקום הואיל והאיסור הוא מועט והתערב עם שאר החול.

ממתי נאסר להשתמש בעפר של הקבר

פסק שלחן ערוך על פי הגמרא בסנהדרין, רק אם הזמין החפירה לשם מת מסויים וקברו שם נאסר ובזה אסור אף אם קבר על דעת לפנותו, ואסור אף אחר שהוציאו המת משם. אך אם בנה ולא קבר מותר, וכן אם קבר על דעת לפנותו ולא הזמין מותר. אם קבר מישהו שלא בנה הקבר בשבילו מותר לפנותו, ואם הוסיף לכבודו אפילו דימוס אחד כבר אסור, ואם היה הדימוס ידוע מסירו והשאר מותר.

הנאה ממצבה

נחלקו האם מותר ליהנות ממצבה:

- » ר' ישעיה ואשרי בשם אור זרוע אסור.
- » רא"ש מותר שאין זה קבר תלוש אלא רק ציון בעלמא.

להלכה:

- » בית יוסף כתב להתיר.
- » רמ"א הביא יש ויש ולא הכריע.
- » ש"ך כתב לאסור אפילו לדרוך על מצבה שנשברה.
- » ט"ז כתב שמותר באופן עראי כגון שהולכים לקבור ועוברים על הקברות.

כתב רמ"א מותר ליהנות מכלי חפירה של קבר המת כמו בשאר צדקה, וצריך רשות מהגבאי להשתמש בהם. וכן כתב לעיל סימן שמ"ט סעיף ד'.

סעיף ב

קבר הנמצא, מותר לפנותו. פינהו, מקומו טהור ומותר בהנאה. קבר הידוע, אסור לפנותו, פינהו, מקומו טמא ואסור בהנאה. והרמב"ם גורס קבר הנמצא, מותר לפנותו, פינהו, מקומו טמא ואסור בהנאה, קבר הידוע, אסור לפנותו, פינהו, מקומו טהור ומותר בהנאה.

קבר הנמצא וקבר הידוע

מובא בסנהדרין הדין של קבר הנמצא וקבר הידוע ויש שתי גרסאות בזה והביאם שלחן ערוך.

קבר הנמצא: מותר לפנותו, גירסתנו ומקומו טהור דהיינו שמותר להשתמש בו, הרמב"ם גרס מקומו טמא לעניין זה שצריך לבדוק אם בשאר המקומות יש גם קברות הואיל ולא ידוע מהיכן מת זה יש לחוש לעוד מתים.

קבר הידוע: אסור לפנותו, גרסתנו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה ביאר רש"י מגזירה טימא את המקום גם אחר שנקבר ש על ידי זה לא יבואו לפנותו. הרמב"ם גרס מקומו טהור שאין חוששים שנקברו שם עוד שלא מדעתו. נחלקו הטור ורש"י מה הדין אם קנה הקבר מאחד ולא ידוע אם היה קבור שם אחד קודם, רש"י אסר טור התיר.

הביא פתחי תשובה חוות יאיר שהביא תשובה מהר" דוד אופנהיים מעשה בעיר אחת שבבית הכנסת נפל חלק ומצאו שיש שם קברות, ופסק הואיל ונראה שהם של גויים מותר לפנותו, ומעיקר הדין היה ראוי להיות מותר שיישאר שם שאינם מטמאים אלא כדי שלא יהא בית הכנסת במקום של חשש טומאה הצריך לחפור אמה וחצי לאורך הבית כנסת ואם לא ימצאו הכל טהור, וסביב הבית כנסת מותר ללכת ללא חשש.

סעיף ג

מת מצוה, שמצאו אדם בשדה וקברו שם, אפילו שלא מדעת בעל השדה, אסור לפנותו, שמת מצוה קונה מקומו. וכל המוצאו צריך לקברו במקום שמצאו. ואם מצאו על המצר, שצריך לפנותו משם מפני הרבים שלא יאהילו עליו, אם מצאו בין שדה בור (פירוש שאינה חנושה וחנושה) לשדה ניר (פירוש ניר נחש ולא מזע), מפנהו לשדה בור. בין שדה ניר לשדה זרע, מפנהו לשדה ניר. בין שדה זרע לשדה אילן, מפנהו לשדה זרע. בין שדה אילן לשדה כרם, מפנהו לשדה אילן. ואם שתיים שוות, מפנהו לקרוב שבהם. ואם שתיים שוות בקירוב, מפנהו לאיזהו מהם שירצה. בד"א, במצאו חוץ לתחום. אבל אם מצאו בתוך התחום, מביאו לבית הקברות. ואינו נקרא מת מצוה, אלא אם כן מצאו ראשו ורובו.

מת מצוה

מספר מקורות הובאו לגבי מת מצוה:

א) בגמרא בבא קמא התנה יהושע מת מצוה קונה מקומו, וכן פסק שלחן ערוך. הקשתה הגמרא בברייתא מבואר שמפנה אותו למקום סמוך לפי סדר עדיפות, ביארה הגמרא שמדובר שמצאו על המיצר שצריך לפנותו מפנהו לאיזה שירצה. עוד מובא שם סדר העדיפות, בור וניר עדיף בור, ניר וזרע עדיף ניר, זרע ואילן עדיף זרע, אילן וכרם עדיף אילן, וכן פסק שלחן ערוך. ב) ירושלמי נזיר מת מצוה קונה מקומות דווקא שמצאו חוץ לתחום אבל תוך התחום מביאו לתחום וקוברו בבית הקברות, וכן פסק שלחן ערוך. ג) כהמשך לזה מובא באבן רבתי מעשה שר"ע בתחילת שימוש תלמידי חכמים, מצא מת אחד הרוג חוץ לתחום והביאו לקבורה תוך התחום, ואמרו לו חכמים מעלין כאילו היה שופך דמים. ד) עוד תנאי באבן רבתי שמת מצוה הוא רק אם מצאו ראשו ורובו, ביאר שם ר' יהודה שדרה וגולגולת הם רובו.

ש"ך הביא מהרש"ל שאמר שאין לקבור המת במקומו במציאות שהגויים יוציאו מקברו ויפשיטו בגדיו, וכן כתב הגרע"י שהדין כיום שהרשויות לא מאפשרות לקברו לפני שייחקרו נסיבות המוות.

סעיף ד

אם מצאו ישראל הרוג, יקברוהו כמו שמצאוהו, בלא תכריכין, ולא יחלצו בו אפילו מנעליו. הגה: וכן עושין לזולת שמתה, או למי שנפל ומת (מהרי"ל סימן ס"ה). ויש אומרים שמלבישין אותם למעלה מזגדיהם, תכריכין (הגהמ"י בשם ר"י מדורא). ונהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים, רק קוצרין אותן בצגדיהם, ולמעלה מהם סדין, כשאר מתים.

צורת קבורת הרוג

נחלקו בצורת קבורת הרוג:

- » ר' אפרים ושלחן ערוך וכתב רמ"א שכן המנהג הרוג נקבר בבגדים ללא תכריכים.
- » ר' יצחק מדורא הביאו רמ"א ב"א הורה להלבישו תכריכים על בגדיו.

קבורת הרוג על ידי גויים

בכל מקרה קוברים אותו בבגדיו, אם אין להם דם הוא רק בשביל לעורר חימה, אם יש להם דם הוא שמא יצא דם הנפש באותה רביעית, ולכן יש לאסוף גם מהעפר שיצא עליו דם.

קבורת יולדת

רמ"א הביא לקבורה עם בגדיה (כנראה מחמת הדם שלה שיצא).

אם מתה כמה ימים אחר הלידה:

- » ש"ך הורה על פי מנהג להלביש בגדים בנוסף לתכריכים.
- » ט"ז כתב שאין טעם למנהג זה ולכן ילבישו תכריכים כרגיל.

מתה עם עובר בבטנה

הביא פתחי תשובה שמן רוקח שכתב לנסות ג' ימים על ידי פעולות להוציא העובר ואם לא הצליחו יקברו העובר יחד עימה אבל לא יחתכו אותה, הגרע"י כתב שלא נהגו כלל להשהות אלא מיד לקבורה עם עובר.

מת מברק

הביא הפתחי תשובה ר' אפרים ושל"ה אם נמצא רושם מהמכה בגופו יקברוהו יחד עם בגדיו כדין הרוג, ואם לא יקברו עם תכריכים כשאר אנשים.

סעיף ה

קבר המזיק את הרבים, כגון שהוא סמוך לדרך, אפילו נקבר שם מדעת בעל השדה, מותר לפנותו, ומקומו טהור, ואסור בהנאה אם קדם הקבר, אבל אם קדם הדרך, מקומו מותר בהנאה.

קבר המזיק רבים

בגמרא סנהדרין הובא דין קבר המזיק את הרבים שפינהו:

- » רש"י גרס מקומו טהור ואסור בהנאה. מקומו טהור ולא גזרו בו כמו סתם אדם שפינה קבר, ואסור בהנאה בקבר בנין הואיל ונאסר לא פקע איסורו וכן פסק שלחן ערוך, והוסיף שאם

נקבר אחרי שהייתה שם הדרך מקומו גם מותר בהנאה, ביאר ש"ך שאין בכוח אדם לאסור דבר שאינו שלו.
 » רמב"ם גרס מקומו טמא וכוונתו שחוששים שנקברו שם עוד מתים.

סעיף ו

קבר שפינהו, היכא דמותר בהנאה, לא יעשנו בית התבן ולא בית העצים ולא בית האוצרות.

קבר שפינהו

דין זה הורה שלחן ערוך על פי מרדכי, ביאר ש"ך משום שגנאי הוא למתים.

סעיף ז

החוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר, לא יקבר בו הוא עולמית, משום כבוד אביו, אבל אחר, מותר ליקבר בו.

שימוש בקבר שחצב לאביו

בגמרא סנהדרין הובא בריתא שאסור לקבור אדם בקבר שנחצב לשם אביו, וביארה הגמרא שזה דווקא בקבר בניין שהוא תלוש.

נחלקו אם הלכה כביאור הגמרא:

» תוספות דווקא בקבר בנין אסור כביאור הגמרא.

» רמב"ן ושלחן ערוך בכל קבר אף שאינו בבנין הואיל וטעם האיסור הוא משום כבוד אביו.

הביא הפתחי תשובה שיבת ציון מצבה שהוכנה לאביו אסור לשנותה לקבר הבן כדין קבר, למכור אותה לאדם אחר יש שהקילו וראוי להחמיר.

סימן שסה – החופר קבר פטור מק"ש, וכמה מרחיקין הקברות מהעיר

סעיף א

החופר כוך למת, פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. ואם הם שנים, והגיע זמן ק"ש, אחד עולה וקורא ק"ש ומתפלל, וחוזר זה וחופר, ועולה חברו וקורא ק"ש ומתפלל. ודווקא כוך, דלא חפיר ליה אלא חר, אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד, פטורים.

קריאת שמע לחופר קבר

בגמרא ברכות הובא ביאור הברייטא שיש חילוק בין קובר אחד לשתי קוברים, אם רק אחד מתעסק פטור ולא מפסיק לק"ש תפילה ושאר מצוות, ואם הם שניים שיכול אחד להמשיך והשני לחפור, קוראים ועושים תורנות. וכן פסק שלחן ערוך, וביאר שכל הדין של שניים שקוראים בתורנות הוא בחפירת קבר של כוך שאי אפשר לשניהם לעסוק, אך אם יכולים שניהם להתעסק שניהם פטורים.

סעיף ב

מרחיקין הקברות מהעיר חמשים אמה.

ריחוק הקברות מהעיר

בגמרא בב"ב מובא להרחיק המתים מהעיר נ' אמה וכן פסק שלחן ערוך. כתב הש"ך הטעם הוא **כרש"י** ורמב"ם משום ריח רע, ולא **כלבוש** שכתב שהוא כדי שלא יתעצבו כשיראו הקברים.

סימן שסו – דין המוכר קבר, ואישה שירשה קבר ממשפחה

סעיף א

המוכר קברו ודרך קברו, מקום מעמדו ומקום הספדו, באים בני המשפחה וקוברין אותו בעל כרחו של לוקח, ומחזירין את דמיו.

מכירת קבר

בגמרא בב"ב אם אחד מכר את מקום קבורתו או הספדו וכדו' בני המשפחה יכולים לחזור מהמכר וכן פסק שלחן ערוך. ביאר הרמב"ן אף שמועיל לנפטר להתנות שלא יספידוהו כאן יכולים לחזור היפך רצונו מכמה סיבות: א) מה שמכר כאן יש לומר משום דוחק ממון ולא באמת רצה כך, ב) כאן זה גנאי שיספידו אחר במקום הספדו אך לא להספיד כלל אינו גנאי, ג) יש כאן הפסד לבני הנפטר שלא יספידו אותם במקום שהיה ראוי מתחילה ועל זה לא יכול למחול. ד) הביא ש"ך עוד ביאר שיש גנאי לשאר בני המשפחה שלא יקברו את כולם במקום אחד.

סעיף ב

אישה שירשה קבר ממשפחתה, נקברת בתוכו היא, אבל לא יוצאי ירכה, אלא אם כן ראתה אותם בחייה.

ירושת קבר לאישה

אבל רבתי מובא אישה שירשה חלקת קבר ממשפחתה ורוצים בניה ונכדיה להיקבר שם (ושם משפחתם הוא כשם משפחת אביהם), ר"מ אמר שנקברים כולם, חכמים הורו רק אותם יוצאי ירכה שראתה בחייה וכן פסק רמב"ן ושלחן ערוך.

סעיף ג

אביה אומר: תקבר אצלי, ובעלה אומר: תקבר אצלי, תקבר אצל בעלה. ויש גורסין תקבר אצל אביה. ואם יש לה בנים, ואומרת: אצל בני, קוברין אותה אצל בניה.

רצון אביה נגד ובעלה

במסכת שמחות אביה ובעלה כל אחד רוצה שתיקבר אצלו.

נחלקו מה הגירסא בדין זה, טור ושלחן ערוך בסתם לבוש ועוד תיקבר אצל בעלה, רמב"ן מאירי וכל בו ושלחן ערוך ביש גרסו אביה. אם אומרת שרוצה להיקבר אצל בניה קוברים אותה איתם.

סעיף ד

אביה אומר: לא תקבר אצלי, ובעלה אומר: לא תקבר אצלי, קוברים אותה אצל בעלה.

חוסר רצון אביה נגד ובעלה

פסק השלחן ערוך דין המובא במסכת שמחות הואיל ובעלה חייב בקבורתה אם אביה לא רוצה לטפל הוא, חייב הבעל לטפל בקבורה.

סימן שסז – קוברים מתי עובדי כוכבים, ושלא יהלך בבית הקברות בתפילין וציצית

סעיף א

קוברים מתי עובדי כוכבים ומנחמים אבליהם, מפני דרכי שלום.

קבורת עכו"ם

בסנהדרין מובא קוברים מתי עכו"ם ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום, נחלקו להלכה:

» רש"י פסק רק כשמצא עם ישראל ביחד.

» רשב"א ריטב"א ר"ן כל בו וכן פסק שלחן ערוך כל מת.

הורה כל בו הביאו בית יוסף חייב ללוות אפילו מת עכו"ם ד' אמות.

הורה הר"ן לא קוברים גוי סמוך לישראל. לעיל שס"ב סעיף ה' מבואר הדין כשנקבר שמוציאים אותו.

סעיף ב

לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת ותפילין בראשו, משום לועג לרש, ואם הם מכוסים, מותר.

הליכה בבית קברות

דין השלחן ערוך על פי המובא בברכות.

הפתחי תשובה הביא מחלוקת לגבי אישה וקטן:

» מהריט"ץ התיר שלא היה להם חיוב כלל.

» צל"ח אסור.

» פרי מגדים קטן אסור הואיל ושייך בחיוב, אישה מותר.

סעיף ג

לא יהלך בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת או של קבר וספר תורה בזרועו ויקרא בו או יתפלל, והוא הדין על פה אסור לקרות, אלא אם כן לכבוד המת, כמו שנתבאר (וע"ל סימן שמ"ד סעיף ט"ז).

הליכה סמוך לקבר

דין השלחן ערוך על פי הרא"ש.

ש"ך הביא בשם רש"ל, לא לומר קדיש סמוך לקבר (והיום הורו האחרונים שמותר על פי המבואר בנצי"ב שיש עומק י' טפחים בקבר המת).

הורה הנודע ביהודה הביאו פתחי תשובה בזהר איתא לא להביא ספר תורה פסול לבית הקברות הואיל וגורם לדברים רעים, וכתב הנודע ביהודה שאין אפשרות לדעת בוודאות מהו ספר תורה כשר ולכן לא יביאו.

סעיף ד

מותר ליכנס לבית הקברות או לתוך ד' אמות של מת או של קבר, והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקבר. אבל אם נגרר, אסור משום לועג לרש במה דברים אמורים, בימיהם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמן, אבל האידנא שאין אנו לובשין אותו אלא לשם מצוה, אסור, אפילו אינם נגררים. והני מילי כשהציציות מגולים, אבל אם הם מכוסים, מותר.

כניסה לבית קברות בציצית

דברי השלחן ערוך הם על פי דברי ר' יונה.

סעיף ה

יש נוהגין לקשור שני ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות, ולא הועילו כלום בתקנתם (ועיין זצ"ח סימן כ"ג).

קשירת ציצית בבית קברות

דין השלחן ערוך מבואר בדבריו (לעיל הביא רמ"א יש נהגו לעטוף המת בטלית ולקשור ב' כנפות, ולפי האמור כאן אין שום תועלת בזה).

סעיף ו

כיון שהרחיק ד' אמות, קורא ומתפלל, ואפילו רואה הקבר או בית הקברות. ואם יש שם מחיצה, מותר אחר המחיצה, סמוך אפילו תוך ד' אמות לקבר.

קריאה בריחוק

מבואר בברכות מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר ואם אינו יכול עושה מחיצה ואוכל, וכתב הרשב"א יש ללמוד מכאן לגבי תפילה וכן פסק שלחן ערוך.

סימן שסח – שלא לנהוג קלות ראש בבית הקברות

סעיף א

בית הקברות, אין נוהגין בהן קלות ראש, (כגון לפנות שם (כל צו) או לאכול ולשתות שם, ואין קורין ואין שונים שם (סמ"ג), ואין מחשזין שם חשבונות). (בית יוסף בשם רבינו ירוחם), ואין מרעין בהם בהמות, ואין מוליכין בהם אמת המים, ולא יטייל בהם לקפנדריא (פירוש למעבר מלד זה ללד זה), ולא ילקט מהם עשבים, ואם ליקט, (או) שצריך ללקטן לצורך בית הקברות, שורפן במקומן. הגה: וכן אין ליקח מקרקע עולם של קבר, אף על גב דמוחר בהגאה (כן משמע מהרא"ש והמרדכי). וכל זה אינו אלא משום כבוד המתים, ולכן אם צריך אותו לרפואה, שרי (ג"ז במרדכי). וכן מותר ליהנות מהעשבים שעל הקברות או פירות אילנות שעליהם לצורך הקברות, כגון שהמושל עובד כוכבים מרעה בהמות על הקברים וא"ל למחות בידו כי אם בהואלה מרובה, ואין יד הקהל משגת, מוכרים דברים אלו כדי להאיל הקברות מיד עובדי כוכבים, שזהו כבוד המתים (ת"ה סימן רפ"ד ומהרי"ו סימן נ'). ואם אין דברים על הקברות למכור לצורך ההואלה, אם יד הקהל משגת ושזידים למחות בהואלה מועטת, צריכין למחות, אם אין חשש בדבר שהמושל יתגרה בהם על ידי זה, אבל בלאו הכי אין צריכין למחות (ג"ז שם).

הנהגת בית העלמין

דין השלחן ערוך מובא במשנה תענית, מלבד הדין שלא מטיילים ומעבר לקפנדריא שמובא במסכת שמחות. רמ"א הוסיף לפנות ולאכול ולשתות וכן לחשב חשבונות, וביאר ש"ך אפילו חשבונות של רבים.

דין של שריפת העשבים במקומם ביאר ש"ך שהוא משום קנס וכדי שלא יחשדו שרוצה להוליד לבהמתו.

איזה עשבים באיסור לקיטה

נחלקו הראשונים:

- » ר"ן רק עשבים שנאסר בהנאה ששייכים לקבר בנין.
- » סמ"ג וכן ביארו אחרונים בשלחן ערוך ורמ"א כל העשבים שעל הקברות.
- » תוספות מרדכי רא"ש וב"ח כל העשבים שבבית הקברות מלבד העצים שאינם על הקברים ממש, והביאם שלחן ערוך סעיף הבא.

היתרים בנטילת עשבים

כתב רמ"א:

(א) להתיר אם עושה בשביל רפואה, ביאר שיבת ציון רק כשהרפואה מחמת הקבר אבל אם מחמת העשבים ואפשר להשיג במקום אחר אסור אף אם צריך להוציא ממון במקום אחר.

(ב) עוד כתב להתיר אם רוצים למכור העשבים כדי שיהיה ממון לפדות בית הקברות מביזיון המושל שרוצה להעבירו, והוסיף שלא חייבים להוציא על זה ממון מרובה וכן שלא יתגרו במושל בגלל זה.

עוד כתב החתם סופר ב' היתרים:

(ג) להתיר אם כך מנהג המקום לתלוש העשבים נחשב שמוחלים המתים מראש על כבודם בזה.

(ד) כיום כתב שנהגו להשתמש בכסף להוצאות מתים וצדקה ומנהג ישראל תורה.

מושל שרצה לפנות בית קברות

מושל שרצה לפנות בית קברות ואפשר לפייסו בממון רב, נחלקו הראשונים:

» **תרומת הדשן** כתב שלא להכביד על הקהל.

» **שיבת ציון** הורה שיש להתאמץ אף בממון רב.

במקרה דומה של בית עלמין שרוצה המושל לבנות שם ארמון, הורה השיבת ציון לפיסו בממון כמה שאפשר ואם נראה שיעשה המושל צרות ליהודים על זה יעבירו הקברות למקום אחר.

סעיף ב

אילנות שנוטעין בבית הקברות, מותר ללקט פירותיהם, מאחר שאינם על הקברות עצמם.

פירות אילנות בית קברות

דין השלחן ערוך על פי הראשונים וכמבואר מסעיף קודם.

סעיף ג

קבר חדש, נמדד ונמכר ונחלק, והישן, אינו נמדד ולא נמכר ולא נחלק.

מכירת קבר חדש

דין השלחן ערוך על פי המבואר במסכת שמחות. והטעם הואיל וישן אסור במכירה אין למה למודדו.

סימן שעה – אימתי מתחיל האבלות, ולמי שמפניין מקבר לקבר

סעיף א

מאימתי חל האבלות, משנקבר ונגמר סתימת הקבר בעפר, מיד מתחיל האבלות ומעטף ראשו, אבל אינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו (רמב"ן). ועכשיו נוהגים לחלוץ מנעל אחר סתימת הגולל מיד, כדאיתא בסימן שע"ו. הגה: (וע"ל סימן שע"ב). היה סבור שנסתם הקבר והתחיל להתאבל, ואחר כך נודע לו שטעה, חוזר ומתחיל האבלות מחדש (תשובת הרא"ש כלל כ"ז).

מקור דיני אבלות

א) מקור לאבלות שהיא שבעה ממועד קטן הפכתי חגיכם לאבל, כמו חג שבעה. ב) מקורות לאבלות ל' יום, במועד קטן ג"ש פרע פרע מנוזר, וכן ממעשה יואב ששלח אצל דוד אישה אבלה ואמר לה 'והיית כאישה זה ימים רבים מתאבלת על מת', ופרש"י אין בגדי אבל של מת פחות מל' יום.

תחילת אבלות

מבואר בגמרא סנהדרין אבלות מתחילה מסתימת גולל, ובגמרא מועד קטן נחלקו בזה לגבי כפיית מיטה ר"א הורה משיצא מפתח ביתו, ור' יהושע הורה מסתימת גולל וכן הלכה (דר"א שמותי הוא).

מה נחשב גולל

רש"י ומרדכי כיסוי הארון, ביאר הרמב"ן היינו כיסוי ארון במסמרים על דעת שלא לפותחו יותר, אף אם לא סוגרים אותו בארון יש למנות משעה שנותנים עליו עפר. ר"ת מצבת אבן גדולה שמניחים על הקבר, גאונים ר"ח ערוך רמב"ם רמב"ן רא"ש וכן פסק שלחן ערוך סתימת הקבר בעפר.

הביא השלחן ערוך שינוי המנהגים בחליצת המנעל.

הורה רמ"א על פי תשובת הרא"ש התחיל האבלות קודם בטעות, חוזר ומתחיל מחדש. (הגרע"י הורה לא כך אלא כל שיכלו לקבור מעיקר הדין ומנה מאותה שעה עולה לו, ורק אם לא היה אפשר לקבורו אז לא עולה האבלות שהתחיל).

סעיף ב

מי שדרכם לשלוח המת למדינה אחרת לקבורו, ואינם יודעים מתי יקבר, מעת שיחזרו פניהם מללוות מתחילין למנות שבעה ושלשים ומתחילין להתאבל (ל' רמב"ם פ"א מה"א ד"ן, וההולכים עמו, מונים משיקבר. ואם גדול המשפחה הולך עמו, אף אלו שבכאן

אינם מונים אלא משיקבר, וגדול המשפחה היינו דביתא סמוך עליה וגרירי כולוהו בתריה, לא שנא אח לא שנא בן קטן, ויש מי שאומר והוא שיהא בן י"ג.

מנין השבעה כששלחו המת למקום אחר

מקור במועד קטן הורה רבא לבני מחווא שהיו שולחים מתיהם לקבורה בא"י שיימנו משעה שהחזירו פניהם משער העיר. בירושלמי נחלקו על אותם שמולכים מתיהם לבית שעריים, האם אלו שנשארים בביתם מונים משעה שיצא או מסתימת הגולל. על כן הורה שלחן ערוך כחילוק הבבלי והירושלמי.

אם שלחו למקום סמוך

נחלקו האם גם בזה יש למנות משעה שהחזירו פניהם:

» רמב"ם רמב"ן וטור בדעת הרא"ש וכן הכריע בבית יוסף משנסתם הגולל.

» בה"ג ובית יוסף בדעת רא"ש משיחזירו פניהם.

פתחי תשובה הביא גאון מליסא התחילו האבלות קודם שקיעה ורק אחר כך נודע להם שבאמת נקבר קודם שקיעה, עולה להם האבלות של יום שהתחילו בה.

להיגרר אחר גדול הבית

בירושלמי מועד קטן מבואר שאם חלק הלכו לקבור (שדינן מסתימת גולל) וחלק נשארו (שאמורים להיות משעה שהפכו פניהם) הולכים אחר גדול המשפחה לחומרא.

נחלקו בהבנת הירושלמי לאיזה עניין:

» רא"ש וטור בין לקולא בין לחומרא, אם הלך ודינו מסתימת הגולל או נשאר ודינו משהחזיר פניו מונים כולם כמו הגדול.

» מהר"ם הורה רק לחומרא, שאם הגדול הלך כולם מונים רק מסתימת הגולל כמוהו, ואם נשאר אלו שעזמו מונים כמותו משהפכו פניהם, ואלו שהלכו מונים רק משעה שנסתם הגולל אבל גם ההולכים צריכים לנהוג אבלות משעה שהפך הגדול פניו אך מונים רק מסתימת הגולל.

» בית יוסף וכן פסק בשלחן ערוך כמהר"ם אלא שלא החמיר בהולכים שיתחילו לנהוג אבלות.

» מנהג שהביאו תוספות אין משמעות לגדול הבית.

כתב ש"ך בשם ראב"ן להיגרר אחר גדול הבית הוא רק אם יכול להגיע למקום שקוברו תוך ג' ימים, אבל יותר מזה לא צריך.

מיהו גדול הבית

- » רי"ץ גיאת רמב"ן רא"ש וכן פסק שלחן ערוך הבית סמוך עליו אפילו קטן, סמ"ק צריך שיהיה גדול מי"ג.
- » רשב"א גדול הבית הוא מי שצורכי קבורה עליו. הורה ש"ך על פי רשב"א אישה שנפטרה בעלה נחשב גדול הבית.

סעיף ג

אם מפנין את המת מקבר לקבר, אם קברוהו בקבר ראשון על דעת להיות קבור שם עולמית, אלא שאחר כך נמלכו לפנותו משם, אין מונין לו אלא משיקבר בקבר ראשון, אפילו פינאו תוך ז'. אבל אם בתחלה קברוהו על דעת לפנותו כשיזדמן להם, מתחילין אבלות מיד, ואם פינאו תוך שבעה, חוזרין ומונין משיקבר שנית, ואם לא פינאו עד לאחר שבעה, כבר עבר אבלותם ואין מתחילין עליו פעם אחרת, ואם מתחלה היה דעתם לפנותו משם תוך שבעה, אין מתחילין למנות עד שיקבר בקבר השני.

קברו המת ומפנים אותו היאך מונים

מבואר בירושלמי יש בזה ג' מצבים, (א) דעתם שייקבר שם לעולם מונים מהקבר הראשון לא משנה אם הוציאו אותו מיד תוך ז'. (ב) דעתם להוציא מתי שהוא ולא ידוע מתי, מונים משעה ראשונה אך אם בסוף הוציאו תוך ז' מונים שוב, ואם לאחר ז' לא מונים, וביאר שו"ת בצל החכמה אף ביום הז' משעה שעמדו המנחמים מהאבלים נחשב לאחר שבעה. (ג) היה בדעתם מתחילה לפנות תוך ז' מונים רק משעה שנקבר בשנייה (משמע גם אם בסוף התעכב יותר מז').

סעיף ד

אם נתנו המת בארון, ונתנוהו בבית אחר לפי שהייתה העיר במצור, מונים לו מיד שבעה ושלושים, אף על פי שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור, וסתימת ארון הוי בקבורה וחל עליהם אבלות מיד.

מניין כשנתנו המת בארון

דין השלחן ערוך כמבואר בר' ירוחם. בבית יוסף מבואר עוד שאם קרה ותוך ז' הובא לקבורה מונים מחדש (כדין האמצעי לעיל). ש"ך ביאר הטעם שלא מונים מסתימת הגולל, הואיל וכאן יש סיכוי שתילכד העיר במצור וישאירו את המת לזמן לא מוגבל בארון.

סעיף ה

הרוגי מלכות שאין מניחים אותם ליקבר, מאימתי מתחילין להתאבל עליהם ולמנות ז' ושלשים, משנתיאשו לשאול למלך לקברן, אף על פי שלא נתיאשו מלגנוב אותם.

מניין על הרוגי מלכות

מקור דין השלחן ערוך הוא ממסכת שמחות. בבריתא שמחות מובא שהגונב הרי הוא כשופך דמים הואיל ומביא עצמו לסכנה.

סעיף ו

מי שהודיעוהו שצלבו עובדי כוכבים קרובו בעיר אחרת ונהג אבלות מיד, ואחר כך נודע לו שעדיין עומד בצליבה, אותו אבלות לא עלה לו וחזור ומונה משיקבר או משנתיאשו מלקברו (דעת ר"י ורמב"ן).

שמועה שמתו הרוגי מלכות

הגיעה שמועה (ולא ידיעה ודאית) שמתו הרוגי מלכות, נחלקו ממתי למנות לאותו שנתפס על ידי המלכות:

» רמב"ן תוספות ושלחן ערוך משנתיאשו לקוברו.

» רב שרירא ור' האי משעה שהוברר שהוא מת או שהתיאשו מלקבור על זה.

מכוח זה הורה שלחן ערוך דברי הרא"ש במי שנודע לו שצלבו את קרובו וכו'.

כתב הכסף משנה ייאוש מחמת חיסרון ממון לפיוס המלכות לא נחשב ייאוש, הואיל ויתכן שיתפייסו בפחות לא מתייאשים מהם.

לשלחן ערוך שממתינים עד שיתייאשו מלקוברו, נחלקו מה הדין אם הייאוש קרה הרבה אחרי שיידעו שמתו:

» רא"ש ומרדכי בית יוסף וש"ך מתאבלים

» יש אומרים בש"ך ומרדכי לא מתאבלים רק אם היה ייאוש תוך ל' להודעה.

סעיף ז

מי שטבע במים שיש להם סוף, או שיצא קול שהרגוהו לסטים או שגררתו חיה, מאימתי מונים, משנתיאשו לבקש. מצאוהו אברים אברים ומכירין אותו בסימני גופו, אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו או יתייאשו מלבקש (נביא מביא רמב"ן), ואם נמצא אחר שנתיאשו ממנו, אין הקרובין צריכים לחזור ולהתאבל, אלא הבנים, אם הם שם בשעה שנמצא מתאבלים אותו היום דלא גרע מליקוט עצמות אביו, אבל אם אינם שם, ושמעו

אחר שעבר היום, אין צריכין להתאבל. הגה: אם שלחו מתיאם לעיר אחרת, שדינא להתחיל האבלות משיחזרו פניהם, והתחילו למנות האבלות, ואחר כך נתפס המת ולא ניתן לקבורה זמן ארוך, אין צריכין להפסיק אבלותו, ואין צריכין לחזור ולהתאבל אחר כך, דמאחר שדינא להתחיל מיד, אין צריכין להפסיק (מרדכי סוף מ"ק).

אבלות על נעדר כגון טובע וכדומה

הורה שלחן ערוך על פי המובא במסכת שמחות, מונים מייאוש, אם מצאו אבריו לא מונים עד שימצאו רוב מגופו.

כתב ש"ך מים שאין להם סוף הואיל ואין היתר לאשתו לא מונים לו שבעה אף שהתייאשו.

כתב חינוך בית יהודה כן יעשו דברים לעילוי נשמתו כגון חזן (במקום שלא בא על חשבון אבליים אחרים) ומפטיר וכדו', וכן ישכרו לבנו מלמד תורה.

מנו אחר ייאוש ושוב מצאו

נחלקו מה ינהגו אחר שכבר ישבו שבעה קודם למציאתו:

- » ר' אליקים וראב"ן רק יקרעו.
 - » מהר"ם יקרעו וכן אסורים בבשר ויין כאוננים, וכן יש להם אבלות יום אחד כדין יום ליקוט עצמות, ואם אחד מהקרובים לא שמע עד שקברו כששומע אין צריך לקרוע.
 - » רא"ש טור ושלחן ערוך מתאבלים מיד אף קודם קבורה רק הבנים.
 - » ש"ך לא רק הבנים אלא כל הקרובים שהרי בליקוט עצמות מתאבלים כל היום.
- מת שנחטף דברי רמ"א מבוארים בטעמים.

סעיף ח

מי שמת לו קרוב, ולא ידע עד שבא למקום שמת שם המת, או למקום קבורה, אם היה במקום קרוב שהוא מהלך י' פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד, אפילו בא ביום הז', אם מצא מנחמים אצל גדול הבית, אפילו שנעדרו לעמוד, הואיל ומצא מנחמים (דהיינו שנהגים עדיין קלת אבלות) (טור וכע"ז צמח צדק), עולה ומונה לו עמהם תשלום שלשים יום, ואם לא מצא מנחמים, מונה לעצמו. וכן אם היה במקום רחוק, אפילו בא ביום שני, מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא. הגה: ויש אומרים דאפילו אם בא אחד, ואין הגדול בבית רק שהלך לאורך המת, אם חזר תוך ג' ימים הוי כאילו הוא בבית והבא תוך ג' מונה עמהם (וכן הוא בטור), ויש להקל כסברא זו. וכל שדינו למנות עמהם, אפילו אם חזר אחר כך לביתו, מונה עמהם (הרשב"א סימן תע"ז).

אח שבא מונה עם שאר אבליים

עיקר הדין אח שבא מונה עם שאר אבליים, הורו במשנה אבל הבא למקום שאר האבליים, אם ממקום רחוק (ראשונים ושלחן ערוך הורו מקום רחוק הוא י' פרסאות) לא מונה עמהם, אם ממקום קרוב

מונה עימהם, לת"ק רק כשבא בבג' ימים ראשונים, לר' שמעון אף ביום השביעי והלכה כדבריו. ובגמרא התנה ר' יוחנן שגדול הבית נמצא, ועוד הורה אם הלך הגדול לבית קברות ג' ימים מונה עמהם.

נחלקו בביאור סוף דברי ר' יוחנן בגדול שהלך האם כשהלך וחוזר תוך ג' ימים מועיל לבוא למנות עמהם:

» **רי"ף רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך** המשיך דברי ר' יוחנן הם לת"ק אך לדין שהלכה כר' שמעון אין היתר אם הלך האח הגדול אף כשחזר תוך ג' ימים.

» **ר"ח רי"ף גיאת ר"י רא"ש והיקל רמ"א כמותם** אם הגיע והגדול לא בבית אך הלך לצורכי קבורה ועתיד לחזור בג' ימים נחשב כאילו הוא כאן, שר' יוחנן מדבר אליבא דר' שמעון.

כתב רמ"א אם הגיע אליהם והתחיל למנות עימם, אף אם חזר לביתו מונה עמהם.

כל הדין שמועיל למנות עמהם הורה שלחן ערוך בסעיף ט' **כרמב"ם סמ"ק ורא"ש** דווקא אם לא נודע לו על מיתת האח עד שבא אליהם, אך אם נודע לו והתחיל להתאבל לא יקצר בגלל שבא אצלם, ולא **כרמב"ן** שהקל אם גדול הבית שם גם אם כבר ידע שמת האח.

היה במקום רחוק

כשהיה במקום רחוק, נחלקו האם יכול להצטרף וכיצד:

» **רי"ף גיאת ושלחן ערוך** לא יכול כלל.

» **בה"ג** אם בא אליהם תוך ג' ימים.

» **ר' נטרונאי** מספיק שהתקרב בג' ימים ראשונים למקום קרוב.

תנאי שמצא מנחמים אצלו

תנאי ר' יוחנן שמצא מנחמים אצלו, בכדי להצטרף צריך שלא סיימו האבלים את ימי האבל.

נחלקו מה השיעור של הסיום:

» **רמב"ן ושלחן ערוך** כל שלא סיימו מנהגי אבלות כגון מנעלים ופריעת שיער וכדו'.

» **סמ"ק** כל שלא יצאו האבלים מביתם לבית הכנסת.

» **רשב"א** כל שלא עזבו את האבלים המלווים שהולכים איתם מהבית לבית הכנסת.

עוד הורה ר' יוחנן אליבא דר"ש שהלכה כמותו, דווקא שבא ומצא מנחמים אצלו.

להיכן יגיע האח וימנה עמהם

הורה השלחן ערוך כאור זרוע דווקא מקום שמת או מקום קבורה, ולא **כמאירי** שהיקל בכל מקום שיושבים.

סעיף ט

במה דברים אמורים, כשלא שמע שמת, עד שבא. אבל אם נודע לו ביום השני והתחיל להתאבל, לא יקצר אבלותו בשביל שבא אצלם.
מבואר לעיל.

סעיף י

מי שהוא אבל, ובתוך ז' מת לו מת אחר, מונה ז' למת אחרון ועולים לו לתשלוש שבעה ימי אבלות הראשון.

מת נוסף תוך ז'

דין השלחן ערוך על פי המבואר בראשונים.

סעיף יא

מי שהתפלל ערבית, ועדיין הוא יום, ושמע שמת לו מת, יש מי שאומר שמונה מיום המחרת, ואותו יום אינו עולה.

שמועה על מת בשבעה

דין השלחן ערוך הוא על פי מרדכי בשם מהר"ם.

הורה ש"ך על פי רש"ל וב"ח אם רק הציבור התפללו מבעוד יום מונה את היום הזה לאבלות.

ביארו האחרונים החילוק בין כאן לבין גדה שאינה יכולה לעשות הפסק אחר שהציבור התפללו: » רש"ל רוב נשים אינם מתפללות ולכן הולכות אחר הציבור, ואף אישה שמתפללת בטלה ברוב משום שלא חילקו. ולפי דבריו גם כאן אישה שקרה לה כהאי גוונא נגררת אחר הציבור.

» ש"ך בשם אביו חלק עליו והיקל גם באישה, ושעם החילוק שהלכה כמיקל דווקא באבל, וכן בנידה הדבר תלוי בדעתה מה שאין כן באבל שמשמים שלחו לו את האבלות.

סימן שעו – מנהג המנחמין, ודין מת שאין לו מנחמים

סעיף א

אין המנחמים רשאים לפתוח, עד שיפתח האבל תחלה. והאבל מיסב בראש, וכיון שנענע האבל בראשו, בענין שנראה שפוסט את המנחמים, אינם רשאים לישוב אצלו. (אין אצל או חולה חייבים לעמוד, אפילו מפני נשיא) (פ' א"מ).

הנהגות בית האבל

במועד קטן למדים מאיוב שאין לפתוח עד שיפתח האבל, וכן פסק שלחן ערוך, ביאר הלבוש הטעם כדי שיראה קודם האבל צערו. עוד במועד קטן האבל יושב בראש, וכן פסק שלחן ערוך.

עוד במועד קטן אחר נענוע הראש יסתלקו המנחמים ממנו, ביאר הרמב"ן משום שאבל אסור בנתינת שלום.

עוד במועד קטן וכן הביא רמ"א, אבל וחולה לא עומדים מפני נשיא כדי שלא יאמרו להם לשבת.

סעיף ב

הבא לכבד את חברו ולקום מפניו, אומר לו: שב, אלא אם כן הוא אבל או חולה, דמשמע: שב באבלות שלך, שב בחולי שלך. הגה: לא יאמר אדם: לא נפרעתי כפי מעשי, או כיוצא בדברים אלו, שאל יפתח פיו לשטן (כן משמע בפרק מי שמתו ובהגהות אלפסי ס). ואל יאמר אדם לאצל: מה לך לעשות כי אי אפשר לשנות, שזהו כגדוף, דמשמע הו' אם אפשר לשנות היה עושה, אלא יקבל עליו גזירת הש"י מאהבה (נמוקי יוסף פ' שור שנגח דמשמע כן בגמרא).

אמירת שב לאבל

דין השלחן ערוך כמבאר במועד קטן, דין רמ"א הראשון מבואר בברכות.

נחלקו האם מותר לומר לאבל 'מה לך לעשות':

» רמ"א לא לומר לאבל מה לך לעשות.

» רש"ל התיר שהרי דוד המלך אמר על בנו 'האוכל להשיבו עוד'.

» ט"ז דחה דברי רש"ל וביאר כוונת דוד שאי אפשר להחזיר המת לתחייה על ידי צומות ותפילות, אבל אין הכוונה שכפר ברצון ה'.

סעיף ג

מת שאין לו אבלים להתנחם, באים עשרה בני אדם כשרים ויושבים במקומו כל ז' ימי האבלות, ושאר העם מתקבצים עליהם, ואם לא היו שם עשרה קבועים, בכל יום ויום

מתקבצים עשרה משאר העם ויושבים במקומו. הגה: ולא ראיתי נוהגין כן. וכתוב במהרי"ל: נוהגים להתפלל בעשרה כל ז' במקום שנפטר שם האדם, והיינו על אדם שלא הגיע קרובים ידועים להתאבל עליו, אבל יש לו בשום מקום שמתאבלים עליו, אין לריק (וכזה ראוי לנהוג).

מי שאין לו מנחמים

בגמרא שבת הורה ר' יהודה להושיב עשרה כשיש מת, וכן עשה מעשה אצל מת שהיה אצלו בשכונה ובא המת בחלום ואמר לו שהניח דעתו.

נחלקו כיצד לנהוג:

- » **רמב"ם ושלחן ערוך** הורו דברי הגמרא להביא עשרה קבועים או שיבואו כל יום עשרה.
- » **רמ"א** כתב שלא נוהגים בזה.

הביא רמ"א דברי מהרי"ל אם אין לאדם מי שייתאבל עליו, נהגו להביא עשרה למקום שמת שיתפללו שם.

אמירת הלל ונפילת אפיים במנין של אבלים

הביא הפתחי תשובה מחלוקת:

- » **מגן אברהם** לא אומרים.
- » **נודע ביהודה** האבלים יוצאים והשאר אומרים.
- » **הר הכרמל** אם זה הבית שמת בו המת לא יאמרו אך בבית אחר יאמרו. למעשה הורה המשנה ברורה כמגן אברהם.

כתב חמודי דניאל הלל ביום השביעי של האבלות יאמרו אותו האבלים אחר שיצאו מבית הכנסת, הואיל ואז כבר אינם צריכים לנהוג אבלות.

נהגו שלא לומר נפילת אפיים בבית האבל.

סעיף ד

עבשיו נוהגים שאחר שנגמר סתימת הקבר מעפר (או לאחר שהפך האכל פניו מן המת), חולצין מנעל וסנדל ומרחיקין מעט מבית הקברות, ואומרים קדיש שהוא עתיד לחדתא עלמא, ואחר כך תולשין עפר ותולשין עשבים, ומשליכים אחר גוום ורוחצין ידיהם במים. הגה: יש אומרים שיושבים ז"פ, מפני שהרוחות מלוות אותו, וכל זמן שיושבין, בורחין ממנו (מהרי"ל בתשובה כ"ג בשם יש אומרים). ובמדינות אלו לא נהגו ליטב רק ג' פעמים, אחר שרחצו הידים, ואומרים כל פעם: ויהי נועם וגו' (תהילים א, יז), יושב בסתר (תהילים לא, א) וגו' וכשנקבר המת ביום טוב, יכולין ליטב כך ג' פעמים כמו בחול (מ"כ בהגהות מנהגים). הוא הדין אם נקבר סמוך לשבת, עושין כן בשבת. ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ וישב ג' פעמים, ומנהג אבותינו תורה (שם במהרי"ל). ונמצא במדרשות לומר קדיש על אב (כל זו וריב"ש בשם תנחומא וספרי, ובחיי בשם מסכת כלה, ובית יוסף בשם הזהר, ובא"ז בשם תנא דבי אליהו רבא), ע"כ נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש, וכן נהגו להפטיר בנביא, ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות

לגיהגס, וכשהבן מתפלל ומקדש כרבים, פודה אביו ואמו מן הגיהגס (כל בו בשם הגהות). ונהגו לומר קדיש על האם אף על פי שהאב חי עדיין, אינו זידו למחות לבנו שלא יאמר קדיש על אמו (סדרת הבית יוסף ע"פ המנהג). מזה להתענות ביום שמת אב או אם (ריב"ש וכל בו). שלשה אחין ואיש נכרי, השלשה אחין נוטלין השלשה קדישין והאחר נוטל קדיש אחד. ונהגו שאם מגיע לאדם יום שמת בו אביו ואמו, שאומרים עליהם קדיש יתום לעולם, ומי שידע להתפלל כל התפלה, מתפלל, ואם יש אבלים אחרים, נהגו שחוד שבעה לאבולם הם קודמים, ואין לו קדיש כלל, חוד שלשים, יש לו קדיש אחד, לאחר ל', כל הקדישים של אותו היום הם שלו. ומונין שבעה ול' מיום הקבורה, אף על פי שלא שמע האב מיד (במהרי"ל). ואם נכרי הוא כאחד מבני העיר לענין קדיש ז', הולכים אחר המנהג (אגור). ואין מקום לקדיש ז' אלא על אב ואם בלבד, אבל לא בשאר קרובים (בא"ז). ואם אין ב"ה אב על אביו ואמו, אומר אותו קדיש מי שאין לו אב ואם, בעד כל מהי ישראל. (שם) ויש מקומות שנהגו ששאר קרובים אומרים קדיש על קרוביהם כשאין אבלים על אביהם ואמם, ויש מקומות שאפילו יש אבלים על אביהם ואמם, אומרים שאר קרובים, אלא שעושים פשרה ביניהם שאין אומרים כל כך קדישים כמו האבלים על אב ואם (מהרי"ק שורש מ"ד ו'ל'), והולכין בכל זה אחר המנהג, ובלבד שיהא מנהג קבוע בעיר. והאבלים אומרים קדיש אפילו בשבת ויום טוב (בא"ז) בשם ר"י מקורבי"ל, אבל לא נהגו להתפלל בשבת וי"ט (כן הוא בתשובת מהרי"ל), אף על פי שאין איסור בדבר, אבל בימות החול, מי שידע להתפלל, יתפלל ויותר מועיל מקדיש יתום שלא נתחן אלא לקטנים, ומי שאינו יודע להתפלל כל התפלה, יתפלל למנצח וכל לזיון וכו' (בא"ז). ונהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק אחד עשר חדשים, כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים, כי משפט רשע י"ב חדש. ואם היו אבלים כאן ובאו אחר כך אבלים אחרים, השניים יש להם הקדישים והתפלות כל ל' יום מיום הקבורה, אף על פי שלא שמעו. יש אומרים דמומר שנהרג ביד עובדי כוכבים, בגיו אומרים עליו קדיש (הרד"כ בית י"א ובב"ז וע"ל סימן ש"מ).

מנהג שאחר הקבורה

דין השלחן ערוך הוא על פי המובא בטור.

המנהג לזרוק עשבים ועפר ולרחוץ הידים במים, נחלקו מה הטעם:

» רמב"ן לרמזו שטומאת מת נטהרת על ידי מים עפר ועשבים.

» כל בו ביאר שהוא משום צער כמובא אצל איוב.

ישיבה אחר הקבורה

הביא רמ"א המנהג מפני הרוחות לשבת ז' פעמים וכתב שנהגו בפועל לשבת ג' פעמים.

עוד כתב שעושים את זה גם ביום טוב ובשבת, ושלא יכנס אדם בבית לפני שיעשה הסדר הזה, ומנהג ישראל תורה.

דינים באמירת קדיש

רמ"א הביא י"ט דינים:

א) אמירת קדיש י"ב חודש.

ב) הפטרה בנביא ותפילת ערבית של מוצאי שבת, שאז חוזרים הנשמות לגיהנם.

ג) אומרים קדיש על האם ואין ביד האב למחות.

ד) מצוה להתענות ביום האזכרה לאב ואם.

ה) חלוקת הקדישים היא לפי אנשים, ולכן ג' אחים ואחד נכרי יקבל הנכרי רק רבע מהקדישים.

- (ו) **ביום** השנה אומר היתום קדיש לעולם.
- (ז) **אבל** ראשון רוצה לומר קדיש יארציי"ט ויש עימו אבל נוסף מי קודם: (א) אם האבל הנוסף יושב שבעה הוא קודם לכל הקדישים אפילו הוא לא בן המקום, (ב) אם הנוסף הוא תוך ל' יאמר הראשון קדיש אחד והשאר אומר השני, (הש"ך הביא מנהג בשם הלבוש שבעל היארציי"ט קודם לכל הקדישים, וכתב שלא נהגו כמותו) (ג) אם הנוסף הוא אחר חודש ותוך השנה, יאמר הראשון כל הקדישים.
- (ח) **מהר"ל** הורה למנות השבעה בדבר זה מיום הקבורה אף שלא שמע אלא רק אחר כך.
- (ט) **נכרי** שאינו מהעיר ובן העיר שבאו לחלוק בקדישים, הורה אגור ורמ"א ילכו אחר המנהג.
- (י) **קדיש** יאמרו רק על אב ואם.
- (יא) **כשאין** אבל יאמר קדיש יתום מי שאין לו אב ואם.
- (יב) **יש** מקומות שנהגו האבלים לומר קדיש אף לא על אב ואם אלא שאומרים פחות קדישים.
- (יג) **בכל** זה הולכים אחר המנהג אם הוא קבוע.
- (יד) **אמירת** קדיש היא אף בשבת ויום טוב.
- (טו) **אבל** תפילה נהגו לא להתפלל בשבת ויום טוב וימים נוראים, אלא אם אין חזן כמותו.
- (טז) **בימות** החול עדיף שיתפלל מאשר שרק יאמר קדיש, שהקדיש נתקן לקטנים, ומי שלא יודע להתפלל שיאמר אשרי ובא לציון.
- (יז) **פוסקים** מתפילה וקדיש שבוע (ויש נהגו חודש) בתחילת חודש י"ב.
- (יח) **היו** כאן אבלים ובאו אחרים ששמעו רק באיחור על המיתה, יש להם קדישים עד ל' יום אף שלא שמעו בזמן.
- (יט) **מומר** שנהרג על ידי העכו"ם אומרים עליו קדיש, אך אם לא מת על ידי העכו"ם אלא מעצמו לא אומרים עליו.
- למעשה** הורה הפתחי תשובה שנהגו שכולם אומרים הקדיש ביחד, ואין מקום לכל דיני החלוקה. ואם יש הפרש בין אמירתם יענה לאחרון, ואם יש שהות גדולה יענה לכל אחד בנפרד.
- עוד הביא** פתחי תשובה בשם מהרי"ט, אם אין בן יאמר הנכד קדיש, וקודם הנכד לקדיש על סבו יותר מאחד שאומר על קרוב שאיננו סבו, ועל כן יטול הנכד ב' קדישים והקרוב יטול קדיש אחד.
- אמירת קדיש לבת**, הביא הפתחי תשובה שבות יעקב שכתב שיכולה, וחוות יאיר שכתב שאין לשנות מהמנהגים ולא תאמר.

עונש על פחות מגיל כ'

כתב הנודע ביהודה אף פחות מגיל כ' אדם נענש בעולם הבא ומה שאמרו שלא נענש הוא בעולם הזה. והחתם סופר הביא גם כן כדבריו, וביאר מה שאמרו עד גיל כ' פטור מדיני שמים היינו במצוות של שעה כגון חטאי דור המדבר.

לעיל סוף סימן שס"ג הביאו האחרונים הדין במי שנקבר ללא תכריכים שיש שהקילו לפתוח הקבר בפחות מגיל כ'.

סימן שעז – דין עבדים ושפחות ומנודה שיש להם אבילות

סעיף א

העבדים והשפחות, אין עומדין עליהם בשורה, ואין אומרים עליהם תנחומי אבלים, אלא אומרים לו: המקום ימלא חסרונך, כשם שאומרים לאדם על שורו וחמורו.

נחמה על עבדים

דין השלחן ערוך על פי המבואר בברכות במשנה על כך שמת טבי ורבי קביל עליו תנחומים, ובבריתא מבואר שלא מנחמין ואין שורה.

מעשה שהיה בגמרא עם ר' אליעזר שמת עבדו ובאו לנחמו, וניסה לרמוז להם שלא לנחמו על ידי שהיה משתמט מהם לעלייה ולאנפליין ולטרקלין עד שאמר להם בפירוש שלא צריכים לנחם.

סעיף ב

אבל מנודה, אין מברין אותו ואין אומרים לו תנחומי אבלים.

אבל מנודה

דין השלחן ערוך על פי המבואר ברמב"ן, והש"ך כתב הכלל כל דבר שהוא משום כבוד החיים לא עושים באבל מנודה.

סעיף ג

מנודה שמת, מנחמים אבליה.

מת מנודה

כן הורה שלחן ערוך על פי הרמב"ן, וביאר גר"א שידנו הוא כדין מאבד עצמו לדעת שעושין לו דברים שהם כבוד החיים.

סימן שעח – דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה

סעיף א

אבל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה, אבל בשניה מותר, אפילו ביום ראשון. ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם, כדי שלא יאכל משלו. ויכול אחד להאכיל את חברו בימי אבלו, והוא יחזור גם כן ויאכילנו בימי אבלו, ובלבד שלא יתנו בתחילה.

מקור סעודת הבראה

מקור דין הבראה מובא במועד קטן, למדים מיחזקאל שנאמר לו 'ולחם אנשים לא תאכל', משמע ששאר אבלים כן אוכלים לחם מאנשים אחרים.

איזה סעודה אסור לאבל משלו

נחלקו הראשונים איזה סעודה אסור משלו:

- » מאירי רא"ש מימוניות סמ"ג ושלחן ערוך רק סעודה ראשונה.
- » תוספות ורמב"ם כל היום הראשון.

טעם האיסור:

» רא"ש ר' ירוחם שאלתות ועוד יש לחוש שמהצער לא יאכל האבל כלל הואיל ושואל נפשו למות.

» שבט יהודה יש לחוש שיאכל וישתה לשוכרה לשכוח האבלות, ועוד שמזלו רעוע וכל מאכל שיש לו בביתו שורה עליו רוח רעה.

הורה שלחן ערוך על פי רא"ש ומהר"ם יכולים אבלים להחליף אוכל ביניהם, שכל אחד ייתן לחברו בימי האבל שלו, וכן נהגו רבה ור' יוסף.

אם לא הביאו לו שכניו אוכל יכול לאכול משלו, ואמרו חכמים שתבוא מארה לשכניו על שלא הביאו לו.

הביא ר' ירוחם שנהגו שכל השבעה השכנים מביאים לאבל לאכול, מפני עניי ישראל שלא יכולים לעשות מלאכה.

סעיף ב

אשה שאירעה אבל, אין לאנשים להברותה, אבל נשים מברין אותה. ואישה נשואה שאירעה אבל, אינה יכולה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה. וכן מי שיש לו סופר או שכיר, אם אוכל בשכרו ואירעו אבל, לא יאכל סעודה ראשונה משל בעל הבית. אבל

מי שזון עני או יתום או לבנו ובתו, בלא תנאי, ואירעם אבל, יכולים לאכול סעודה ראשונה משל בעל הבית.

הבראה לאישה

במסכת שמחות מובא ת"ק אומר שלא מברים אישה, ר' יהודה אומר אם יש לה בנים קטנים מברים.

נחלקו הראשונים אם להברות אישה שיש לה בנים קטנים:

» **מרדכי** לא שהלכה כת"ק ולא כר"י.

» **טור** מברים, שר"י לא חולק על ת"ק אלא מסכים עימו.

להלכה שלחן ערוך השמיט היתר להברות אישה משמע שסבר כמרדכי שאסור אף אם יש לה בנים קטנים.

הורה שלחן ערוך על פי הרא"ש אין לאישה נשואה לאכול הבראה משל בעלה הואיל וחייב במזונותיה, והוא הדין פועל או שכיר שחייב בעה"ב במזונותיו.

סעיף ג

אם רצה האבל שלא לאכול ביום הראשון, מותר לאכול משלו אפילו סעודה ראשונה. גה: וכן אם לא הכריזו ביום ראשון שנמשך עד הלילה, מותר לאכול כלילה משלו, ואין צריך הצרחה (טור).

אכילת האבל משלו

שני מקורות בירושלמי הראשון הורה ר' זעירא לא לאכול ביום שנפטר, וכן סיפר ר' אבהו שהיה נוהג להתענות ביום מיתת חכם הואיל ודומה כספר תורה שנשרף, כך גם ר' יונה היה בצור ושמע שנפטר בן ר' אבהו ולא אכל כל אותו היום (אף שבתחילת אותו היום כבר אכל).

למעשה נחלקו האם מותר לאבל להתענות:

» **רמב"ן ריב"א ושלחן ערוך** מותר כמבואר בירושלמי וכן נהג ריב"א שהיה צם כדי לא ליהנות מאחרים.

» **אשירי אסור** (ולא ביאר כיצד יסתדר עם הירושלמי).

לא הברו האבל ביום

נחלקו באבלים שקברו ביום ונמשכו ללילה אם צריך להמתין להבראה:

» **ר"ת ר' יום טוב מיוני ריב"א ורמ"א** רק ביום וביאר רמ"א שהלכה כמיקל באבל.

» **נימוקי יוסף בריטב"א** גם כלילה.

סעיף ד

היו נוהגים להתענות ביום מיתת החכמים.

תענית במיתת חכמים

דין השלחן ערוך על פי הירושלמי המובא לעיל בסעיף קודם שהיה נוהג ר' אבהו.

סעיף ה

מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשכה קודם ביה"ש, יש מי שאומר שמברין אותו אז, ולי נראה דכיון שאינו חובה טוב שלא להברותו אז, מפני כבוד השבת, וכן נוהגין.

קבורה סמוך לבין השמשות

נחלקו האם מברים במי שנקבר בבין השמשות של יום טוב:

» **מרדכי ומימוניות** בערב שבת מברים, בערב פסח לא מברים.

» **שלחן ערוך** הכריע הואיל ואין חובה עדיף לא להברות (ובחזו"ע כתב שלא מברים, אבל גם הוא עצמו לא יאכלו עד כניסת שבת).

סעיף ו

אין מברין על הקטן אלא אם כן הוא בן שלשים יום שלימים, או קים ליה ביה שכלו לו חרשיו.

הבראה לקטן

הורה שלחן ערוך דברי הגמרא בשבת על מעשה שהיה לבן של ר' דימי בר יוסף שנפטר לו תינוק פחות מל' יום וישב שבעה רק בגלל שידע שכלו לו חודשיו.

בטור הביא הלכה ממועד קטן ההולך לבית האבל אם ליבו גס בו יברוהו על מיטות כפויים, נחלקו כיצד המנהג:

» **ר"י** האבל לעולם כפוי, המברה אם ליבו של האבל גס בו ישב כמותו במיטה כפוייה.

» **ראב"ד רמב"ן רא"ש** ליבו גס בו שניהם כפוי אינו גס בו שניהם לא כופים.

סעיף ז

מרביצין ומכבדין בבית האבל, ומדיחין קערות, כוסות וצלוחיות וקיתונות, ואין מביאין שם לא בשמים ולא מונמר, אבל מביאים אותם בבית שהמת שם ואין מברכים עליהם, ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, אלא יושבין ודוממים.

ניקוי בית האבל

תחילת הסעיף מקורו בבריתא ממועד קטן.

מבואר עוד שם שתי תקנות שהשוו עניים ועשירים שמביאים כולם (הבראה לאבל) בקלות של נסרים, ושכולם מביאים בזכוכית צבועה.

המשך הסעיף מבואר במועד קטן הוראת ר' יהושע בן קרחה ולא כר' חנניה בן גמליאל.

סעיף ח

כיון שנקבר המת, מותר לאכול בשר ולשתות יין מעט בתוך הסעודה כדי לשרות אכילה שבמעיו אבל לא לרוות.

אכילת בשר

בגמרא מועד קטן מובא שתיקנו י' כוסות בבית האבל ושינו את זה לי"ד כוסות ואז החזירו התקנה. נחלקו מה ההלכה כיום:

» רש"י החזירו לי' כוסות.

» רמב"ן מרדכי ושלחן ערוך תיקנו שישתו רק בתוך הסעודה מעט.

סעיף ט

מקום שנהגו להברות בבשר ויין ומיני מטעמים עושים, ומברין תחילה בבצים או בתבשיל של עדשים, זכר לאבלות, ואחר כך אוכלים כל צרכם.

במה מברים

מקור הדין במסכת שמחות.

סעיף י

אין לאכול עם האבל כל כך בני אדם שיתחלקו לשני מקומות.

אכילת עם האבל

דין השלחן ערוך כן הורה המימוניות על פי הירושלמי.

סעיף יא

היכא שצריך למנות שבעה אחר הרגל, וכן אם שמע שמועה בשבת, צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבלות. (ויש אומרים שכיון שנדחה יום ראשון אין מצרין אותו, וכן נוהגים במדרכי דמ"ק בשם יש אומרים ונמוקי יוסף), ואפילו היכא לעולה לו למנוח ז' כגון במקומות שעושין שני ימים, ששני עולה).

הבראה ברגל

שתי הדעות המובאות בשלחן ערוך ורמ"א הביאם המרדכי בשם יש אומרים.

סעיף יב

אין מברין על שמועה רחוקה.

הבראה על שמועה רחוקה

כן כתב המרדכי.

סעיף יג

פריס (פירוש בולע לחם לדרך המזל) מנחם גדול דבהון, ובשבת פריס כאורחיה.

מי בוצע בסעודת אבל

דין השלחן ערוך כן כתב סמ"ג בשם הירושלמי.

סימן שעט – דין ברכת המזון בבית האבל

סעיף א

כשמברכין ברכת המזון בבית האבל, אומר ברכה רביעית כנוסח זו: בא"י אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק וכו'. הגה: לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו במשפט ואנחנו עמו ועבדיו וככל אנחנו חייבים להודות לו ולזכרו גודל פלאות ישראל הוא יגדור הפרעה הזאת מעלינו ומעל אצל זה לחיים ולשלום (טור).

נוסח ברכת המזון

מקור השלחן ערוך מבואר בברכות כן הורה מר זוטרא. וביאר הש"ך שתחילת הברכה אומר כראוי ורק אחרי 'הוא יטיב לנו' מוסיפים את מה שמוסיפים.

נחלקו אם להוסיף 'לוקח נפשות במשפט' או לא:

- » בה"ג ר"ף רמב"ם ושלחן ערוך אין להוסיף הואיל ויש נספה בלא משפט.
- » תוספות מרדכי רא"ש ורמ"א מוסיפים.

לקמן על סעיף ד' הביאו מחלוקת מתי מברך ברכת אבלים:

- » מרדכי סמ"ג ר"י בשם הגאונים רק בפחות מעשרה.
- » מהר"ם רק בעשרה.
- » רמב"ן וכן משמע מסתימת שלחן ערוך וכן פסק חזו"ע תמיד.

סעיף ב

יש מוסיפים בברכה שלישית: נחם ה' אלהינו את אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה, נחמם מאבלם ושמחם מינונם, כאמור: כאיש אשר אמו תנחמנו וכו' בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים.

הוספה בברכה שלישית

הביא השלחן ערוך גירסת הכל בו בחתימת ברכת רחם מנחם ציון בבנין ירושלים, ור' עמרם גאון והרמב"ם גרסו ברכה אחרת מנחם אבלים ובונה ירושלים, וביאר הש"ך שלא פסק השלחן ערוך כמותם הואיל ונחשב שחותם בשתי עניינים.

סעיף ג

יש אומרים בברכת זימון: נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו.

הוספה בברכה

ר' עמרם גאון ועוד הביאו לומר כך בזימון.

סעיף ד

בשבת, אם בירך ביחיד, או בג' אבלים, מברך כדרך שמברך בחול, דצינעא הוא. ואם אכלו אחרים עמו וברכו, אין מזכירין מעין המאורע, דכיון דאיכא אחרים לאו צינעה הוא.

ברכת המזון בשבת

נחלקו בברכת אבלים בשבת אם מזכיר נוסח ברכת אבלים ברחם:

» ר' נטרונאי לא.

» בה"ג כן.

» רמב"ן ושלחן ערוך מזכיר רק אם מברך בלי אחרים אלא לבד או ג' אבלים.

סעיף ה

אבל מצטרף לתפלה ולזימון, בין לג' בין לעשרה.

צירוף אבל לברכה

כן מבואר על פי הגמרא בכתובות.

סימן שפ – דברים שהאבל אסור בהם

סעיף א

אלו דברים שהאבל אסור בהם: במלאכה, ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה, ואסור בשאלת שלום ובכביסה, וחייב בעטיפת הראש ובכפיית המטה, כל שבעה, ואסור להניח תפילין ביום הראשון, ואסור בגיהוץ ובתספורת ושמחה ואיחוי קרע כל ל' יום (וכל דברי אכלות נוהגין בין ציוס בין כלילה) (כתשנ"ח ד"ה א"א סימן תמ"ו).

איסורי אבל

דברי השלחן ערוך על פי המבואר במועד קטן כל אחד במקומו. והרמ"א כמבואר ברשב"א.
פטור מתפילין מבואר במועד קטן וסוכה למדים מיחזקאל שנאמר פאריך חבוש עליך.

סעיף ב

מלאכה כיצד, כל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה, מכאן ואילך, אם הוא עני ואין לו מה יאכל, עושה בצינעא בתוך ביתו, ואישה טווח בפלך בתוך ביתה, אבל אמרו חכמים: תבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך. (נלמד שמוותר לכתוב בחול המועד, כך מותר לכתוב בימי אכלו, אבל לא בענין אחר) (כל בו ד"ה וזית יוסף ס"ס זא).

איסור מלאכה

עיקר הדין למדה הגמרא במועד קטן שנאמר 'והפכתי חגיכם לאבל' הוקש אבל לחג ששניהם אסורים במלאכה והיינו מאסמכתא.

בגמרא נאמר שיש איסור ושהוא אפילו לעני ושאר ג' ימים מותר לעשות בתוך ביתו, נחלקו על מי היה מוסב הדיתר:

» רש"י מהר"ם מרדכי ראב"ד טור ושלחן ערוך רק לעני.

» ר' שמעיה הבין שהדיתר חוזר על כל אדם.

הורה רמ"א ע"פ הכל בו בשם תשב"ץ מותר לכתוב כמו בחול המועד.

סעיף ג

כשם שהוא אסור בעשיית מלאכה, כך הוא אסור לישא וליתן בסחורה ולילך ממדינה למדינה, בסחורה.

איסור סחורה

דין השלחן ערוך הוא על פי דברי הרמב"ם שכתב כן מעצמו.

סעיף ד

אפילו דבר האבד, אסור האבל לעשות, בין הוא בין עבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו.

דבר האבד

דין השלחן ערוך מבואר במסכת שמחות ובמועד קטן. וכתב הש"ך אם אינם סמוכים אף קטנים מותרים לעשות מלאכה הואיל ואין מעשה ידיהם שלו.

בסעיף הבא יובא מחלוקת בדבר האבד שאין אחרים האם יכול הוא בעצמו לעשות.

סעיף ה

אסור לעשות מלאכתו על ידי אחרים (אפילו עובד כוכבים) (מרדכי ריש פרק מי שהפך), אלא אם כן הוא דבר האבד, שדבר האבד מותר לאבל לעשות על ידי אחרים, אפילו דבר האסור במועד משום טירחא, מותר, ואפילו הוא מעשה אומן. הגה: ויש אומרים לאס לא יוכל לעשות על ידי אחרים, והוא דבר האבד, מותר לעשות האבל בעצמו (טור בשם הרמב"ן והרא"ש וכן כתב רבינו ירוחם), ולאחר שלשה ימים הראשונים יש להקל, ואפילו תוך ג' והוא הפסד מרובה.

מלאכה על ידי אחרים

מקור בריתא במועד קטן, חכמים ת"ק רק דבר האבד מותר רק על ידי אחרים כגון לטפל בזיתים בכדים בפשתן בצמר ולהרביץ שדהו במים (נחלקו הראשונים מה הביאור להרביץ, רש"י השקאה מועטת לירקות, ר"י השקאה לכל שדה, רמב"ן השקאה מועטת לשדה לבן קודם זריעה) וכדומה שוודאי יהיה הפסד גמור, ר' יהודה מותר אף הפסד מועט כגון שדה ניר שרוצה לזרוע בתחילת העונה וכו' שדה המיועדת לפשתן שצריכה זריעה מוקדמת, חכמים חלקו מטעם שיוכל לזרוע באפל ויוכל לשנות המטרה מפשתן לדבר אחר. רשב"ג אם אין מי שיעשה מותר לו עצמו לעשות בדבר האבד.

להלכה:

» שלחן ערוך וג' עמודי ההוראה כחכמים.

» רמב"ן כר' יהודה.

אין מי שיעשה המלאכה של דבר האבד

אין מי שיעשה המלאכה של דבר האבד:

» רי"ף רמב"ם ושלחן ערוך אסור.

» **ראב"ד ורמ"א** ג' ימים ראשונים אסור מכאן ואילך מותר והוסיף רמ"א שבהפסד מרובה מותר אף לו ביום ראשון.

» **רמב"ן רא"ש ואשירי** מותר בצנעה.

כתב פתחי תשובה מותר להשכיר סוסיו כדי שיהא להם אוכל על ידי זה, מותר לרופא ללכת לרפא שזה נחשב כמו דבר האבד על ידי אחר.

אבל אומן לרבים והגיע הרגל

היה האבל אומן לרבים והגיע הרגל, **במועד קטן** ובמסכת שמחות, חכמים הקילו לאבל שיש נחתום או חנווני כשאין אחר בעיר שיעבוד בצנעה, **רשב"ג** התיר לספר או בלן לעבוד בצנעה כשהגיע הרגל. להלכה, **שלחן ערוך** השמיט ההיתר משמע כחכמים.

סעיף ו

פרקמטיא שלו, בדבר האבד, שאם לא ימכור יפסיד מהקרן, נמכרת על ידי אחרים, אבל אם לא יפסיד מהקרן, אלא שאם ימכרנה עתה ירויח בה יותר משאם ימכרנה אחר כך, אסור. ומכל מקום אם שיירות או ספינות באו, או שהם מבקשים לצאת, ומוכרים בזול או לוקחים ביוקר, מותר למכור ולקנות על ידי אחרים, אפילו שלא לצורך תשמישו, אלא לעשות סחורה להשתכר.

פרקמטיא דבר האבד

דברי השלחן ערוך על פי הרא"ש היקל בב' דינים:

הראשון הוא היתר למכור רק אם יודע שיפסיד, השני מדבר על מציאה שיש רק עכשיו שיש סוחרים שמוכרים בזול או קונים ביוקר.

השני הוא מחלוקת אם יש היתר, ופסק **שלחן ערוך כרא"ש** שמותר ולא **כרמב"ן** שחילק בין אם קונה בשביל לסחור או שקונה לעצמו.

כתב הפתחי תשובה בשם חמודי דניאל כל ההיתר הוא רק משא ומתן אך לא לעבוד ממש.

עוד כתב פתחי תשובה בשם חמודי דניאל אם קונה צריך דבר כי בשבילו הוא דבר האבד, מותר למוכר האבל למכור לו על ידי אחר ואולי אף על ידי עצמו מותר.

סעיף ז

להלוות לעובדי כוכבים ברבית, לאותם שרגילים ללוות ממנו, מותר להלוות להם על ידי אחרים, משום דהוי דבר האבד.

הלוואה בריבית לגויים

הלוואה בריבית לגויים הרגילים שיש לחוש שיפסיקו בעתיד אם לא ייתן להם עכשיו:

» ר"ת רא"ש ושלחן ערוך מותר.

» ר"י מחמיר תבוא עליו ברכה.

» רמב"ן אסור.

סעיף ח

אי מסיק זוזי באינשי והאידינא משכח להו, ובתר הכי לא משכח להו, שרי לשדורי עליהו.

גביית מעות

הוראת השלחן ערוך על פי הראשונים.

סעיף ט

אם יש לו דין על אדם, אינו תובע כל ז'. ואם הוא דבר האבד, כגון שביקש לילך למדינת הים, או שעדיו חולים, עושה מורשה ודן עמו.

עשיית דין

הוראת שלחן ערוך על פי הרמב"ם.

סעיף י

כל הדברים שהתירו במועד משום צורך המועד, כולם אסורים באבל, אפילו על ידי אחרים.

השוואת אבל למועד

הוראת שלחן ערוך על פי רמב"ן.

סעיף יא

אבל ששדהו ביד אחרים באריסות או בחכירות או בקבלנות, הרי אלו עובדין כדרכן בימי האבל של בעל השדה, ואפילו נשלם זמן חכירותם קודם ונשארו בשדה כמו שהיו.

שדה האבל

דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן.

סעיף יב

אם האבל הוא אריס בשדה של אחרים, לא יעבוד הוא בעצמו, אבל על ידי אחרים מותר.

אבל אריס

דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן, הטעם הואיל ואין השדה שלו אין המלאכה נקראת שלו ומותרת על ידי אחרים.

סעיף יג

אם יש שכיר יום שעובד שדה האבל, אפילו בעיר אחרת, לא יעשה.

אבל שכיר יום

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

סעיף יד

אם יש לאבל חמור או ספינה מוחכר או מושכר ביד אחר, הרי זה לא יעשה בימי אבלו של בעל החמור והספינה, אם לא ששכרו קודם שהתחיל האבלות ועדיין לא כלה הזמן, אבל אם כלה הזמן, אסור.

השכרת חפצי האבל

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

סעיף טו

אם היה החמור והספינה ביד אחרים, למחצה, לשליש ולרביע, יש מתירים ויש אוסרים.

חמור באריסות

דברי השלחן ערוך כמובא ברמב"ן.

סעיף טז

אם האבל מושכר לאחר, לא יעשה מלאכה בימי אבלו. (אבל על ידי אחרים, שרי) (זהו מהרא"ש).

אבל שכיר

דין השלחן ערוך על פי הרא"ש.

נחלקו אם מותר למושכר לאחרים לתת לאחרים לעשות המלאכה:

» רמ"א מותר.

» ש"ך אסור.

סעיף יז

הייתה מלאכת אחרים בידו, אפילו בדבר תלוש, כגון לארוג, בין בקבלנות בין שלא בקבלנות, לא יעשה. אגה: ואם הוא דבר האבד, יעשה על ידי אחרים (ד"ע). מותר לקבל מלאכה בימי אבלו לעשות אחר כך, ובלבד שלא יסקול ולא ימדוד כדרך שהוא עושה בשאר פעמים (מרדכי הלכות אבל).

מלאכת אחרים ביד האבל

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן. הוספת רמ"א כמבואר במרדכי.

סעיף יח

הייתה מלאכתו ביד אחרים, בקבלנות בדבר תלוש, בביתו, לא יעשו, בבית אחרים, יעשו. (ובלבד שקבלו המלאכה קודם שנעשה אבל) (מרדכי סוף מ"ק ור"י).

מלאכת אבל אצל אחרים

הוראת שלחן ערוך על פי המרדכי ור' ירוחם.

רמ"א הוסיף עוד תנאי, וכתב ש"ך לפי"ז אסור למלמד תינוקות ללמד בבית האבל.

סעיף יט

היה לו בנין ביד אחרים, בקבלנות, בחול או בחול המועד לא יעשה, אפילו הוא חוץ לתחום העיר, ואם אלו הקבלנים עובדי כוכבים, מותרים לבנותו בשבת ויום טוב שחלו בימי האבל, אם הוא חוץ לתחום העיר ואין עיר אחרת שבה ישראל בתוך תחום של אותו בית.

בנין אחרים בקבלנות

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

סעיף כ

אם קבלו אחרים לחרוש ולזרוע שדהו, יש אומרים שמותרין לחרוש ולזרוע בימי אבלו של בעל השדה, ויש מי שאוסר.

קבלנות שדה האבל

דברי השלחן ערוך כמובא ברמב"ן.

סעיף כא

שני שותפים חנוונים שאירע אבל לאחד מהם, נועלים חנותם, שלא יעשה השותף בפרהסיא, אבל יכול לעשות בצנעא בתוך ביתו, אפילו בעסק השותפות. ואם האבל אדם חשוב, והשותפות נקרא על שמו, שאפילו אם יעשהו בצנעא בתוך ביתו ידוע שיש לאבל חלק בו, אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו.

שותפים שאחד אבל

במועד קטן מובא מר בריה דרב אחא ומריון בריה דרבין היו שותפים בגמל ולמר קרה אבל ולכן הוציא הגמל מלעבוד בו, ר' אשי תמה על מעשהו הרי מותר להשכיר חמורו כשהוא אבל, ביארה הגמרא שסבר מר שאדם חשוב אסור.

להלכה נחלקו:

» ראב"ד רמב"ן אשרי ושלחן ערוך מותר בצנעא.

» רי"ף רמב"ם ומשכנות יעקב אסור.

פתחי תשובה הביא שו"ת מים עמוקים, בפרהסיא אסור גם אם התנו ביניהם מתחילה שבשותפות יעשו מלאכה אחד באבילות השני.

עוד הביא חתם סופר שהתיר לשותף למכור חלקו כשקרובו גוסס ובתנאי שכל הרווחים יהיו לשותף, ואם ירצה השותף ייתן לו מהרווחים אחר כך.

סעיף כב

כבוד הבית, הדחת כוסות והצעת המטות, אין בהם משום מלאכה לאבל, וכן מותר לאישה לאפות ולבשל בימי אבלה (כל הנריך לה, לכל מה שאינו צריך לה אסור), וכן אישה

המשרתת בבית בעל הבית אחד, ואירעה אבל, מותרת לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית, בין שהיא משרתת בחנם בין בשכר.

ניקוי בית האבל

דברי השלחן ערוך הראשון על כיבוד הבית ועוד מובא במועד קטן, הוסיף השלחן ערוך אפיה ובישול, וכן במשרתת אבלה.

נחלקו מה הדין שמש בית הכנסת:

» ט"ז אסור.

» לחמי תודה בפתחי תשובה מותר.

התיר רש"ל לאבל להקיז דם.

הורה ר' ירוחם לנדות אבל שעושה מלאכה.

סעיף כג

ההולך ממקום למקום לסחורה, ושמע שמועה קרובה, אם יכול למעט שלא לעשות שום עסק באותה העיר, מוטב, ואם לאו, שאם לא יקנה באותה העיר לא ימצא, יקנה לצורך הדרך דברים שיש בהם חיי נפש.

עשיית סחורה במקום קרוב

דברי השלחן ערוך כמובא במועד קטן.

סעיף כד

על כל המתים, רצה למעט בעסק סחורה המותרת לו, כגון דבר האבד, ימעט, רצה, אינו ממעט. על אביו ואמו, ימעט.

מיעוט סחורה לאבל

בגמרא מועד קטן מובא על כל המתים רצה למעט בעסקו ממעט על אביו ואימו ימעט גם בלי רצונו:

» **נימוקי יוסף** הגמרא דיברה על משא ומתן אך עבודה ממש אסורה לכול.

» **תוספות ושלחן ערוך** בדבר האבד המותר לו.

» **בית יוסף ברמב"ם** בשבעה אסור מז' עד ל' תלוי ברצונו.

סעיף כה

על כל המתים אסור עד ל' יום לילך בסחורה למרחוק, דאיכא פרסום גדול ודומה
לשמחה שהולך בשיירא גדולה ושמחים הרבה בדרך, באביו ואמו, עד שיגערו בו
חביריו ויאמרו: לך עמנו.

הליכה למרחק

דין השלחן ערוך כמבואר בירושלמי.

סימן שפא – איסור רחיצה וסיכה לאבל

סעיף א

רחיצה כיצד, אסור לרחוץ כל גופו, אפילו בצונן, אבל פניו ידיו ורגליו, בחמין, אסור, בצונן, מותר. ואם היה מלוכלך מטיט וצואה, רוחץ בדרכו ואינו חושש. הגה: וכל זה מדינא אינו אסור רק שצעה, אבל אחר כך מותר כרחיצה, אלא שנהגו האידנא לאסור (כל) רחיצה כל ל' יום (מהר"מ הלכות שמחות ובהגמ"י פ"ז מהל' יום טוב ופ"י דהל' אבל), ואפילו לחוף הראש אסור (לקמן סימן ש"ז ובא"ז), ואין לשנות המנהג, כי מנהג קדום הוא ונחייסד על פי ותיקין (א"ז) בשם רש"א.

רחיצה לאבל

מקור דין השלחן ערוך מגמרא במועד קטן ותענית. התפארת למושה הביאו פתחי תשובה כתב האיסור הוא גם בפושרים.

רחיצה אחר ז'

- » רמ"א נהגו לאסור אף שמעיקר הדין מותר.
- » ש"ך מה שאסר רמ"א הוא רק רחיצה בחמין אך בצונן לכולי עלמא מותר.
- » דגול מרבבה חלק על הש"ך והתיר בצונן רק פניו ידיו ורגליו.
- » תשואות חן יר"ש יחמיר גם בצונן, שאר כל אדם מותר בצונן כשיש מצווה כגון ערב שבת.
- » ט"ז לקמן סימן ש"צ נחלקו בטעם איסור רחיצה, אור זרוע אסר שמא יסרק ראשו ולדבריו יש להתיר רחיצה כל ל' יום שהרי מותר לסרוק, רש"ל אסר שמא יסתפר ואם כן האיסור שייך כל ל' יום.

לקמן סימן שפ"א מבואר רחיצה ביום ל' שחל בערב שבת.

סעיף ב

סיכה כיצד, אסור לסוך אפילו כל שהוא, אם מכוון לתענוג, אבל אם הוא להעביר הוזהמא מותר, ואין צריך לומר משום רפואה, כגון שיש לו חטטין בראשו.

סיכה לאבל

דין השלחן ערוך על פי הרמב"ן.

סעיף ג

יולדת אבלה שצריכה לרחוץ, מותר. וכן מאן דאית ליה ערבוביא ברישיה, מותר לחוף ראשו בחמין, דלא גרע מאסטנים (פירוש קר הגוף ומטנו), שמותר לרחוץ כל גופו. ולא כל

מי שאמר: אסטנים אני, מתירין לו, אלא דוקא שהוא ידוע שהוא אסטנים ומתנהג בנקיות, ואם לא ירחץ יצטער הרבה ויבא לידי מיהוש.

יולדת ואסטנים

בגמרא ברכות רחץ רבן גמליאל בלילה ראשון שמתה אשתו הואיל והיה איסטנים וסבר שאנינות לילה ראשון היא דרבנן, נחלקו להלכה:

» רי"ף ב"ח ו"ש"ך הלכה כר"ג.

» ר' האי גאון ורמב"ן אין הלכה כר"ג.

דין השלחן ערוך על פי המבואר בר' האי ורמב"ן ולפי היוצא מהגמרא לעיל שכל שהוא דרבנן מותר לאיסטנים, וכתב הש"ך יולדת מותרת אף ביום הראשון אם צריכה מאוד לכך.

פתחי תשובה הביא כל שכן שמותר מי שיש לו ערבוביא בבגדיו של כינים.

סעיף ד

מי שתכפוהו אבילין, שאירעו שני אבלות זה אחר זה, מותר לרחוץ כל גופו בצונן.

רחיצה כשתכפוהו אבילין

דין השלחן ערוך כך מבואר בגמרא תענית במעשה של ר' יוסי בר חנינא שמתו בניו

סעיף ה

נדה שנודמנה זמן טבילתה בימי אבלה, אינה טובלת (טור צס"ר וע"פ ומהרי"ק שורק ל"ה). הגה: וכל שכן שאינה רוחצת ללבוש לבנים. אבל מיד אחר ז', אף על פי שנהגו איסור רחיצה כל ל', מכל מקום היא מותרת רק שתשנה רחיצה קלה (א"י צסוף הלכות אבל), וחלוק לכן תלבוש וסדין לכן תציע, שלא תבא לידי ספק (תשובת מהרי"ל סימן ט"ו).

רחיצה לנדה

בהלכות נדה הובא מחלוקת אם טבילה בזמנה מצווה ומשמע מהבית יוסף שם שפסק שאינה מצווה כדעת ר"ת והרמב"ם ודלא כר' חננאל ובה"ג.

נחלקו למעשה כיצד תנהג נדה שחל טבילתה בימי אבלותה:

» רמב"ן ובה"ג אף שטבילה בזמנה מצווה היום הואיל ומונים ז"נ ולא ז' בלבד נמצא שלעולם אינה בזמנה ולכן לא תטבול באבלותה.

» ר"ת אין טבילה בזמנה מצווה ואינה טובלת באבלותה.

» תוספות כתבו שאולי יהא מותר לטבול הואיל ואינה רחיצה של תענוג.

» ר"י כל מה שטבילה בזמנה מצווה הוא רק פעם שהיה טהרות וחששו שתטמאם אך היום שהוא רק לבעלה לא תטבול.

» **אור זרוע** (כפי שהביאו בית יוסף שראה בתשובת מהרי"ל) היחיד שהתיר בפירוש לטבול בימי אבלה או בט' באב משום שטבילה בזמנה מצווה.

להלכה:

» **שלחן ערוך** לא תטבול (הסתפקו באחרונים בטעמו, או משום שאין טבילה בזמנה מצווה או משום שהיום לא נחשב זמנה).

» **רמ"א** הוסיף על פי איך שראה הוא את דברי האור זרוע שאינה רוחצת ללבוש לבנים אך מותרת מיד אחר ז' ימי האבלות על ידי רחיצה מועטת בשינוי.

» **משאת בנימין** באור זרוע הביאוהו ש"ך וט"ז, התיר לרחוץ להפסק בז' ימי האבלות, וכתב ט"ז שתרחץ רק פניה של מטה.

סעיף ו

אישה לא תכחול ולא תפרקס בימי אבלה, שכל אלו אסורים כרחיצה. ואשת איש אינה אסורה אלא תוך שבעה, אבל אחר ז' מותרת בכל, כדי שלא תתגנה על בעלה. כלה שאירעה אבל תוך שלשים יום לחופתה, מותרת להתקשט אפילו תוך ז'. בוגרת שאירעה אבל, כיון שעומדת לינשא, מותרת בכיחול ופירקוס אבל אסורה ברחיצת חמין כל גופה, נערה אבלה, אסורה אפילו בכיחול ופירקוס.

דיני אישה וכלה, בוגרת ונערה

דברי השלחן ערוך על פי המבואר במועד קטן וברמב"ן (שם דיברה הגמרא על אישה שמתה חמותה וצריכה להיות אבלה בפני בעלה) אישה אסורה בכיחול ופרקוס כל ימי אבלה, והיינו אף אחר ז' וביאר הש"ך הואיל וכיחול ופרקוס חמורים מרחיצה שמותר אחר ז' בצונן.

עוד הורה שלחן ערוך עפי' המבואר בגמרא, אשת איש מותרת אחר ז', כלה מותרת תוך ז' בכל קישוט, בוגרת רווקה מותרת רק בכיחול ופרקוס ולא ברחיצה, נערה אסורה בכל אפילו כיחול ופרקוס.

סימן שפב – איסור נעילת הסנדל לאבל

סעיף א

(אגל) אסור בנעילת הסנדל, דוקא של עור, אבל באנפליא של בגד או של גמי או של שער או של עץ, מותר, שאין מנעל אלא של עור. ואם הוא של עץ ומחופה עור, אסור.

איסור נעילת הסנדל

בגמרא מועד קטן למדו מיחזקאל שאבל אסור לנעול שנאמר ביחזקאל 'ונעליך תשים ברגליך' משמע ששאר אבלים אסורים.

כתב השלחן ערוך על פי רמב"ן ורא"ש שכל האיסור הוא רק מנעל של עור או עץ מחופה עור.

סעיף ב

חיה מותרת לנעול כל' ל' יום, מפני שהצננה קשה לה.

נעילת הסנדל ביולדת

דברי השלחן ערוך על פי המבואר ברמב"ן, והוסיף ש"ך הוא הדין כל חולה שאין בו סכנה.

סעיף ג

כל אדם מותר לנעול במקום שיש סכנת עקרב.

נעילת סנדל במקום סכנה

דברי השלחן ערוך על פי המבואר ברמב"ן, וכתב ט"ז שיתן עפר בנעליו והוא הדין כשצריך ללכת לפני השר בימי אבלו וחייב ללכת עם מנעלים.

סעיף ד

אבל ומנודה שהיו מהלכים בדרך, מותרים בנעילת הסנדל, וכשיגיעו לעיר, חולצין. ויש מי שאומר שאם היא עיר שרובה עובדי כוכבים, אין חולצין עד שיכנסו לרחוב היהודים.

נעילת סנדל להולך בדרך

דין השלחן ערוך על פי המבואר במסכת שמחות, ומה שכתב בשם יש מי שאומר הוא מהמרדכי מחשש שילעגו העכו"ם עליהם.

סעיף ה

אם צריך לחלוץ מנעל בבית הקברות אחר שנקבר המת, נתבאר בסימן שע"ה. הגה: יש אומרים שצריך לילך יחף מבית הקברות לביתו אם מת אביו או אמו (כל זו בשם ר"י), ולא ראיתי נוהגין כן.

זמן חליצת מנעל

לעיל סימן שע"ה מבואר תחילת אבלות משנסתם הגולל, ומיהו לגבי מנעלים נחלקו הראשונים: » רא"ש משיגיע לבית.

» ארחות חיים פתח העיר.

» כל בו יש להקל עד פתח הבית רק מחשש שילעגו הגויים,

להלכה:

הביא השלחן ערוך בסימן שע"ה וסימן שע"ו דברי הראשונים, שחולץ משיגיע לביתו ושנהגו לחלוץ משנסתם הגולל, ובחזו"ע כתב הואיל ומעיקר הדין הורה שלחן ערוך להמתין לביתו ורק מחמת המנהג לא ממתנינים היום השתנה המנהג להמתין לבית ולכן יחלצו רק בבית.

הליכה מבית הקברות יחף

בגמרא מובא על אביו ואמו חולץ, יש שביארו חולץ כתפו ויש שביארו חולץ מנעליו, נחלקו לעניין מנעלים בחזרה מבית הקברות:

» מהר"ם בשם ר' יצחק בן ר"י לבנו כשמתה אימו ללכת יחף לבית קברות בהלוח ובחזור ותמה מהר"ם מדוע ההורה לו ללכת כך בהלוח טרם שהתחילה האבלות,

» כל בו בשם ר"י צריך ללכת יחף בחזור מבית הקברות,

» רמ"א לא ראיתי שנהגו כלל ללכת יחפים.

» ש"ך מה שלא נהגו ללכת הוא משום רשעת הגויים וכשאין חשש לרשעה יחלוץ וילך יחף.

סימן שפג – איסור תשמיש המטה לאבל

סעיף א

אבל אסור בתשמיש המטה, אבל בשאר דבר קורבה מותר, אפילו במזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו, בין באבלות ידידה בין באבלות דידה. (אצל חזק ונסוק יס להחמיר) (כנינו ירוחם). ומותרת לאכול עמו בקערה. ומותרת לישן עמו הוא בבגדו והיא בבגדה, ומיהו משום לך לך אמרינן נזירא יש להחמיר שלא ישן [עמה] במטה כלל.

מקור איסור תשמיש המטה לאבל

בגמרא מועד קטן למדו שאבל אסור בתשמיש המטה ממה שנאמר אצל דוד שניחם את בת שבע ואז בא אליה, משמע שמעיקר היה אסור. ועוד אמרו חכמים לר' פפא משמיה דשמואל אבל ששימש חייב מיתה, ותיקן אותם ר' פפא שאינו חייב מיתה אלא רק עבר איסור, וחייב מיתה הוא באבל שלא פרע ולא פירם. עוד בגמרא כתובות אישה אכלה חייבת לשמש בעלה במזיגת כוס הצעת מיתה ורחיצה פניו ידיו ורגליו.

נחלקו הראשונים מה מותר ומה אסור:

» ראב"ד הכל מותר חוץ מתשמיש אלא שצריך חציצה ביניהם במיטה, וראוי שלא ישנו כלל באותה מיתה.

» ר"י רא"ש ורמב"ן הכל מותר חוץ מתשמיש אלא שצריכים לישון בבגדיהם.

» ר' ירוחם הכל אסור חוץ ממזיגה הצעה ורחיצה.

להלכה:

» שלחן ערוך היקל כר"י רא"ש ורמב"ן, והביא דברי הראב"ד שראוי שלא יישנו כלל באותה מיתה.

» רמ"א הביא להחמיר בחיבוק ונישוק כר' ירוחם.

סעיף ב

במה דברים אמורים, בשאר אבלות, אבל אם מת אביו של היתן או אמה של בלה, שמכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוועל בעילת מצוה ופורש ונוהגים ז' ימי המשתה ואחר כך שבעת ימי אבלות, אסור להתייחד עמה כל י"ד יום, אלא הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים, כדאיתא בסימן שמ"ב. אבל אם כנס לחופה והתחילו ימי המשתה שלו, ואחר כך מת לו מת, מותר להתייחד עמה כמו בשאר

אבלות, והוא שבעל, אבל אם לא בעל, אסור להתייחד עמה כל ימי האבל, בין בחול בין בשבת.

חתן שנכנס לחופה ומת אביו או אם הכלה

בסימן שמ"ב מבואר דיני חתן שנכנס לחופה ומת אביו או אם הכלה שיש מצב שמתירים לו לבעול בעילת מצווה ולפרוש, ואחר כך ז' ימי משתה ללא בעילה ואז יושב שבעה, באופן הנ"ל צריך שימור כמבואר לעיל. ביאר הש"ך הטעם שאסור הוא משום שלא יבוא לזלזל באבלות שהרי התירו לו לדחות את ימי האבלות.

אם כבר הייתה החופה ונמצא שהתחילו ימי המשתה שלו ורק אז נפטר אחד מההורים, אם בעל מותר להתייחד עם אשתו.

חתן שאירע לו אבלות ברגל

הביא הבית יוסף מחלוקת:

» **רמב"ן רא"ש וראב"ד** מותר להתייחד.

» **יש אומרים בראב"ד** הואיל והקילו לו בדיני האבלות בפרהסיא שאינו נוהג בהם, יש לחוש שיבוא לידי איסור.

למעשה הבית יוסף כתב להקל, וכן הורה רמ"א סימן שצ"ט סעיף ב'.

סימן שפד – האבל אסור בתלמוד תורה

סעיף א

אבל, כל שבעה ימים אסור לקרות בתורה, נביאים וכתובים, משנה, גמרא, הלכות ואגדות. ואם רבים צריכים לו להתלמד, מותר, ובלבד שלא יעמיד תורגמן אלא יאמר לאחר, והאחר לתורגמן, ותורגמן ישמיע לרבים. הגה: או ידרוש בעצמו (מדכי הלכות אצל). ויכול לפסוק איסור והיתר לחיד השואל אותו, אם אין אחר אלא הוא, ואריכין לו (נא"ז ור' ירוחם). אבל אסור לומר הלכה לתלמידיו, וכן נוהגין, אף על פי שיש מקילין (תא"ז בשם יש אומרים).

איסור לימוד תורה לאבל

אסור לאבל ללמוד מבואר במועד קטן משום שדברי תורה כתוב בהם משמחי לב, כתב רמ"א האיסור אף לומר הלכה לתלמידיו.

אופנים המותרים ללמוד תורה

(א) במועד קטן רבים צריכים לו התירה הבריתא, וכן עשה ר' יוסי מעשה כשמת בנו. אצל רבי יהודה בר אילעאי היה דורש למתורגמן והמתורגמן לעוד מתורגמן, וכן הורה רב לרבה ברבר חנה לעשות.

להלכה:

- » שלחן ערוך יאמר לאחד שיאמר למתורגמן.
- » רמ"א כתב או ידרוש בעצמו. נחלקו בהבנתו:
- ◀ באר הגולה (הובא בפתי תשובה) ביאר, שכוונתו להתיר לדרוש בלי תורגמן בכלל ורק אם רוצה מתורגמן צריך שיהיה על ידי עוד אחד.
- ◀ אורח מישור (הובא בשירת הים) כוונתו לאסור וקאי על מה שכתב שלחן ערוך שלא יעמיד תורגמן שגם לדרוש בעצמו אסור.

(ב) הוראת איסור והיתר, הורה רמ"א על פי אור זרוע שמותר לאבל להורות איסור והיתר אם אין אחר.

ג) אבל מלמד תינוקות:

- » ר' ירוחם וט"ז מותר אחר ג' ימים.
- » ש"ך וארחות חיים מותר כל ז'.
- ד) ט"ז התיר לאבל לגלול ספר תורה.

סעיף ב

אם האבל כהן, ואין בבית הכנסת כהן אחר, אסור לו לעלות לקרות בתורה.

אבל שהוא כהן

דין השלחן ערוך על פי רי"ץ גיאת ורמב"ן. ב"ח הקשה מדוע רמ"א לקמן סימן ת' כתב שמותר לאבל כהן לעלות כשאין אחר וכאן לא ציין זאת על דברי השלחן ערוך, ש"ך ביאר ששם הוא בשבת שאסור לנהוג אבלות בפרהסיא וכאן הוא ביום חול.

שערי תשובה הובא בפתחי תשובה התיר לאבל לעלות לתורה בט' באב הואיל והכל אבלים (וביבי"א אסר).

סעיף ג

אם אין שם מי שיתפלל להוציא את הרבים ידי חובתן, יכול האבל להתפלל להוציאן. הגה: ומאז להתפלל שחרית וערבית במקום שמת שם, אפילו אין אצל, כי יש בזה נחת רוח לנשמה (א"ז), והאכל מטעם למנוח (פס).

אבל שליח ציבור

דברי השלחן ערוך על פי הרא"ש, דברי רמ"א על פי אור זרוע.

סעיף ד

אבל מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבלות (ועיין בא"ח סימן תקנ"ד סעיף ז'). והני מילי בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, אלא הם יושבים ונושאים ונותנים בהלכות אבלות, ואם טעו משיבין בשפה רפה, והוא אינו שואל. והני מילי שאין רבים צריכים לו, אבל אם רבים צריכים לו, אפילו בהלכות אחרות מותר, כדאמרינן.

קריאת דברים הרעים ולימוד הלכות אבלות

בבריתא בתענית מובא כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב אסור ברחיצה וכו' ולקרוא בתורה וכו' ומותר במקום שאינו רגיל וקינות ואיוב ודברים הרעים.

נחלקו מה הדין ללימוד אבל דברים הרעים:

» רא"ש ושלחן ערוך מכאן ראייה שאבל מותר ללמוד בדברים הרעים.

» תוספות ור"י בשם סמ"ג אבל אסור בכל סוג לימוד והמשך הבריתא לא מדבר על אבלות אלא רק על ט' באב.

אמירת פיטום הקטורת וקרבנות:

» זכרון יצחק ופתחי תשובה לא יאמר.

» חומות ירושלים יאמר.

סעיף ה

אבל שיש לו בנים קטנים, אין לו לבטלם מלימודם.

לימוד בני האבל

דין השלחן ערוך הוא על פי מימוניות ומרדכי.

סימן שפה – דין שאלת שלום באבל

סעיף א

אבל אסור בשאלת שלום. כיצד, שלשה ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלום, לא ישיב להם שלום אלא יודיעם שהוא אבל. מג' עד שבעה, אינו שואל, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלום, משיב להם. משבעה עד ל', שואל בשלום אחרים שהם שרויים בשלום, ואין אחרים שואלים בשלום, וכל שכן שמשיב למי ששואל בשלום. לאחר ל' יום, הרי הוא כשאר כל אדם. בד"א, בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו שואל בשלום אחרים אחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלום עד אחר י"ב חדש. הגה: ומאחר שאסור בשאלת שלום, כל שכן שאסור להרבות דברים (רמב"ם פ"ה וכל דו). ואם עושה לכבוד רבים, כגון שרבים באים לנחמו, מותר לומר להם: לכו לבתיכם לשלום, ולכבוד רבים שרי (נמוקי יוסף פרק אין מגלחין ובהגהות מ"י) ובמדרגי הלכות אצל. ויש מקילין האידנא בשאלת שלום האצל לאחר ל', ואין טעם להם, אם לא שיתלקו לומר שזה מה שאנו נוהגים לא מקרי שאלת שלום שצמיחה (סכרת הרב). ועיין בא"ח סימן פ"ט.

שאלת שלום לאבל

דין השלחן ערוך מבואר בבריתא במועד קטן. דין הרמ"א הראשון מובא בכל בו.

כתב רמ"א יש שנהגו להקל אחר ל' יום באביו ואמו בלא טעם, אלא אם נאמר שסברו ששאלת שלום שלנו אינה כשאלת שלום של זמן הגמרא שאסרו. תמה הש"ך לפי זה היה להם לנהוג היתר גם בתוך ג' ימים.

נולד בן נרפאה המשפחה

בירושלמי הורה ר' לעזר נולד בן נתרפאה המשפחה, ולמדו מכאן שמותר לשאול שלום אם נולד בן תוך י"ב חודש, שנתרפאה המשפחה.

סעיף ב

המוצא את חברו אבל בתוך ל' יום, מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלום. לאחר ל' יום, שואל בשלום ואינו מדבר עמו תנחומים כדרכו, אלא מן הצד, שאינו מזכיר לו שם המת, אלא אומר לו: תתנחם. מתה אשתו ונשא אחרת, אינו נכנס לביתו לדבר עמו תנחומין. מצאו בשוק, אומר לו: תתנחם, בשפה רפה ובכבוד ראש. אבל אם לא נשא אחרת, מדבר עמו תנחומין עד שיעברו ג' רגלים. ועל אביו ועל אמו מדבר עמו תנחומין כל י"ב חדש, לאחר י"ב חדש מדבר עמו מן הצד.

תנחומין לאחר שבעה

דין השלחן ערוך מבואר בבריתא מועד קטן.

לקמן סימן שצ"ב מבואר הדין של מתה אשתו שלא יישא אחרת עד שיעבור ג' רגלים אלא אם לא קיים פריה ורביה.

סעיף ג

מקום שנהגו להיות שואלים בשלום אבלים בשבת, שואלים. וכתב הרמב"ם שהאבל נותן שלום לכל אדם בשבת, שהוא מכלל דברים שבפרהסיא. הגה: ואסור לשלוח מנות לאצל על אציו ואמו כל י"צ חודש, ואפילו בשבת, במקום שנהגו שלא לשאול בשלומם בשבת (תשובת מהרי"ל סימן ל"א), אצל במקום שנהגו לשאול בשלומם בשבת, גם זה שרי.

שאלת אבל בשבת

דין השלחן ערוך מופיע בבריתא בירושלמי.

נחלקו מה המנהג:

» רמב"ם כתב שנהגו לשאול.

» מהרי"ל כתב שלא נהגו.

על פי המנהג שהביא מהרי"ל כתב שנהגו לא לשלוח מנות לאבל, וכן הביא רמ"א שמשלוח מנות תלוי בדין שאלת שלום כל מקום לפי מנהגו.

סימן שפו – עטיפת הראש באבל

סעיף א

אבל חייב בעטיפת הראש, דהיינו שיכסה ראשו בטלית או בסודר ויחזיר קצתו על פיו ועל ראש החוטם, והני מילי שצריך עטיפה, בכל היום. אבל כשבאין מנחמים אצלו, מגלה ראשו לכבודם. הגה: ויש אומרים שאין נהגין במדינות אלו בעטיפה (הגהות מיימוני פ"ה), וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו.

אבל חייב עטיפת הראש

במועד קטן מבואר שאבל חייב בעטיפה ממה שנאמר אצל יחזקאל ולא תעטה על שפם, ועוד מובא במועד קטן בהמשך שעטיפה היא כל הפה עד עצמות הלחיים.

נחלקו להלכה:

- » רמב"ן ושלחן ערוך חייב בעטיפה כשאין אורחים וכשיש אורחים יגלה.
- » תוספות סמ"ג ורמ"א לא נהגו לעטוף שלא יאמרו הגויים שמעשה כישוף הוא ושלא יראה כשחוק שמתעטפים כישמעאלים וכתב רמ"א לא להחמיר במה שלא נהגו אבותינו.
- » רוקח וכתב ש"ך שכן המנהג נהגו לעטוף על ידי כובע המשוך עד לעיניו, ובשבת ירים הכובע שלא יחשב אבלות שבפרהסיא.

סימן שפז – דיני כפיית המטה

סעיף א

אבל חייב בכפיית המטה. ובשעת שינה ואכילה, יושב על מטה כפויה, אבל כל היום אינו יושב, אפילו על מטה כפויה, אלא על גבי קרקע. וכן המנחמים אינם רשאים לישב אלא על גבי קרקע.

מקור כפיית המיטה

במועד קטן דרש בר קפרא על מצוות כפיית המיטה, דמות דיוקני נתתי בהם ובעוונותיהם הפכתיה. עוד הובא בירושלמי מועד קטן וברכות חייב אדם בכפיית המיטה ממה שמובא באיוב 'וישבו אתו לארץ'.

וכן פסק שלחן ערוך אבל חייב בכפיית המיטה, להפוך אותה. בסעיף ב' כתב על פי הרא"ש שלא נהגו לכפות שלא יאמרו מכשפות הוא ועוד שמיטות שלנו כיום אינם כמיטות שלהם ולא ניכר בהם כפיה.

נחלקו אם צריך לשבת דווקא על המיטה:

» ראב"ד רמב"ן ריב"ש טור ושלחן ערוך לא צריך.

» רמב"ם צריך.

אם לא יכול להפוך יטה המיטה על צידה.

ישיבה בשאר היום

כתב השלחן ערוך על פי הרמב"ן גם מה שמותר לשבת על מיטה כפויה הוא רק בשעת שינה ואכילה אבל כל היום יושב רק על הקרקע. יוצא, לשלחן ערוך בשעת אכילה ושינה אם רצה יושב על מיטה כפויה אם רצה על גבי קרקע, שאר היום יושב על קרקע.

כפיית שאר מיטות של אורחים

» ראב"ד ורא"ש לא כופה מיטות אורחים.

» רמב"ן כופה ואם באו יהפוך להם חזרה.

ישיבה על גבי כסא

מהדין של כפיית המיטה למדו תוספות ורמב"ן שיש איסור לשבת גם על כיסא וספסל אלא ישב על גבי קרקע וכן פסק שלחן ערוך. ט"ז וש"ך התירו בזקן וחולה.

ישיבת המנחמים

מובא בילקוט שמעוני שלמדו מדכתיב אצל איוב 'ישבו איתו לארץ', נחלקו להלכה:
» רי"ף רמב"ן ושלחן ערוך למדו שצריכים המנחמים לישוב על גבי קרקע.
» דרישה וש"ך האבל מוחל להם ומותרים לשבת רגיל.

ישיבת בסעודה מפסקת של יום כיפורים

נחלקו בפתחי תשובה אם מותר לשבת אז על כיסא:
» דברי יוסף מותר.
» מגן אברהם אסור.
לקמן סימן ת' מובא מה עושים בשבת.

סעיף ב

עכשיו לא נהגו בכפיית המטה, מפני שיאמרו העובדי כוכבים שהוא מכשפות, ועוד
שאינן המטות שלנו עשויות כמטות שלהן כדי שיהא ניכר בהם כפייה.
הבאנו לעיל.

סימן שפח – אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין

סעיף א

אבל אסור להניח תפילין ביום ראשון, ואחר שהנ"ץ החמה ביום שני, מותר להניחם.

מתי אין האבל מניח תפילין

למדו מיחזקאל איסור הנחת תפילין, מדכתיב פארך חבוש עליך.

מתי נאסר בסוכה מבואר יום אחד דכתיב אחריתה כיום מר, במועד קטן הובא מחלוקת ר"א אמר יומים לא להניח ור' יהושע אמר יום אחד כמובא בסוכה והורה עולא שהלכה כר' יהושע.

נחלקו הראשונים:

» רי"ף ורמב"ם ב"ח משאת בנימין וש"ך מזמן הנחת תפילין של היום השני.

» רא"ש טור ושלחן ערוך מהנ"ץ החמה של יום שני.

» יש אומרים בטור משילכו המנחמים ביום השני.

כתב המרדכי אם באו פנים חדשות של מנחמים ולא הניח עדין תפילין לא יניח אז, ודווקא ביום השני אך ביום השלישי מותר.

נקבר שלא ביום המיתה

נחלקו בפתחי תשובה אם יניח ביום השבעה:

» מהריט"ץ על זה לא נחשב יום מר הואיל ולא מת ביום הזה (ולדבריו רק אם נפטר בלילה ונקבר באותו יום לא יניח כל היום).

» דגול מרובבה ומשנת חכמים בכל מקרה ביום הראשון של האבלות לא מניח.

יום שמועה

כתבו הש"ך וט"ז בשם רמב"ן גם ביום שמועה לא יניח.

אבל שהתפלל ערבית

בפתחי תשובה כתב קיימא לן לעיל סימן שע"ה אחר שהתפלל הוא ערבית, אבלות של היום שעבר לא עולה לו, נחלקו לעניין תפילין אם להחשיב לו כאילו היה זה יום שני:

» משמע מט"ז שמניח תפילין ביום שני משמע שמועיל להחשיב היום שעבר כיום אבלות לעניין זה.

» חומות ירושלים יניח בלי ברכה ויכסה אותם.

לקמן סימן שצ"ט סעיף ב' נחלקו בתפילין אחר המועד כשנפטר במועד.

סעיף ב

מבעי ליה לאבל ליתובי דעתיה לכווני לביה לתפילין שלא יסיה דעתו מהם, אבל בשעת הספד ובכי לא מנח להו.

דברי שלחן ערוך על פי רמב"ן.

סימן שפ"ט – אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ

סעיף א

אבל אסור לכבס כסותו כל שבעת הימים, אפילו במים לבד, ולאחר שבעה, מותר. וכשם שאסור לכבס, כך אסור ללבוש המכובסים קודם לכן (ואחר ז' שרי, והעולם נהגו זו איסור (כלעת ריב"א וסייעתו). ונוהגין שאלס אחר לובשם תחלה, ואחר כך לובשם האכל, והמנהג עיקר (טור) בשם סמ"ק וכן כתב המרדכי ה"א וכל זו). וכן נוהגין במדינות אלו לאחר שבעה, ואם לבשו אדם אחר רק שעה אחת די נכד) (כל זו וסמ"ק). ואין צריך לומר שאסור ללבוש חדשים. וגם הסדינים והמצעות של מטה אסור לכבסן ולהציע המכובסין. וכן משפחות הידים, אף על פי שמותר לכבסן במועד, וכן כל אותן ששינוי שמותר לכבסן במועד כגון היוצא מבית השביה ומבית האסורים והמנודה שהתירו לו חכמים והנשאל לחכם והותר והבא ממדינת הים שהלך להרוויח ולא היה לו פנאי לגלח, אסורים בימי אבלו, שאם אירעו אחד מהם, קודם האבילות ונכנס מיד לתוך האבילות, אסור לכבס אלא אם כן אירעו אחד מהם ותכפוהו מיד שני אבילות זה אחר זה, אז מותר לכבס אף בנדר וחול ואפילו תוך שבעה, ובלבד שיעשונו בצינעא בתוך ביתו. ואחר שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מכבס במים אבל לא בנדר ואהל.

מקור איסור כיבוס

מקור איסור כיבוס מבואר במועד קטן ממעשה יואב ששלח אישה אכלה לדוד וביקש ממנה שתבוא בבגדים לא מכובסים כאישה אכלה. עוד מובא שם בבריתות היתר כשתכפוהו אביליו לכבס וכן דין אבל שנכנס למועד לגבי כיבוס, ודייקה הגמרא שמשמע שיש איסור בכיבוס לאבל.

מתי אסור לכבס

נחלקו מתי האיסור:

- » רמב"ם ושלחן ערוך רק בשבעה.
- » ריב"א ורי"ף גיא"ת כל ל'.
- » מרדכי סמ"ק ורמ"א האיסור הוא רק ז' אך נהגו שאחר ז' עד ל' לובש קודם אדם אחר את הבגד ואז האבל.

כתב ש"ך בשם ב"ח בגד מכובס רק במים אין צריך שילבשו אחר בין ז' לל'. עוד כתב ש"ך שעה היינו זמן מועט ולא צריך שעה זמנית. כתב שלחן ערוך על פי רמב"ן ועוד אסר גם מצעים ומטפחות ידים. ט"ז כתב שמותר להשתמש מפות מכובסות.

כיבוס באבלות שאחר אונס או תכפוהו אבלי

כיבוס באבלות הסמוכה לאונס אחר כגון שבייה בית אסורים מגודה וכדו', או תכפוהו אבלי, במועד קטן הובאו ב' בריתות אחת התירה כשקרה אבלות ומיד אחר כך מועד ואחת אסרה, ביארה הגמרא שרק אם היה אונס ותכפוהו אבלי או מותר כיבוס רגיל, אך אונס ומיד אחר כך אבלות אסור בכל כיבוס, ומיהו תכפוהו אבלי ללא אונס מותר קצת בכיבוס ללא נתר. וכן פסק שלחן ערוך.

פתחי תשובה הביא פנים מאירות שהיקל בתכפוהו אבלי, לכבס בגד באפר לכבוד שבת על ידי שילבשנו אחר תחילה.

סעיף ב

מותר לכבס בגדי קטנים שמת אביהם.

כיבוס בגדי קטנים

הורה שלחן ערוך על פי מרדכי.

סעיף ג

אסור ללבוש תוך שבועה כלים חדשים צבועים וישנים יוצאים מתחת המכבש (פירוש כלי לעזר זו הצגדים). הנה: יס אומרים לאסור ללבוש בגדי שבת תוך ד' שבועות הראשונים, אבל אחר כך מותר אפילו על אצו ואמו, וכן לעשות בגדים חדשים (כל זו בשם מוהר"ם), אבל נהגו איסור כל י"ב חודש.

לבישת כלים חדשים

בריתא במועד קטן, אסרה ללבוש בגדים מגוהצים עד ל' יום (ויבאר בסעיף ה), למדו מכאן רמב"ן ושלחן ערוך שבשבעה אסור ללבוש בגדים מגוהצים.

לבישת בגדי שבת

דברי רמ"א על פי כל בו בשם מהר"ם הביאו בית יוסף.

אישה אבלה תוך ל' הבאה לבית הכנסת בשבת שאחר לידתה, פנים מאירות הביאו פתחי תשובה התיר לה ללבוש בגדי שבת אבל לא בגדי יום טוב. וכעין זה התיר השכות יעקב ללבוש בפדין הבן כך.

סעיף ד

אסור תוך שבעה לכבס ולהניח, בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים. ואם הייתה כסותו בקבולת ביד אחרים, מכבס אותו כדרכו כמו שאר מלאכתו בתלוש שביד אחרים, בקבולת.

לכבס ולהניח

הורה השלחן ערוך דברי האשירי בשם האור זרוע ורמב"ן.

סעיף ה

כל שלשים יום אסור ללבוש (או להגיע תחתיו) (בית יוסף דקס רבינו יוחס) בגד מגוהץ, והוא שיחא לבן וחדש, ואפילו הוא של פשתן. ועל אביו ועל אמו, אסור עד שיגיע הרגל אחר שלשים ויגער בו חבריו.

לבישת בגד חדש מגוהץ

אחר השבעה שמותר ללבוש מכובס, אסור ללבוש בגדים חדשים, נחלקו בביתא במועד קטן איזה בגד בכלל האיסור, ת"ק כל כלי מגוהץ היוצא מהמכבש, רבי רק חדש, ר"א בן ר"ש רק לבן וחדש. אביי עשה מעשה כרבי רבא עשה מעשה כר"א בן ר"ש.

כתבו הראשונים הואיל והלכה כרבא יש לפסוק כר"א בן ר"ש וכן פסק שלחן ערוך. כתב תשובה מאהבה, לאו דוקא נקטו רגל וסגי בל' וגערה.

נחלקו אם האיסור הוא רק כשנתנו הבגדים הלבנים החדשים תחת מכבש אחר הגיהוץ (גיהוץ הוא רק פעולת היישור או הכיבוס כמו שיבאר לקמן סעיף ו', וניתנה במכבש זה יישור נוסף):

» **רמב"ם רמב"ן רא"ש ושלחן ערוך** בלי מכבש.

» **ראב"ד** רק כשהיו הבגדים תחת מכבש עם מכבש אסור.

נחלקו אם גם בגד פשתן באיסור:

» **רמב"ן ושלחן ערוך** גם פשתן.

» **רמב"ם** פשתן מותר.

אבל על אביו ואימו, נחלקו אם צריך גם גערה:

» **רמב"ן ושלחן ערוך ל'** יום וצריך שיגער בו חבריו.

» **רמב"ם** רק ל' יום.

סעיף ו

גיהוץ יש אומרים צק"ל בלשון ערב, ויש אומרים דהיינו כיבוס במים ואפר או בנתר ובורית.

מהו גיהוץ

דעה ראשונה היא ר' האי ורמב"ן דעה שניה היא נימוקי יוסף. החזו"ע פסק כדעה הראשונה.

סעיף ז

אחר שבעה מותר לגהץ, בין לעצמו בין לאחרים, לא אמרו שלשים יום לגיהוץ, אלא ללבוש.

גיהוץ עצמו

דין השלחן ערוך על פי המבואר ברמב"ן ורא"ש.

סעיף ח

יש מי שאומר דהאידנא ליכא איסור גיהוץ, שהרי אמרו גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם.
דין השלחן ערוך על פי רמב"ן. חזו"ע הורה כדברי השלחן ערוך ולכן אסור לגהץ רק תוך ז'.

סימן שצ – דיני גילוח וסריקה באבל

סעיף א

אבל אסור לגלח שערו, אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו, ואפילו של בית הסתרים, כל ל' יום. ושער השפה ומהצדדים, כל שמעכב את האכילה, תוך ז' אסור, אחר שבעה, מותר.

איסור גילוח

למדה הגמרא איסור תספורת וגילוח מדכתיב אצל אהרון ראשיכם אל תפרעו. בגמרא מועד קטן זוג בא לפני רבי ובקשו ממנו צפרניים והתיר להם ואם היו מבקשים ממנו שפה היה מתיר, וביארה הגמרא שהיה מתיר להם שפם המעכב אכילה.

דין השפם

נחלקו הראשונים להלכה:

- » רמב"ם וראב"ד הגמרא דיברה רק בחול המועד אך אבלות אסור אף שפם כל ל' יום.
- » רי"ף גיא"ת בה"ג ושלחן ערוך מותר שפם המעכב אכילה אחר ז' תוך ל' יום.
- » רמב"ן כשמעכב האכילה מותר אף תוך ז'.

גילוח לרפואה

פתחי תשובה הביא היתר במקום צורך תוך ל' יום לעשות באנקע'ס רפואה לשיער ולגלח הראש. נודע ביהודה הביאו פתחי תשובה אסר לבעלי שמחת ברית להסתפר.

לקמן סימן שצ"ח נחלקו אם תספורת דאורייתא או דרבנן.

סעיף ב

ישב לגלח, ואמרו לו: מת אביו, הרי זה משלים ראשו, אחד המגלח ואחד המתגלח, ומה שהספר גומר, היינו בדליכא ספר אחר במתא.

נודע לו תוך כדי גילוח

דין השלחן ערוך מובא במסכת שמחות ובראשונים.

סעיף ג

כל אותם שאמרו מותר לגלח בחול המועד, אם אירעו אחד מאלו קודם האבלות, ונכנס מיד תוך האבל, אסור לגלח. אבל אם אירעו אחד מאלו, ותכפוהו מיד שני אבלות זה אחר זה, מגלח כדרכו, בין בתער בין במספרים, ואפילו תוך שבעה. ואדם אחד שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מיקל שערו בתער אבל לא במספרים (ועלכך שיעשו צניעא) (בית יוסף בשם הרמב"ן).

היתרים לגילוח

דברי השלחן ערוך על פי הבריתא וגמרא מועד קטן ריש פרק שני.

סעיף ד

על כל המתים מגלח לאחר שלשים, על אביו ועל אמו, עד שיגער בו חבריו. הנה: ואין הרגל מהני אם פגע קודם שיגער בו חבריו (טור). ועיין בא"ח סימן תקמ"ח. ושיעור גערה יס בו פלוגתא, ונהגים בג' חדשים (כלעת מהרא"י בפסקיו ולאגודה ומהרי"ל והר"ן). ובמקומות אלו נהגין שאין מסתפרין על אב ואם כל י"ב חדש (מהרי"ל מנהג קצת מקומות). אם לא לצורך, כגון שהכביד עליו שערו, או שהולך בין עובדי כוכבים ומתנוול ביניהם בשערותיו, דמותר לספר (כן השיב הא"י).

זמן איסור גילוח

דין השלחן ערוך כמבואר בריתא במועד קטן.

הורה שלחן ערוך האיסור הוא עד יום ל', ולא כר' יום טוב ומרדכי שהתירו ממקצת יום כ"ט הואיל ויום הז' עולה מקצתו לכאן ולכאן.

זמן איסור גילוח באבל על הוריו

נחלקו למה ימתין אבל על הוריו:

- » רמב"ם רא"ש נימוקי יוסף סמ"ג שלחן ערוך ורמ"א אבל על הוריו ממתין ל' יום ושיגערו בו.
- » סמ"ק מועיל רגל שבא אחר ל' יום במקום גערה.

עבר ל' יום ולא גערו

עבר ל' יום ולא גערו נחלקו כמה צריך להמתין:

- » אור זרוע יום או יומיים.
- » כל בו עד עוד חודש נוסף.
- » אגודה מהרי"ל ורמ"א עוד ב' חודשים יוצא ג' חודשים, וכתב רמ"א שנהגו להחמיר עד י"ב חודש אם אין צורך שהכביד שערו או שמנוול על ידי עכו"ם.

סעיף ה

אִישָׁה מוֹתֶרֶת בְּנִטִּילַת שַׁעַר אַחֵר ז' (הגה: ויש אומרים אף לאשה, וכן עיקר).

במסכת שמחות מובא התירו לאישה נטילת שיער פניה של מטה אחר ז'.

נחלקו מה ההיתר לאשה:

- » רי"ף רמב"ם שלחן ערוך מותרת להסתפר.
- » רש"י תוספות רמב"ן רא"ש ורמ"א רק לסרק למטה.
- » ש"ך במקום שנהגו להקל בשער מסוים מותר.

סעיף ו

לסרוק ראשו במסרק, מותר, אפילו תוך שבעה.

סירוק השיער

נחלקו אם מותר:

- » רש"י ר"י ושלחן ערוך מותר.
- » סמ"ק תוך ז' אסור.

סעיף ז

כשם שאסור לגלח כל שלשים יום, כך אסור ליטול צפרניים בכלי, אבל בידיו או בשיניו, מותר, אפילו תוך שבעה. ואישה שאירע טבילתה אחר שבעה, תוך שלשים, אם תטול צפרניה בידיה או בשיניה אינה נוטלת יפה, אלא תאמר לעובדת כוכבים ליטלם בתער או במספרים. הגה: ולאו דוקא עוזל כוכבים, אלא הוא הדין ישראלית, וסרסא ליסנא דחול המועד נקט (דעת עלמו).

איסור נטילת צפרניים

במסכת שמחות מובא שאסור ליטול צפרניים, במועד קטן ר' יהודה אסר ור' יוסי התיר והורה עולא שהלכה כר' יוסי להתיר אבל ההיתר הוא רק ביד או בשיניים ולא בכלי.

נחלקו להלכה:

- » רי"ף רמב"ם רמב"ן ושלחן ערוך האיסור הוא כל ל' יום ובשיניו מותר אף תוך ז'.
- » יש אומרים ברי"ף ב' אסור אף בשיניו ואחר ז' מותר רק בשיניו.
- » רי"ף גיאת בה"ג וסמ"ג האיסור הוא רק ז' ורק בכלי, אך שיניו מותר תוך ז' ואחר ז' מותר אף בכלי.

אישה הצריכה לטבול

נחלקו כיצד תנהג:

- » שלחן ערוך תאמר לגויה.
 - » רמ"א לאו דוקא אלא אף ישראלית, ביאר ט"ז ההיתר לחברתה הישראלית הוא משום שנחשב שגוזזת על ידי שינוי ובזה לא אסרו כמו בשיניים,
 - » ש"ך השלחן ערוך דיבר דווקא בגויה אך ישראלית אסור משום לפני עיוור, הקשה בנקודות הכסף אם על ידי אחר נחשב שינוי היה לנו להתיר לכל אבל לגוזז על ידי אחר כמו שיניים.
- לקמן סימן ת' מובא מחלוקת לגוזז ציפורניו ביום כ"ט שחל בשבת.

סימן שצא – אבל אסור בכל מיני שמחה

סעיף א

אבל אסור בשמחה, לפיכך לא יקח תנוק בחיקו כל שבעה, שמא יבא לידי שחוק.

איסור נטילת תינוק לאבל

דברי השלחן ערוך על פי הרמב"ם, והטעם מובא שאם יבוא לידי שחוק יתגנה.

אמירת פסוקי הבדלה וברכת הלבנה לאבל

פתי תשובה הביא שאבל לא יאמר עוד פסוקים בהבדלה אלא ישר את הברכות. לעניין ברכת הלבנה, הורה מגן אברהם אם יכלו ימי האבילות קודם י' לחודש ימתין מלקדש אך אם יסיים רק אחר י' חודש יאמר עכשיו, וכתב על זה השער אפרים בג' ימי הבכּי הראשונים לא יאמר אף אם מסיים אבילותו אחר יום י' לחודש אלא רק אם יעבור הזמן יקדש.

סעיף ב

על כל מתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום, על אביו ועל אמו, לאחר י"ב חדש. ואף אם השנה מעוברת, מותר לאחר י"ב חדש. ומיהו שמחת מריעות שהיה חייב לפרוע אותה מיד, מותר לעשותה מיד אחר שבעה. אבל אם אינו חייב לפרעה, אסור ליכנס לה עד ל'. ועל אביו ועל אמו, אף על פי שחייב לפרעה, אסור ועד לאחר י"ב חדש. הגה: ובחזקת מצוה, כגון שמשא יתום ויתומה לשם שמים, ואם לא יאכל שם יתצטל המעשה, מותר לאחר ל', אבל תוך ל' אסור לכל סעודת מצוה שבעולם (טור בשם הראב"ד). אבל סעודת מצוה להיות ביה שמה, מותר ליכנס בה, כגון פדיון הבן או סעודת ברית מילה, ומותר לאכול שם אפילו תוך שבעה, ובלבד שלא יאכל מפתח ביתו (ת"ה סימן רנ"א /רס"ח). ויש אוסרין בסעודת ברית מילה (מרדכי). והמנהג שלא לאכול בשום סעודה בעולם כל י"ב חדש, אם הוא חוץ לביתו, ובתוך הבית מקילין שאוכל בביתו בסעודת ברית מילה, וכל שכן בשאר סעודות שאין בהם שמה. אבל בסעודת נישואין יש להחמיר, כן נראה לי. אבל שהוא בעל ברית או מוהל, ילבש בגדי שבת עד לאחר המילה. ומותר ליכנס למילה לאכול שם, אם הוא לאחר ל', אף על פי שאין המילה בביתו (בית יוסף בשם תשובת מהרי"ל).

כניסה לבית המשתה

דברי השלחן ערוך על פי הבריתא וגמרא מועד קטן.

יש להדגיש החילוק שסעיף זה מדבר על סעודת מצווה ומעט על חתונה של יתום ויתומה, וסעיף הבא הוא העיקר בדיני חתונה.

השתתפות בסעודת מצוה

להשתתף בסעודת מצווה בירושלמי כתוב שמותר, נחלקו איזה סעודה דיבר, ופסק רמ"א אין שמחה כגון פדיון וברית (ש"ך הוסיף סיום מסכת) מותר אף בתוך ז', יש שמחה מותר רק נישואי יתום ויתומה אחר ל'. והביא המנהג שכל השנה לא משתתף בסעודות אם הם חוץ לביתו. ט"ז מה שאסר תוך ל' נישואי יתום ויתומה, אינו אלא באבלות אביו ואימו, ש"ך בכל אבלות.

אבל בעל ברית

התיר רמ"א לאבל שהוא בעל ברית או מוהל להיכנס לאכול בברית אם הוא אחר ל' יום. וביאר ט"ז שבאבלות של שאר קרובים מותר כבר אחרי הז'.

סעיף ג

ליכנס לחופה שלא בשעת אכילה, לשמוע הברכות, יש מתירין ויש אוסרין, אלא עומד חוץ לבית לשמוע הברכות. הגה: אבל לא יכנס לבית כלל בשעה שעומדים במזמורי חתן וכלה, וכן נוהגים באשכנזי (טור) ובמדינות אלו. וכל זה בבית שעושין החתונה ואוכלין ושותין ושומעין שם, אבל בחופה שעושין בבית הכנסת, שמצדדין שם ברכת אירוסין ונישואין ואין שמחה כלל, מותר מיד אחר שבעה (הגהות מיימוני). ויש אוסרין עד שלשים (שם בשם ראבי"ה), וכן נראה לי. ויש מקומות שמחמירין להיות האכל עומד כל י"ב חדש חוץ לבית הכנסת לשמוע הברכות (הגהות במהרי"ל). ומכל מקום נראה לאכל יכול לבדך ברכת אירוסין ונישואין תחת החופה שבבית הכנסת. וכן יוכל להכניס חתן כדרך ארצנו ששני אנשים מכניסין החתן תחת החופה. ויוכל ללבוש קצת בגדי שבת בשעה שמכניסין, ובלבד שיהא אחר ל' (ד"ע), וכן נוהגין. יש מחמירין לאכל לאכול בסעודת נישואין או ברית מילה עם המשמשין, ובלבד שלא יהא במקום שמחה כגון בבית אחר (כל זב וצית יוסף בשם סמ"ק), ויש אוסרין (הגהות אשירי), וכן נוהגין, רק שהאכל משמש שם, אם ירעה, ואוכל בביתו ממה ששולחין לו מן הסעודה. יש מחמירין לאכל לאכול באותה סעודה של דגים שעושין לאחר הנישואין, כי מאחר שכבר פסקו לומר שהשמחה במעונו אית ליה היכר שאין שמחה באותה סעודה, ושרי (בית יוסף בשם דוקח). יש אומרים לאסור לאכול בסעודה כלילה שביום המחרת מת אביו או אמו (בהגהות מנהגים בשם מהרי"ו).

הימצאות בחתונה

ללכת לחתונה לאכול לכולי עלמא אסור כמבואר ריש סעיף ב', באביו ואמו י"ב חודש בשאר אבליים ל' יום.

נחלקו האם בזמן האיסור מותר ללכת לחתונה בלי לאכול ולשמוח:

- » ר"י ר"ת ומימוניות אם אין ריקוד ושחוק מותר מיד אחר ז'.
- » ראבי"ה רק אחר ל' יום (היינו באביו ואימו דאילו שאר אבליים מותר בכל סעודה).
- » רמב"ן רא"ש ושלחן ערוך יעמוד רק בחוץ וישמע הברכות.
- » רמ"א הביא ג' הדעות וכתב נראה כאמצעית כראבי"ה שאחר ל' יום מותר.

שאר ענייני חתונה

עוד התייר רמ"א אחר ל' לברך, ללוות חתן וללבוש בגדי שבת. נחלקו אם יש להקל בשאר קרובים אף תוך ל' אחר ז' לברך:

» ט"ז מותר כמו באביו ואימו אחר ל' תוך י"ב.

» ש"ך אסור.

עוד הביא רמ"א מחלוקת אם מותר סעודה לאכול במקום אחר. עוד הביא ההיתר להשתתף באכילת סעודת דגים שאחר נישואין (וכתב ש"ך אם סעודים לפני הבעילה ומברכים שם 'אשר ברא' לא ישתתף).

סעודת יארציי"ט

נחלקו האם יש מנהג לא לאכול בסעודת יארציי"ט:

» רמ"א יש אומרים לא לאכול סעודה ביארציי"ט.

» לבוש כתב שלא ראה נוהגים.

» ש"ך הסכים עם רמ"א.

» מקום שמואל כתב האיסור הוא רק אם יש שמחה במקום.

סימן שצב – אבל אסור כל ל' יום לישא אישה

סעיף א

אסור לישא אישה כל ל' יום, אפילו בלא סעודה, ולאחר שלשים, מותר, אפילו על אביו ואמו, ואפילו לעשות סעודה. ומותר לקדש אישה אפילו ביום המיתה, והוא שלא יעשה סעודה, אלא אם כן עברו שלשים יום (ויש אומרים דגם לאחר אסור כל ל' יום) (טור והרא"ש והרמב"ן) (וכן עיקר).

נשיאת אשה לאבל

במועד קטן מובא להמתין ל' יום לנישואין. נחלקו לעניין אירוסין:

» **רמב"ן רא"ש טור ורמ"א** אסור אף לארס.

» **רמב"ם** ושלחן ערוך לארס יכול מיד שמא יקדמנו אחר.

» **ב"ח וש"ך** ומיהו מותר לקשר עצמו אפילו ביום המיתה.

סעיף ב

מתה אשתו, אסור לישא אחרת עד שיעברו עליה שלש רגלים (אצל ליכנס לבית המשתה, דינו כמו צאצא קדושים) (טור), וראש השנה ויום כפורים אינם חשובים כרגלים לעניין זה. ואם לא קיים מצות פריה ורביה, או שיש לו בנים קטנים, או שאין לו מי שישמשנו, מותר לקדש מיד ולכנוס אחר שבעה, ולא יבא עליה עד לאחר שלשים יום, אלא אם כן לא קיים מצות פריה ורביה, שאז מותר לבא עליה אחר שבעה. הגה: והוא הדין צאצא אצל, אפילו צאצאות דאביו ואמו, מותר לישא ולבא עליה אחר שבעה, אם לא קיים פריה ורביה. יש אומרים דאף מי שהוא עשיר ויכולת בידו לשכור לו משרתים ומשרתות, מכל מקום אם אין בתו או כלתו אלולו צדיתו שתוכל לשמשו בחפיפת הראש או שאר דברים שמתצייק מאחרים, מקרי אין לו מי שישמשנו, וכל כיוצא בזה (פסקי מהרא"י סימן ג'), ולכן נשתרצב המנהג שרבים מקילין בענין ונושאין נשים תוך שלש רגלים, ובעל נפש יחוש לעצמו. מי שתפשו הסר ואינו רוצה להניחו מתפיסתו עד שישא אישה תוך שלש רגלים אחר מיתת אשתו, יש מתירין משום קער דידיה (בית יוסף), וכן נראה לי עיקר.

נישואין אחר מיתת אשתו

במועד קטן מובא מחלוקת כמה ימתין אחר מות אשתו ראשונה שתשתקע מראשו עד שישא אחרת, ת"ק ור"י ת"ק הצריך ג' רגלים ור"י ב'.

נחלקו הפוסקים:

» **ת"ק רי"ף רמב"ם ועוד** ושלחן ערוך ג' רגלים ואין לומר הלכה כמיקל באבל הואיל וטעם ההמתנה אינו מדין אבלות.

» ר' יהודה רי"ץ גיאת רמב"ן רא"ש ורמ"א ב' רגלים שהלכה כמיקל. טעם ההמתנה הובא בתוספות שלא ישכח מיד אהבת הראשונה, שישכח הראשונה ולא יחשוב עליה כשהוא עם השניה, שלא יקנטר השניה כשיזכיר הראשונה.

עברו י"ב חודשים ולא ג' רגלים

הביא פתחי תשובה בשם חתם סופר, עברו י"ב חודש ולא ג' רגלים כגון שנפטרה הראשונה בחול המועד פסח ובא לשאת באדר ב' מותר. עוד התיר ברב גדול שאין מי שיישמנו ורצה לשאת אלמנה אשת רב גדול שנפטר שנשארה עזובה.

מה נחשב רגל

נחלקו מה נחשב רגל:

- » רמב"ן מהר"ם רא"ש ושלחן ערוך ראש השנה ויום כיפורים לא נחשבים.
- » אגודה הביאו ט"ז נחשבים.
- » דגול מרבבה הביאו פתחי תשובה כתב ששמיני עצרת נחשב, ודחהו רעק"א.

אבל שלא קיים פריה ורביה

עוד מובא בגמרא מועד קטן היתר אם לא קיים פריה ורביה או שיש לו בנים קטנים או אין מי שישמשנו, ומובא שם שכך היה אצל יוסף הכהן שמתה אשתו ובבית הקברות אמר לאחותה שתנישא לו מיד ותטפל בבניו, אלא שבא עליה רק אחר ל' יום. בירושלמי מובא כשיש צורך הנ"ל מותר מיד לישא.

נחלקו הפוסקים כמה ימתין:

- » רמב"ן ל' יום.
- » ר"ת רא"ש ועוד ושלחן ערוך יקדש מיד ויכנס אחר ז' ולבוא עליה תלוי אם לא קיים פריה ורביה מותר מיד אחר ז' ואם קיים ימתין עד ל'.
- » רמב"ם יקדש מיד ויכנס אחר ל'.
- » ש"ך וט"ז ביארו מהרמ"א בסעיף א' שימתין גם מלקדש עד אחר ז' שאז יקדש ויכנס. (-אם האישה אכלה או כששניהם אכלים כגון שנתרצה לכנס אחות אשתו מובא סעיף הבא).

כתב חתם סופר אבל הנושא אישה באופן המותר תוך ל' מותר ברחיצה כיבוס ותגלחת, אבל אחר כך משלים ימי האבלות ולא דומה לרגל המבטל דין אבלות, משום שהטעם ברגל הוא כי על ידי זה מתבטל הדין בשמים מה שאין כן כאן שהוא נושא אישה והיא שמחה לו כמו רגל.

נישואי אבל שאין לו מי שישמשנו

נחלקו מה הגדרה אבל שאין לו מי שישמשנו:

- » פסקי תוספות אסר רק כשלא יכול גם בממון.

» **תרומת הדשן ורמ"א** אף שיכול לשכור משרתים כל שאין ביתו או כלתו לשמשנו שם נחשב שאין לו מי שישמשנו.

מנהג להקל לישא בלי להמתין ג' רגלים

נהגו להקל לישא בלי להמתין ג' רגלים:

- » **רמ"א** מסיבה זו שכל שאין ביתו או כלתו לשמשנו שם נחשב שאין לו מי שישמשנו.
- » **שבות יעקב** רבו בעלי עבירות ורוצה להצילו מהחטא.
- » **דגול מרבכה** הואיל והיום לא מפרידים הקידושים מהנישואים ולא שייך לקדש לבד, יש לחוש שיקדמו אחר.

נישואי אבל להתירו ממאסר

- מעשה** הובא במהר"ם בשבוי שהתנה השר שאם יישא אישה ישחררהו והיה תוך ג' רגלים למות אשתו ראשונה, נחלקו מה יעשה:
- » **מרדכי בשם מהר"ם** אסור שהשר 'פיהם דיבר שווא' וא"א להאמין לו ועוד שאין זה דומה להתיר של לישא אישה המבוארים לעיל.
- » **בית יוסף ורמ"א** מותר כל שכן אם התירו רק לצורך בניו כן כתב לצורך עצמו.

המתנת אישה אחר מות בעלה

ביבמות מובא אישה אבלה ממתנה לאירוסין ל' יום מפני האיבול, ולנישואין ג' חודשים (כמו כל אישה כדי להכיר בין זרע האב הראשון לשני). הטעם ביאר מרדכי שנוח לה בכל בעל ושוכחת אהבת הראשון אחר ל' יום. **קיום** פריה ורביה כתב טור בן ובת.

סעיף ג

מי שלא קיים מצות פריה ורביה, ושידך אישה ואחר שהכין צרכי חופה, מת אחי המשודכת, מותר לכנסה ולבא עליה אחר שבעה. הגה: וכן אם יש לו בנים קטנים ונתראה לאחות אשתו, מותר לכנסה, כי היא אחותה יותר מאחרת (כן כתב בפירוש הרא"ש והגהות מיימוני ומרדכי).

נישאי אשה אבלה למי שלא קיים פריה ורביה

ממעשה יוסף הכהן שמתה אשתו ואמר לאחותה שישאנה בבית הקברות, למדו שמותר לכנס אישה אף שיש לה אבלות.

נחלקו מתי ההיתר:

- » **ר"ת** התיר בכל עניין שיש פריה ורביה.
- » **רא"ש ושלחן ערוך** התיר רק כשיש גם הפסד כשהכין צרכי סעודתו. לעיל שמ"ב מובא הדין כשמתו הורי חתן וכלה.

היה לו בנים ובא לשאת אחות אשתו

אף שפסק השלחן ערוך שצריך גם הפסד וגם פריה ורביה, אם היה לו בנים ובא לשאת אחות אשתו כתב רמ"א מותר לכונסה מיד אחר ז' (-ש"ך וט"ז) אף שאין הפסד ואין פריה ורביה. וכתבו ש"ך וט"ז אם קיים פריה ורביה יבעל רק אחר ל' ואם לא יבעל מיד אחר ז'.

מתה אם הכלה וממתינים לחתן

מעשה שהובא בפתחי תשובה מסכת מאיר נתיבים, מתה אם הכלה (שמותר לישאנה מיד כמבואר לעיל שמב) אך לא היה שייך לקיים הנישואין כי החתן לא הגיע עדין, ואם היו ממתינים היה צריך להלין, על כן הורה שיקברו מיד ויקיימו החתונה אחר ג' ימים מהקבורה.

סימן שצג – מתי האבל יכול לצאת מביתו

סעיף א

אבל, ג' ימים הראשונים אינו יוצא לבית האבל ולא לבית הקברות, מכאן ואילך, אם מת לאחרים מת בשכונתו, יוצא אחר המטה לבית הקברות, ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים, ואם אין שם כדי מטה וקובריה, יוצא אפילו ביום ראשון ואפילו בשכונה אחרת. הגה: ומקלע יום ג' הרי הוא ככולו (הגהות מיימוני פ"ז). ולא ראיתי נוהגין כן עכשיו, כי אין אבל הולך לבית הקברות ולא לבית האבל כל שבעה, ואפשר שלא חיוז הוא, אלא רשות, ומאחר שעכשיו אין מתנחמין כמו בימיהם, שז' ואל תעשה עדיף.

יציאת אבל מביתו

דין השלחן ערוך על פי המובא במועד קטן ושמחות.

נחלקו למעשה:

» רמב"ן ושלחן ערוך הורו רק מיום ד' מותר לצאת כמובא במועד קטן.

» יש אומרים במדרכי מותר כבר מהיום הג' כמובא במסכת שמחות.

כתב רמ"א ההסבר מדוע לא נהגו היום שיוצא.

סעיף ב

אבל, שבוע הראשון אינו יוצא מפתח ביתו, ואפילו לשמוע ברכות חופה או ברכות המילה. הגה: מיאז המיקל ללכת כלילה, מפני האורך, לא הפסיד (ת"ה סימן ר"ט). והא דאסור ללכת חוץ לביתו, היינו דוקא לטייל, או למשא ומתן וכדומה, אבל אם שלח מושל אחריו (מדרכי ה"א) או שצריך לילך בדרך או לשאר דברים הצריכים לו הדבה, כגון דבר האבד, מותר לו ללכת (תוספות סוף מ"ק), וכן נוהגין. ודין נעילת סנדליו, עיין לעיל סימן שפ"ב. שנייה, יוצא ואינו יושב במקומו ואינו מדבר, שלישית, יושב במקומו ואינו מדבר. הגה: ואם רוצה שלא לישיב במקומו בשבוע שלישי ולדבר, הרשות בידו (הגמ"י). ועכשיו נוהגין שאין יושבין במקומם כל שלשים, ועל אציו ואמו כל י"ב חדש, ואין למנהג זה עיקר, מכל מקום אין לשנות מן המנהג, כי כל מקום לפי מנהגו, רביעית, הרי הוא כשאר כל אדם. אפילו לא שלמו שלשה שבועות, כגון שמת באמצע שבוע, מיד כשכלה אותו שבוע ושנים שאחריו, חשוב שבוע הבא רביעי.

חילוקי יציאת אבל בשבועות הראשונים

דין השלחן ערוך מובא במועד קטן, והרמ"א הביא מנהג אחר.

נחלקו לאיזה מצוות יוצא בשבוע הראשון:

» רא"ש ושלחן ערוך רק למצוות בגופו כמו תפילין וכדו' יוצא בשבוע הראשון, אך שאינם

בגופו לא יוצא אפילו לשמוע ברכות חופה ומילה.

- » נמוקי יוסף לכל מצווה יוצא.
- » תרומת הדשן ורמ"א המיקל בלילה מפני צורך לא הפסיד.
- הביא רמ"א ההיתר לצאת לצורך אף עם מנעלים. הביא פתחי תשובה אחרונים שמותר לאבל לצאת להלווית קרוב אחר שנפטר אף ביום הראשון.

סעיף ג

האבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת, אבל בשבת יוצא (וכן לבית המדרש) (בית יוסף). ואנו נוהגים שבכל יום קריאת התורה יוצא לב"ה. הנה: וצמדינות אלו נוהגין שאין יוצא אלא בשבת. ואם האבל מוהל או בעל ברית, לאחר שלשה, מתפלל בביתו, וכשמביאין החינוק למוהל, הולך האבל לבית הכנסת (הגהות אשירי). אבל, תוך שלשה, לא יצא אלא אם כן אין מוהל אחר בעיר (א"ז), ויש מקילין אפילו תוך שלשה, אפילו אם יש מוהל אחר בעיר (בית יוסף), ומותר לו לתקן הצפוניים ולגלח לאורך המילה, אבל אם יש מוהל אחר אסור (סכרת הרב דלא כא"ז דמתיר סתם). וכן כל דבר מזה שא"א לעשות בלא האבל, מותר לו לזאת לקיים המצוה (סכרת הרב ובית יוסף).

יציאת אבל לבית הכנסת

נחלקו בדין יציאת אבל לבית הכנסת:

- » ר' האי הכל כפי המנהג.
- » רי"ץ גיאת יוצא גם ביום חול.
- » ראב"ד לא יוצא אלא רק לבית המדרש בשבת..
- » רמב"ן ורא"ש רק בשבת.

להלכה:

- » שלחן ערוך כל יום שיש ספר תורה.
- » רמ"א נהגו שיוצא רק בשבת.

אין לו מנין בביתו

- » מגן אברהם לא יצא.
- » חכמת אדם אם מתבטל מקדיש יצא.

מוהל ובעל ברית

דין הרמ"א במוהל ובעל ברית (-סנדק) ואבי הבן הביא רמ"א מנהג להחמיר בג' ימים ויש מקלילין, וכתב ש"ך אבי הבן אין מי שהחמיר בו (ש"ך לא חולק אלא מסביר). עוד הביא דין תיקון צפרניים למוהל.

סעיף ד

הנוהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בבית הכנסת בשבת, יפה הם עושים. הגה: ויש אומרים שגם בשבת ישנה מקומו (נמוקי יוסף סוף פרק המוכר פירות), וכן המנהג פשוט, ואין לשנות המנהג.

שינוי מקום בבית הכנסת בשבת

מחלוקת שלחן ערוך ורמ"א.

גליון מהרש"א כתב שהרב לא ישנה משום שהוי כפרהסיא.

פתחי תשובה בשם האחרונים כתב, אם מת לו מת ברגל לא ישנה מקומו. כשמשנה יחפש מקום הסמוך לו בד' אמות שייחשב מקומו הקבוע לתפילה. אישה ההולכת אחר הלידה בשבת לא תשנה המקום שנחשב פרהסיא. בבית המדרש לא צריך לשנות מקומו.

סימן שצד – שלא להתקשות על המת יותר מדאי

סעיף א

אין מתקשין על המת יותר מדאי, וכל המתקשה עליו יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה, אלא שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, שלשים לתספורת ולגיהוץ.

שיעור קישוי על המת

דברי השלחן ערוך מובאים במועד קטן.

נישוק נפטרים

פתחי תשובה הביא מהרי"ט שכתב לא לנשק בנו וביתו שנפטרו, ושאר מתים כתב שמותר כמו שמצינו אצל יוסף שנישק את יעקב.

סעיף ב

במה דברים אמורים, בשאר העם. אבל תלמידי חכמים, הכל לפי חכמתם, ואין בוכים עליהם יותר מל' יום, ואין מספידין עליהם יותר מ"ב חדש, וכן חכם שבא שמועתו לאחר י"ב חדש, אין מספידין אותו.

קישוי על תלמיד חכם

בכתובות הובא מעשה רבי שהורה אחר ל' יום להושיב ישיבה ולא לבכות עליו עוד, ואמר שלא עדיף ממשה רבינו שבכו אותו ל' יום. בפועל בכו עליו ל' יום, ואחר ל' יום עד שנה היו מספידים או רק בלילה או רק ביום. עוד מצינו ביבמות אצל שאול ודוד שאמר דוד הואיל ועברה לו שנה אף שלא נספד כראוי לא יספידוהו. מגמרות אלו למד השלחן ערוך את דינו.

סעיף ג

יוצאין לבית הקברות ופוקדים על המתים שלשה ימים, שמא עדיין הוא חי.

יציאה לבית הקברות

דין השלחן ערוך על פי המבואר במסכת שמחות לפקוד ב' ימים ראשונים אין בו משום דרכי אמורי שמא יחיה והביאו שם שהיה אחד שפקדו אותו והיה חי והמשיך לחיות עוד כ"ה שנים.

כתב הפרישה היום לא נוהג דין זה הואיל וקוברים היום באדמה ולא בכוכים.

סעיף ד

כל שלשה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה, כאילו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים, כאלו עובר לפניו בשוק, וכל אותה השנה הדין מתוחה כנגד אותה משפחה, ואם נולד בן זכר באותה משפחה, נתרפאה כל המשפחה.

הרגשת האבל במשך שנת האבל

דין השלחן ערוך מקורו במועד קטן בבלי, ובירושלמי הוסיפו הדין שנתרפאה המשפחה.

סעיף ה

אחד מהחבורה שמת, תדאג כל החבורה.

דאגת חבורה במיתת חברם

דין השלחן ערוך מקורו מגמרא שבת.

סעיף ו

כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים, הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה.

אבל שלא כדין חכמים

דין השלחן ערוך כמובא ברמב"ם.

סימן שצה – מקצת יום השבעה והשלשים ככולו

סעיף א

כיון שעמדו מנחמים מאצל האבל ביום שביעי, מותר בכל דברים שאסור בהם תוך שבעה, דמקצת היום ככולו, לא שנא מקצת יום שביעי לא שנא מקצת יום שלשים, כיון שהנץ החמה ביום שלשים, בטלו ממנו גזרת שלשים (רא"ש ורבינו ירוחם). הגה: ובמדינות אלו שאין המנחמין רגילין לבא ביום ז', כריך להמתין עד שעה שרגילין המנחמים לבא בשאר ימים, דהיינו לאחר יציאה מזית הכנסת שרגילין לבא מנחמין, כן נראה לי, וללא כמו שרגילין להמתין שעה על היום, דאין הדבר תלוי רק בעמידת המנחמין. (וכן משמע באשירי).

מבואר בגמרא מועד קטן דין מקצת היום ככולו.

נחלקו אם גם מקצת הלילה:

- » ריב"ם ורא"ש ומהר"ם לא ועל כן ביום השביעי רק מהנץ מותר ברחיצה.
 - » ר' ירוחם ושלחן ערוך הצריך שימתינו עד שילכו המנחמים מאצלו אחר תפילת שחרית.
 - » רמ"א על פי אשירי הוסיף מה שנהגו לעמוד בשאר ימים.
 - » מהר"ם היקל בשמועה רחוקה והביאו השלחן ערוך בסעיף ב'.
 - » רמב"ן ר"ן ועוד גם מקצת הלילה.
 - » ר"ת בלילה הקילו רק ברחיצה.
 - » רדב"ז הביאו פתחי תשובה היקל בתלמוד תורה ותשמיש בלילה אחר שיעבור ממנו מעט.
- לקמן סימן ת"ב סעיף ז' מבואר הדין של מקצת היום ככולו כשיום שביעי חל בשבת.

סעיף ב

שמע שמועה רחוקה בלילה, כיון דסגי בשעה אחת, סלקא, אפילו בלילה.

שמועה רחוקה

מבואר סעיף קודם הורה שלחן ערוך כמהר"ם.

סעיף ג

מי שמת אביו או אמו בראש חדש ניסן, לא אמרינן בב"ט באדר שאחריו מקצת היום ככולו, אלא צריך לנהוג דברים האסורים בי"ב חדש עד שיכנס ראש חדש ניסן. הגה: ונהגו להוסיף עוד היום שמת בו האב או האם לנהוג בו דין י"ב חדש, וכן הוא.

יום סיום אבלות שנה

נחלקו אם אומרים מקצת היום ככולו בין האחרון של אבלות שנה:

- » **שלחן ערוך** שבאבלות שנה לא אומרים מקצת היום ככולו, ביארו הש"ך וט"ז הואיל ומונים חודשים לא שייך לומר מקצת החודש ככולו.
- » **רדב"ז** היקל בזה לומר מקצת היום ככולו אף בחודש.

מנהגי יום השנה

כתב רמ"א לנהוג בו דיני אבלות, והש"ך כתב אפילו בשבת.

- נחלקו מה הדין בשנה מעוברת שנגמרו ימי האבלות קודם יום השנה:
- » **ש"ך** לא צריך לנהוג ימי האבלות.
 - » **ט"ז צריך**.

סימן שצו – דין אבל שלא נהג אבלותו כל שבעה

סעיף א

אבל שלא נהג אבלותו תוך שבעה, בין בשוגג בין במזיד, משלים אותו כל שלשים, חוץ מהקריעה, שאם לא קרע בשעת חימום אינו קורע אלא תוך שבעה, חוץ מאביו ואמו שקורע אפילו לאחר שבעה.

השלמת אבלות

למדו מדין היושב ערב הרגל אפילו שעה אחת רגל מבטל אבלותו, למד הראב"ד וכן פסק שלחן ערוך שאם לא ישב משלים אחר הרגל אף שעברו ז' ימים מהקבורה.

עוד כתב שלחן ערוך שקריעה נוהגת רק תוך ז' אצל כל האבלים מלבד אביו ואמו שקורע גם אחר כך (לעיל בדיני קריעה מבואר עד איזה זמן קורע, בסימן ש"מ סעיף ט מובא שאם לא קרע על אביו ואימו כל בגדיו אם אותו בגד עליו קורע עד ל' יום, ועוד מובא סעיף יח שקורע באביו ואימו גם בשמועה רחוקה).

בשאר קרובים אם היה חולה ולכן לא קרע עליהם ואחר ז' הבריא, נחלקו:

- » **ט"ז** אם מה שלא קרע היה כי לא היה מיושב אז נמצא שעכשיו היא שעת חימום שלו, אך אם היה מיושב ולא קרע משום שהיה חולה בגוף לא יקרע עכשיו.
- » **ב"ח וש"ך** קורע עכשיו שזוהי שעת חימום גמור.

סעיף ב

במה דברים אמורים, בשלא נהג אבלות כלל כל שבעה, אבל אם זלזל במקצת הימים, ולא נהג בהם אבלות, כגון מי שאמרו לו שמת לו מת ביום הא', והיה בעיר אחרת ולא נהג אבלות, וביום השני בא לעירו ונהג אבלות, אין צריך להשלים, ומונה שבעה מיום הראשון.

זלזל באבלות

דין השלחן ערוך על פי ראב"ד ורא"ש.

על פי זה הורה רדב"ז אם שמע שמת לו מת והתחיל אבלותו ואז אמרו לו שלא מת והפסיק יומיים ואז שוב נודע לו שכן מת, מונה ממה שהתחיל לשבת בתחילה הואיל ומה שהפסיק יש לו דין כמו אחד שזלזל שלא עושה לו הפסק, וכן הביא הש"ך לעיל סימן ש"מ סק"מ.

סעיף ג

קטן שמת אביו ואמו, ואפילו הגדיל תוך שבעה, בטל ממנו כל דין אבלות ואינו חייב בו.

קטן שהגדיל אחר מיתה

קטן שהגדיל אחר מיתה נחלקו אם מונה:

- » רא"ש ושלחן ערוך אינו מונה הואיל ולא היה בר חיובא מתחילה לא שייך לחייבו עוד.
- » מהר"ם מונה מיום שהגדיל הואיל כדין שמועה קורה תוך ל' יום שנוהג שבעה ואין דיחוי אצל מצוות.

פתחי תשובה ביאר, אף שפסק ט"ז לעיל ש"מ שקטן חייב בדיני אבלות מדין חינוך, אם נפטר האב אין דין חינוך וכאן אם מתאבל על אביו יהיה פטור לגמרי לשלחן ערוך, ועוד נפקא מינה בקטן שהולך ללמוד תורה שמותר לו מדין חינוך ואם חל עליו אבלות אסור.

החילוק בין קטן שהגדיל לבין אונן שבטלה אנינותו

- » ב"ח הקשה סתירה בשלחן ערוך שבמחלוקת דומה של רא"ש ומהר"ם פסק כמהר"ם ולא כרא"ש, לגבי היה אונן במוצאי שבת ובראשון הסתיימה אנינותו, פסק שלחן ערוך כמהר"ם שייצטרך להבדיל מחדש ולא כרא"ש שהואיל ונדחה אז שוב אינו חייב.
 - » ט"ז כתב ליישב שאבלות הטילו עליו עיקר המרירות בתחילה וכל שנפטר ממנה לא ממשיך להתחייב בשאר הימים (ואף שהימים כל אחד הוא חיוב בפנ"ע כמוכח מאותו שולזל בחלק מימי האבלות ממשיך ומאבל בשאר הימים), אך הבדלה כל שלא עבר זמנה יש לו חיוב הבדלה אותו דבר כבתחילה. ולפי הט"ז השלחן ערוך נקט דרך אמצעית לא כמהר"ם ולא כרא"ש.
- הביא** פתחי תשובה חכמת אדם שכתב שאף לשלחן ערוך צריך לנהוג אבלות י"ב חודש היא משום כבוד הוריו, ובחזו"ע חלק והתיר.

סימן שצז – דיני עדות לנהוג אבלות על פיהם

סעיף א

מתאבלין על פי עד אחד ועד מפי עד ועובד כוכבים מסיח לפי תומו.

אבלות על פי עד אחד ועובד כוכבים

במועד קטן מובא מעשה שרב הגיע לארץ ישראל לר' חייא ושני הוריו של רב היו אחים של ר' חייא, וכאשר שמע ר' חייא מרב שהוריו נפטרו (רב סיפר לו זאת בצורה עקיפה כשאל על אביו אמר לו לשאול על אימו ולהיפך וכן הסיק ר' חייא שנפטרו שניהם) נהג אבלות ואמר לשמשו להוליך כליו אחריו לבית המרחץ.

נחלקו מה הדין לסמוך על עד אחד ומה הדין בגוי מסיח לפי תומו (שנאמן בעדות אישה) והאם זה גם להחמיר:

» **ראבי"ה** סומכים אף על גוי מעיד שאינו מסיח לפי תומו ולהחמיר כל שכן על ישראל אחד.

» **רמב"ן מהר"ם במסקנא ושלחן ערוך** גוי מסיח לפי תומו או עד אחד ישראל להקל ולהחמיר (בתחילה פסק מהר"ם לסמוך על עד אחד).

» **אור זרוע** ישראל עד אחד נאמן נכרי לא נאמן להחמיר אלא רק להקל ואינו מחייב בדיני אבלות.

» **ר' ישעיה** נכרי אינו נאמן כלל אף מסיח לפי תומו אף להקל.

מת לו מת ואין ידוע אם הוא תוך ל'

שמע שמת לו מת ואין ידוע אם הוא תוך ל':

» **מהר"י בן לב ב"ח ונקודות הכסף** צריך להתאבל שיש חזקת חיים שהיה חי עד רגע ששמעו, ואם תלמיד חכם הוא המודיע אין צריך שיש לומר שהיה מסביר שצריך לנהוג אבלות ולא סותם.

» **ט"ז** לא מתאבל שאין לומר חזקת חיים במקום שכבר נמצא האדם מת, וכל מושג חזקת חיים הוא כשלא ידוע שמת מחזיקים אותו שחי אבל כשנודע יש כביכול ריעותא לחזקה והאריך בראיות, ועוד שהלכה כמקל באבל.

הודעת ספק במכתב

בית אפרים הביאו פתחי תשובה הביא מעשה ששלחו לאחד מכתב שמת אביו והכותב ציין שם 'זה שמונה ימים שמת אביך', והסתפק הבן האם התכוון שהוא ביום השמיני למיתת האב או שכבר עברו שמונה והוא ביום התשיעי, והיה לשואל נפקא מינה אם להחשיב השמועה לרחוקה על פי

חשבון זה. והכריע הבית אפרים שכוונתו שכבר עברו ח' ימים והוא ביום תשיעי וראיה מדכתיב 'זה לי כ' שנה בביתך' וכן 'שנתיים הרעב בקרב הארץ'.

סעיף ב

שנים אומרים: מת, ושנים אומרים: לא מת, אינו מתאבל.

סתירה בעדויות

כן הורה השלחן ערוך על פי מרדכי ומימוניות. ביארו בית יוסף וט"ז הטעם הואיל והלכה כמיקל באבל, והש"ך כתב שיש חזקת חיים.

סימן שצח – אבלות יום ראשון דאורייתא

סעיף א

אבלות יום ראשון, אם הוא יום מיתה וקבורה, הוי דאורייתא, ושאר הימים, מדרבנן. במה דברים אמורים, בשבעה מתים המפורשים בתורה שכהן מטמא להם, אבל אותם שהוסיפו עליהם (כליתא נסימן ע"ד), אפילו ביום ראשון הם מדרבנן. ויש אומרים שאף אבלות יום ראשון דמיתה וקבורה הוי דרבנן בכל המתים.

גדר חובת אבלות

נחלקו מה חיוב האבלות:

- » ר"ת ר"י רא"ש אבלות רק דרבנן.
- » גאונים רי"ף רמב"ם ראב"ד ורמב"ן יום ראשון דאורייתא.

להלכה:

- » שלחן ערוך הביא בסתם כגאונים וסיעתם שאבלות יום ראשון היא דאורייתא וכתב זה רק בז' קרובים ולא באלו שהוסיפו עליהם (אחותו ארוסה ונשואה, אחותו מאונס ופיתוי, אחיו או אחותו מאימו), וביש הביא שהיא דרבנן.
- » רמ"א בשצ"ט כתב שכל האבלות היא דרבנן.

אבלות על אשתו

לסוברים דאורייתא נחלקו באבלות אשתו:

- » הרמב"ם אשתו דרבנן.
- » רמב"ן סבר שרק אשתו קטנה היא דרבנן.
- » שלחן ערוך סתם כל ז' קרובים דאורייתא משמע גם אשתו.

איסור תספורת וגילוח ל' יום

- » ראב"ד דאורייתא, לומדים פרע פרע מנזיר.
- » רמב"ן רא"ש וש"ך דרבנן וקרא אסמכתא.

סימן שצט – דיני אבלות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גלויות

סעיף א

הקובר מתו קודם הרגל, בעניין שחל עליו אבלות, ונהג בו אפילו שעה אחת קודם הרגל, מפסיק האבלות ומבטל ממנו גזרת שבעה וימי הרגל עולים לו למנין שלשים, הרי שבעה לפני הרגל, וימי הרגל, ומשלים עליהם השלשים. ודווקא שנהג אבלות באותה שעה, אפילו לא נהג אלא דברים שבצנעא, כגון ששמע שמועה קרובה ביום שבת שחל להיות בערב הרגל, שאע"פ שאינו נהג אלא דברים שבצנעא, הרגל מפסיק. אבל אם שגג (טו) הזיד ולא נהג אבלות, או שהיה קרוב לחשכה ולא היה יכול לנהוג, אין הרגל מבטל האבלות, וכל שכן אם לא ידע במיתת המת קודם הרגל, שאין הרגל מבטל, אלא נהג ברגל דברים שבצנעא, ומונה שבעה אחר הרגל, ובאותה השבעה מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושים בצנעא בתוך ביתו, דכיון דכבר נתבטל בשבעת ימי הרגל ממלאכה, אף על פי שלא נתבטל מחמת האבל אלא מחמת הרגל, סוף סוף נהג בדין אבלות בעניין מלאכה, הילכך אין להחמיר בו כמו בשאר אבלות ומלאכתו נעשית על ידי אחרים. וכל ימי הרגל רבים מתעסקים בו לנחמו, הילכך אין מתעסקין בו לנחמו אחר הרגל. ורגל עולה למנין שלשים, שהרי דין שלשים דהיינו גיהוץ ותפורת נוהגים ברגל, ולא מתורת רגל בלבד אסור בהם, אלא אף מתורת אבל, שהרי מתורת הרגל מותר ללבוש כלים מגוהצים חדשים ולבנים, ונוטל ציפורניו במספרים ושמה שמחת מריעות, והבא ממדינת הים ומבית השביה והשאר שמנו חכמים, מותרין לספר ולכבס, ומדין אבלות אסור בכולם כמו בחול.

רגל מבטל אבלות

בסעיף זה הביא השלחן ערוך עיקר דין שרגל מבטל אבלות אם נהג שעה אחת אבלות, ופסק השלחן ערוך כחכמים שהורו כן ולא כר"א שהורה שרק ג' ימים קודם הרגל אז הרגל מבטל (במועד קטן נחלקו כו). **המשך** הסעיף שאם לא נהג אבלות נהג בצנעא ומתבטל ממלאכה ולכן מותר במלאכה מיד אחר המועד ויושב שבעה שוב מובא בראב"ד.

הביא הפתחי תשובה שו"ת דת אש שכתב שתשמיש אסור ולימוד תורה מותר ברגל אף שנחשב אבלות בצנעא, משום שמצוות הרגל היא שמחה ולימוד תורה הוא שמחה אין האבלות מבטלת. עוד התיר לעלות לתורה בשמחת תורה שהכל רגילים לעלות נחשב פרהסיא.

מנהגי אבלות במועד

מי שנהג אבלות קודם הרגל והרגל ביטל לו ימי השבעה לכולי עלמא עולים לו ימי הרגל למנין שלשים, נחלקו במה נהג במועד:

» **רמב"ן ושלחן ערוך** נוהג באיסור גיהוץ וכיבוס כמו אבלות של ל' ואסור גם בציפורניים ולבישת כלים לבנים ולכן עולים לו לימי אבלות ל' (ציין הש"ך שציפורניים מותר רק לדעת שלחן ערוך אך רמ"א אסר בכל חול המועד ציפורניים), הוכחת הרמב"ן (הובא בט"ז) ממה שימי המועד לא עולים לימי אבלות של ז' כשנפטר במועד, משמע שרק אם נוהגים בפועל אבלות במועד אז זה תופס.

» **רא"ש ומה"ר בנימין** (-משאת בנימין) נוהג אבלות רק כמו שאסור ברגל ומותר בציפורניים וכלים לבנים ובכל זאת עולה לו למניין ימי אבלות ל'. רצה המשאת בנימין ליישב ראית הרמב"ן שבשביל שהמועד ייחשב כימי אבלות צריך שינהג עיקר אבלות, ובאבלות ל' עיקר אבלות היא רחיצה וכיבוס ונוהגת מה שאין כן בשבעה שעיקר האבלות היא פח"ז נת"ר וזה לא שייך לנהוג במועד ולכן לא עולה. דחה ט"ז מי אמר לנו שפח"ז נת"ר הוא עיקר האבלות, וביאר שמחלוקת הרא"ש ורמב"ן היא האם להחשיב כדבר שבצנעא צפורניים וכלים לבנים.

חתן שמת לו מת אחר חתונתו

חתן שמת לו מת אחר חתונתו נוהג כל ימי האבלות מאחר ימי המשתה שלו, נחלקו מה הדין אם היה רגל בזמן ימי המשתה ומת לו מת ברגל האם הואיל וכן נמנע ממלאכות של כיבוס ותספורת בגלל הרגל ייחשב לימי אבלות:

» **משאת בנימין** נחשב.

» **ט"ז** לא נחשב.

סעיף ב

הקובר מתו ברגל בחול המועד, נוהג דין אנינות כ"ז שלא נקבר, ולאחר שנקבר, נוהג דברים שבצנעא (ומכל מקום מותר לייחד עס אשתו) (בית יוסף בשם הראב"ד והרא"ש) וע"ל סימן שפ"ג ובא"ח סימן תקמ"ח), והרגל עולה למנין שלשים, שמשלים עליו שלשים, אפילו קברו בחג הסוכות, לא אמרינן דשמיני עצרת מבטל, ומתעסקים ברגל לנחמו. הגה: וכל מלאכה המותרת לעשות לו במועד בדבר האבד, מותר לעשות בעצמו, ואם אין דבר האבד, נעשית על ידי אחרים צנחיהם, ועבדיו ופחותיו עושין צנעא תוך ביתו (בית יוסף בשם רבינו ירוחם), ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעה, ולכשיכלו שבעה למיתת המת אף על פי שעדיין לא כלו שבעת ימי האבלות, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתיהם, ועבדיו עושין לו בצנעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו לנחמו אחר הרגל מנין הימים שניחמוהו ברגל, אבל מראים לו פנים, כגון אם קברו בשלישה ימים האחרונים של רגל, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בשלישה ימים אחרונים של אבל, ובמקומות שעושים שני ימים, מונה השבעה מיום טוב שני האחרון, הואיל ומדבריהם הוא עולה מהמנין, ומונה מאחריו ששה ימים בלבד.

אבלות במועד

- מי שנפטר לו מת במועד או שהיה קודם ולא הספיק לשבת עד שנכנס המועד:
- » רמב"ם הורה שלא ינהג כלל אבלות במועד דלא כשבת שנוהג בצנעא.
 - » בה"ג תוספות רמב"ן רא"ש ושלחן ערוך הורו שנוהג בצנעא, וציין רמ"א שמותר בייחוד עם אשתו.

כתב רמ"א על פי ר' ירוחם מותר לעשות מלאכות דבר האבד בעצמו ואף דבר שאינו אבד בבית אחר או על ידי עבדיו בצנעא.

בסעיף הקודם התבאר שאם מת לו קודם הרגל ולא הספיק לשבת, כשיושב בימים שאחר כך מותר במלאכה ואין צריכים להתעסק עימו, כאן הביא השלחן ערוך בשם הראשונים ש הוא הדין כשמת באמצע המועד מחשבים הימים שישב ומורידים מהימים שאחר הרגל.

הנחת תפילין אחר המועד

- לעניין הנחת תפילין ביום שאחר המועד:
- » מגן אברהם כתב שמותר להניח מיד הואיל ואינו יום האבלות הראשון.
 - » שבות יעקב רק ביום שני לאחר הנץ.

מניין אבלות ביום טוב שני

- עוד כתב שלחן ערוך, יום טוב שני הואיל והוא מדבריהם עולה לו כיום אבלות ז'.
- ביום טוב של ראש השנה נחלקו:
- » מהרי"ל לא עולה.
 - » ב"ח וש"ך עולה.
 - » ט"ז אם יום טוב שני הוא גם מיתה וגם קבורה עולה אך אם אינו יום המיתה אינו עולה.

מניין אבלות בשמיני עצרת

- לקמן בסימן זה יבואר שרגל נחשב כמו ז' ימים לעניין אבלות ל', נחלקו לעניין שמיני עצרת מה דינו:
- » רש"ל משאת בנימין ודרישה נחשב כז' ימים.
 - » מימוניות וט"ז רק אם נקבר קודם סוכות (והשבעה נגמר בסוכות).

סעיף ג

אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, ונהג בהם גזירת שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים, אפילו חל יום שביעי בערב הרגל, דמקצת היום ככולו ועולה לכאן

ולכאן, ומותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב הרגל. אגה: סמוך לחשיכה (טור). וזעיר פסח מותר בכל אחר חצות, דהיינו מזמן שחיתת הפסח ואילך, ועדיף שיגלה קודם חצות, הואיל ואחרים אסורים לגלח אחר חצות (תשובת ר"י מינץ סימן ד'). וכן אם חל שמיני בשבת שבערב הרגל, מותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב שבת, ואם לא יגלח בערב יום טוב או בערב שבת, מותר לגלח אחר הרגל, שכבר נתבטל ממנו גזירת שלשים. אבל בחול המועד לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל. ואם חל שביעי שלו בשבת ערב הרגל, אסור לגלח בערב שבת, ומותר לגלח אחר הרגל, וכן בחול המועד, כיון שלא היה יכול לגלח קודם הרגל.

רגל מבטל אבלות שלושים

עיקר הדין שרגל מבטל אבלות ל' מבואר במועד קטן, ושם מבואר אף שחל יום שביעי שלו בערב הרגל מקצת היום עולה לכאן ולכאן.

ביטול בערב פסח

בכל הרגלים הוא רק סמוך לחשיכה בערב פסח כתב רמ"א שהוא כבר מחצות הואיל והוא זמן הקרבת קרבן פסח.

הקדת תספורת

הוסיף עוד רמ"א תספורת עדיף שיקדים לפני חצות, נחלקו מה הטעם:

» **ש"ך** הואיל ואחר חצות אסור על ידי אחרים ויצטרך להסתפר בעצמו (ו על ידי עצמו קשה כך ג"ל).

» **לבוש** ביאר אחרי חצות הואיל ואחרים נהגו איסור לגלח גם הוא לא יגלח ודחה הש"ך דבריו.

חל יום טוב במוצאי שבת

הורה שלחן ערוך על פי הגמרא במועד קטן, אם חל יום טוב במוצאי שבת ויום שמיני לאבלותו חל בשבת ושביעי חל בשישי, יום שישי עולה לכאן ולכאן ומותר להתגלח בערב הרגל או אחר הרגל ובטלה גזירת ל', ומיהו בחול המועד לא יגלח הואיל שיכל לגלח ערב הרגל. אך אם היום השביעי חל בשבת עצמה שהיא ערב הרגל, בטלה אבלות ל' אך ביום שישי אסור לגלח ומותר בחול המועד הואיל ולא היה יכול קודם.

יום שישי לאבלות בערב פסח

היה יום שישי לאבלותו בערב פסח נחלקו אם מותר ברחיצה:

» **בית יוסף** אסר שהרי הוא בתוך ז' ורק כשייכנס הרגל מותר.

» **אור זרוע תשב"ץ ודרכי משה** מותר הואיל ונחשב כיום טוב מחמת הקרבת קרבן פסח.

סעיף ד

הא דרגל מבטל גזירת שלשים, בשאר מתים. אבל באביו ואמו, שאסור (לספר) עד שיגיעו בו חביריו, אפילו פגע בו הרגל לאחר ל' יום, אינו מבטל.

ביטול רגל אבלות אביו ואימו

פסק שלחן ערוך אביו ואימו גם רגל אינו מבטל רק ל' יום וגערה.

סעיף ה

אם חל אחד מימי האבלות, חוץ מהשביעי, בערב הרגל, מותר לכבס, ולא ילבשנו עד הלילה. וטוב לזוהר מלכבס עד אחר חצות, כדי שיהא ניכר שמפני הרגל הוא מכבס. אבל לרחוץ, אסור עד הלילה. ויש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה, סמוך לחשיכה (וכן נוהגין).

חל יום שביעי בערב הרגל

אם חל יום ז' של האבלות בערב הרגל מותר הכל אחר מקצת היום כמבואר לעיל.

דברי אבלות המותרים בערב הרגל

שאר ימי אבלות שחלו ערב הרגל אף שמבטל האבלות הוא רק בסוף היום, נחלקו מה כן מותר ומתי:

» רמב"ם הכל אסור עד שיכנס יום טוב.

» ראב"ד רא"ש ושלחן ערוך מותר רק כיבוס הואיל ואסור לעשותו בחול המועד, הוסיף שלחן ערוך שיעשה זה אחר חצות שיהא ניכר שעושה לרגל.

» ריב"א מרדכי תרומת הדשן שלחן ערוך ביש מתירין ורמ"א מותר אף לרחוץ סמוך לחשיכה. כתב ש"ך להסתפר לכולי עלמא אסור כמבואר לעיל.

כתב ש"ך על פי תרומת הדשן מה שהתירו לרחוץ בימי אבלות בערב הרגל, הוא גם באופן שמת קרובו בערב שבת ושבת היא ערב הרגל ומותר לרחוץ בערב שבת.

סעיף ו

ראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבלות.

ביטול אבלות על ידי ראש השנה ויום כיפור

במועד קטן נחלקו אם ראש השנה ויום כיפורים דינם כרגלים והלכה כרבן גמליאל ולא כחכמים שדינם כרגלים.

מיתת קרוב בערב ראש השנה

כתב מהר"ם מת לו קרוב ערב ראש השנה מותר לשאול בשלום רק ב' ימים אחר יום כיפורים (ב' ימי ראש השנה ואחד יום כיפורים הם ג' פעמים ז', ועוד ז' ימים שבין ראש השנה לכיפור נשאר ב' ימים. ונראה שהחמיר בדין שאילת שלום משאר דיני אבלות שפוקעים כולם בערב כיפור כדן רגל).

סעיף ז

נהג שעה אחת לפני הפסח, אותה שעה חשובה כז', וח' ימי הפסח הרי ט"ו, ומשלים עליהם ט"ו אחרים.

חישוב אבלות מערב פסח

דין השלחן ערוך פשוט.

סעיף ח

שעה אחת לפני עצרת חשובה כשבעה. ועצרת, כיון שאם לא הקריב קרבנות עצרת בעצרת יש לו תשלומין כל שבעה, חשוב כשבעה, הרי י"ד, ומשלים עליהם ט"ו אחרים, ויום שני של עצרת עולה למנין הט"ו.

חישוב אבלות בערב עצרת

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן (מבואר מה שימי רגל עולים לימי אבלות של ל' הוא לא רק בגלל שבפועל עברו ימים אלא גם כשרגל נחשב ז' ימים).

סעיף ט

שעה אחת לפני ראש השנה בטלה ממנו גזירת שבעה, מפני ראש השנה, וגזירת ל' מבטל ממנו יום כפורים, ומגלח ערב יום כפורים. הוא הדין לקובר מתו בשלשה בתשרי, שמגלח בערב יוד"ב.

חישוב אבלות בערב ראש השנה

נחלקו הראשונים אם מועד אחד ביטל ימי השבעה יכול ממועד אחר לבטל ימי השלושים:

» רא"ש רמב"ן ושלחן ערוך מבטל, בה"ג לא מבטל אבל כן נחשב כז' ימים, ולכן מת ערב ראש השנה, מה שישב ערב ראש השנה נחשב ז' וראש השנה עצמו עוד ז' ועוד ז' שבין ראש השנה לכיפור וכיפור עצמו ז' נשאר עוד ב' ימים.

» רמב"ם וראב"ד לא מבטל ולא עולה כלל אלא כיום רגיל.

אף שהורה שלחן ערוך שב' רגלים יכולים לבטל ז' ול', אם הוא באותו רגל ב' חגים כמו שמיני עצרת, אינו מבטל אך עולה כז' כמבואר בסעיף י"א.

סעיף י

שעה אחת לפני יום הכפורים בטלה ממנו גזירת ז' מפני יום כפורים, וגזירת ל' מבטל ממנו החג, ומגלח בערב החג.

חישוב אבלות ערב כיפור

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש.

סעיף יא

שעה אחת לפני החג והחג, הרי י"ד, ושמיני עצרת שבעה, הרי כ"א, ויום שני של שמיני עצרת, הרי כ"ב, ומשלים עליהם ח' אחרים.

חישוב אבלות ערב סוכות

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ן ורא"ש, וכבר ביארנו הטעם בסוף סעיף ט' דאף שהלכה שב' רגלים מבטלים ז' ול', אם היה זה באותו רגל כמו כאן שיש שמיני עצרת אינו מבטל ל' אלא עולה כמו שבעה.

סעיף יב

הקובר את מתו שעה אחת לפני הרגל, אותה שעה והרגל חשובים כ"ד, ומיד אחר הרגל יש לו דין שבוע שלישית לעניין שיושב במקומו ואינו מדבר.

חישוב אבלות בערב הרגל

דין השלחן ערוך כמבואר ברא"ש ובמימוניות.

סעיף יג

במקומות שעושין שני י"ט, מי שמת לו מת ביום טוב שני שהוא יום טוב האחרון של פסח או של חג, או ביום טוב שני של עצרת, וקברו בו ביום, נוהג בו האבלות, הואיל ויום טוב שני מדבריהם, ואבלות יום ראשון שהוא יום מיתה וקבורה של תורה, ידחה עשה של דבריהם מפני עשה של תורה. אבל אם מת בי"ט שני של ראש השנה, וקברו בו ביום, אינו נוהג בו אבלות, ששני הימים כיום ארוך הם. במה דברים אמורים בשבעה מתים המפורשים בתורה שהכהן מטמא להם, אבל אותם שהוסיפו עליהם כראיתא בסימן שע"ד, אין אבלותם אלא מדרבנן, לפיכך אינו נוהג עליהם אבלות בשום יום טוב. ואפילו באותם שאמרנו שנוהג אבלות ביום טוב שני, אינו קורע. והעולם נוהגין שלא להתאבל בי"ט שני של גלויות על שום מת, אפילו הוא יום מיתה וקבורה. הגה: דסוכרין כדעת האומרים שאין קום אצלם לאוייתא, וכן המנהג פשוט, ואין לקטות (ר"ת ור"י וכו').

הל יום ראשון של אבלות ביום טוב שני

אבלות יום ראשון נחלקו אם היא דאורייתא או דרבנן לעיל סימן שצ"ח, שלחן ערוך כתב שם שיום ראשון דאורייתא, רמ"א כתב כאן שיום ראשון אף הוא דרבנן.

בסעיף זה הובא נפקא מינה במחלוקת זו אם חל יום ראשון של אבלות ביום טוב שני שהוא מדבריהם:

- » **בה"ג ורמב"ן** אבלות יום ראשון דאורייתא ודוחה.
 - » **רמב"ם ושלחן ערוך** יש לחלק בין כל יום טוב שני של גלויות שדוחה לבין יום שני של ראש השנה שחשוב כיומא אריכתא.
 - » **רא"ש מרדכי הביאם שלחן ערוך בי"א ורמ"א** לא נוהג אבלות גם ביום טוב שני הואיל ואבלות יום ראשון דרבנן.
- לעיל** ריש סימן שמ"א הובא דין אנינות ביום טוב שני.

סעיף יד

מת לו מת בערב יום טוב, ונתיירא שמא לא יספיק לקבורו מבעוד יום, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקבורו, כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים חלה עליו אבלות, ואם הוא שעה אחת קודם הרגל, ונהג בו אבלות, בטלה לה גזירת שבעה אף על פי שנקבר ביום טוב.

מסר מתו לקבורה בערב יום טוב

דין השלחן ערוך פשוט מסביר ועיקרו מבואר לעיל בדיני תחילת אבלות, וציין הש"ך שדווקא אם לוקחים למקום רחוק מבטל האבלות.

נחלקו אם מותר לבקר אבל ביום כיפורים שחל בשבת:

» רי"ץ גיאת מותר.

» רמב"ן ובית יוסף אסור.

סימן ת – דיני אבלות בשבת

סעיף א

שבת אינו מפסיק אבלות ועולה למנין שבעה, שהרי קצת דיני אבלות נוהגים בו, דהיינו דברים שבצינעא שהם: תשמיש המטה ורחיצה. אבל דברים שבפרהסיא (לא), דהיינו להסיר עטיפתו, (ודוקא כשהוא מעוטף עטיפות ישמעאלים כמו שנתבאר לעיל סימן פ"ו, אבל קצת עטיפה שנוהגים בקצת מקומות כל ל', אין צריך להסיר בשבת, והואל ויש לו מנעלים צרגליו) (מהרי"ו סימן ה'), וללבוש מנעליו, ולזקוף המטה מכפייתה, ושלא ללבוש בגד קרוע, אלא מחליפו, ואם אין לו להחליף מחזיר קרעו לאחריו, ותלמוד תורה הוא דבר שבצינעא, אבל לחזור הפרשה, כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור, הוא כקורא את שמע ומותר. ואם קראו את האבל לעלות לתורה, צריך לעלות, שאם היה נמנע היה דבר של פרהסיא, ורבינו תם היו קורים אותו בכל פעם שלישי, ואירע בו אבלות ולא קראו החזן, ועלה הוא מעצמו ואמר כיון שהורגל לקרותו שלישי בכל שבת, הרואה שאינו עולה אומר שבשביל אבלות הוא נמנע, והוא דברים של פרהסיא. (וכן אם הכהן אכל ואין כהן אחר צנהכ"ג, מותר לקרותו, אבל צענין אחר, אסור) (הגהות מיימוני פ"ג מה"א).

אבלות בשבת

במועד קטן הורה **שמואל** על אבלות בשבת פח"ז חובה (פריעת ראש חזרת קרע וזקיפת המיטה חובה להימנע מאבלותם בשבת שהם פרהסיא) נת"ר רשות (נעילת סנדל תשמיש מיטה רחיצת ידים ורגלים רשות אם להימנע מאבלותם, והואיל והם בצינעא חובה לנהוג בהם), **רב** הורה גם על פריעת הראש רשות וחייב בה בשבת (ביארה הגמרא שרב דיבר בעיטוף שאינו כעטיפת הישמעאלים והואיל ואינו ניכר החמיר בו). **להלכה**, שלחן ערוך הורה כשמואל שיסיר עטיפתו, וביאר רמ"א שדיבר על עיטוף כעטיפת הישמעאלים (כמבואר בגמרא).

הקלת אבלות בערב שבת

הגבעת שאול הזהיר שלא יקל מהאבלות עד שיקבל שבת ממש, ובשיבת ציון כתב שתלוי באמירת ברכו ואם יש ציבור הולך כמותם ואם אין ציבור במקומו יכול להקדים רק עד זמן מנחה קטנה. והביא עוד שנהגו שיתפלל מנחה ערב שבת חוץ לבית כנסת וייכנס באמירת ברכו.

לימוד תורה בשבת

לימוד תורה עצמו:

- » ר"ת מהר"ם רא"ש אגודה ושלחן ערוך אסור.
- » ר"י מותר.

שניים מקרא:

» רא"ש ושלחן ערוך מותר.

» אגודה אסור.

» בית הלל מותר רק אם תסתיים האבלות קודם יום ד'.

לימוד קבוע שיש לו:

» קרבן נתנאל מותר.

» ד' טורי אבן אסור.

עלייה לתורה:

» ר"ת אור זרוע ושלחן ערוך מותר אם קראוהו שנחשב פרהסיא אם לא עולה (ומשמע גם אם

רגיל לעלות כמו מעשה דר"ת).

» מהר"ם עדיף שייצא ולא יקראוהו.

עלייה לתורה אם היה כהן:

» רמ"א אם אין כהן אחר יקראוהו.

» חתם סופר כתב מקום שנוהגים שיוצא כהן כדי שיעלה ישראל במקומו אף כהן אבל יצא.

לעיל סימן שפ"ד סעיף ב' הורה שלחן ערוך שכהן אבל לא יעלה אף כשאין כהן אחר, והרמ"א

לא פליג שם, וביאר ש"ך שם שמיידי שם ביום חול.

יש לו ברית או יארציי"ט בימי אבלו:

» רש"ל וכנה"ג אסור.

» דת אש מותר.

כפיית המיטה בשבת

הלכה שהביא הטור זוקפים המיטה בערב שבת מהמנחה ולמעלה ויושב רק משתחשך, ובמוצאי

שבת כופה אף שמסיים אבלותו בראשון.

לקמן סימן ת"ב סעיף ז' מבואר הדין של שומע שמועה קרובה בשבת שעולה לו ליום אחד.

סעיף ב

גרירתו חיה או הרגוהו לסטים, ובשבת נתייאש מלבקש, כיון דדברים שבצינעא נוהג

בשבת עולה לו ליום אחד. הגה: אם פגע יום ל' של אבלות בשבת ויום כ"ט בערב שבת, מותר לו לרחוץ

בערב שבת, אף במקומות שנוהגין שלא לרחוץ כל שלשים, דהואיל ומדינא קרי לאחר שבעה, אלא שנהגו להחמיר כל

ל', ככהאי גוונא קרי משום כבוד שבת (הגהות מיימוני בשם מהר"ם פ"י ופ"ו ד"ט). הוא הדיון כל כיוצא בזה, כגון

לחזור אל מקומו כליל שבת וללבוש בגדי שבת, דהא נמי אינו אלא מנהג בעלמא (כן נראה מדברי מוהר"ק), כמו

שנתבאר לעיל סימן שפ"ט וש"ס, ואף על פי שיש לחלק בין רחילה שאסורה בשבת ובין דברים אלו שאפשר לו לעשות בשבת, מכל מקום אין נ"ל לחלק בכך.

נתייאש בשבת למנות שבעה

פסק שלחן ערוך על פי ירושלמי.

דין הרמ"א על פי המימוניות, מה שנהגו להחמיר מותר כבר מיום שישי כשיום ל' חל בשבת, אבל איסור גילוח שהוא מעיקר הדין אסור.

לגזוז צפרניים ביום כ"ט שחל בערב שבת:

» פנים מאירות אסור.

» תשואות חן מותר.

לקמן סימן ת"ב סעיף ז' מובא הדין של שמועה קרובה ששמע בשבת אם עולה לו השבת, וכן האבל המסיים האבלות בשבת ממתן מפסיק אבלותו.

סימן תא – דברים הנוהגים בחול המועד

סעיף א

אין מניחין את המטה ברחוב בחול המועד, שלא להרגיל את ההספד, שאסור להרגיל את ההספד בחול המועד, אלא לכבוד תלמיד חכם, לפיכך אין מוליכין המת לבית הקברות בחול המועד, עד שיהיה כל הקבר מתוקן ומזומן.

הנחת מיטה

דין השלחן ערוך כמבואר במועד קטן.

סעיף ב

אין קורעין בחול המועד אלא מי שהוא חייב לקרוע כדאיתא בסימן ש"מ, אבל מי שאינו חייב, ורוצה לקרוע מפני הכבוד, אסור.

קריעה בחול המועד

לעיל סימן ש"מ סעיף ל"א הובא ביארו דין זה שנחלקו בו הראשונים וכן שלחן ערוך ורמ"א. וכאן הביא שלחן ערוך את מסקנתו שם, אסור לקרוע מפני הכבוד אלא רק מי שחייב. **ברכי יוסף** כתב על שמועה רחוקה של אביו ואימו קורע רק אחר המועד. לעיל סימן ש"מ סעיף ל"א הביא מהרי"ט שלא קורע.

סעיף ג

שמע בחול המועד שמועה קרובה, חייב לקרוע.

קריעה על שמועה קרובה

שמועה קרובה ברגל מחלוקת:

» בה"ג אסור לקרוע.

» ראב"ד מהר"ם ר' ירוחם ושלחן ערוך חייב.

סעיף ד

אין חולצין כתף במועד, ואין מברין בו אלא קרוביו של מת, אבל הקרובים, מברין. והוא הדין לחנוכה ופורים וראש חדש. וכשמברין, אין מברין אלא על מטות זקופות,

אבל ביום טוב, אפילו ביום טוב שני, אין קורעין ולא חולצין ולא מברין, ובחול המועד מברין הכל על החכם לתוך הרחוב, בדרך שמברין את הקרובים, שהכל כקרוביו.

חליצה והבראה בחול המועד

הבראה בחול המועד או בחנוכה ופורים וראש חודש:

» סמ"ג וסמ"ק לא עושים.

» רמב"ם רמב"ן רא"ש ושלחן ערוך עושים רק לקרובים, וכן כל העם מברים על חכם.

עוד הביא שלחן ערוך על פי מועד קטן מברים על מיטות זקופות.

יש לציין שלעיל סימן שע"ח רק הטור הביא הלכה זו שמברים על מיטות כפופות והשלחן ערוך השמיט הלכה זו, וכאן משמע מהשלחן ערוך שיש דין הבראה.

עוד הביא שלחן ערוך ביום טוב לא חולצין קורעין ומברין והיינו אם קברו ביום טוב ראשון על ידי עממין או בשני על ידי ישראל.

סעיף ה

נשים בחול המועד מענות, דהיינו שכולן עונות כאחת, אבל לא מטפחות, דהיינו להכות כף על כף. בראש חדש, חנוכה ופורים, מענות ומטפחות, אבל לא מקוננות, דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות, והני מילי לאינש דעלמא, אבל לתלמיד חכם, בין בחול המועד בין בראש חדש, חנוכה ופורים, מענות ומקוננות כדרכן בחול, והני מילי בפניו, אבל שלא בפניו, לא. ויום שמועה, אפילו רחוקה, כבפניו דמי.

הספד נשים במועד

עיקר דין השלחן ערוך מבואר במועד קטן.

עוד הביאה הגמרא במועד קטן אין מועד בפני תלמיד חכם בפניו, ויום שמועה כבפניו דמי.

נחלקו איזה שמועה התירו לנהוג בחכם עינאי טיפוח וקינון:

» רמב"ם ושלחן ערוך אף רחוקה.

» נימוקי יוסף רק קרובה.

סעיף ו

אומרים על המת צדוק הדין וקדיש, כדרכן. וכן ביום טוב שני, אבל ביום טוב ראשון, כיון שאין מתעסקים במת אין אומרים אותו. הגה: ויש חולקין שלא לומר צדוק הדין במועד (הטור

הביא כמה רבנותא), וכן המנהג פשוט במדינות אלו שלא לומר לדוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון (במנהגים), ולכן אין אומרים ג"כ כשקוצרין אחר חזרת צערב שבת. יש אומרים שאם קוצרים המת כלילה, שאין אומרים קדיש ולא לדוק הדין (כל זו).

אמירת צידוק הדין במועד

נחלקו בדין אמירת צידוק הדין במועד:

- » רש"י רמב"ן ושלחן ערוך אומרים, מלבד יום טוב ראשון שלא מתעסקים בו.
- » חכמי גרמיזא אומרים דרך הילוך (ודימה את זה לנשים מענות כולם יחד שמותר).
- » חכמי מגנצא ור' משולם לא אומרים אלא על תלמיד חכם.
- » רי"ף גיאת המנהג שלא לומר ורק בשבת אומרים.
- » ר' אייזיק טירנא ורמ"א כל יום שאין בו תחנון לא אומרים צידוק הדין.
- » אור זרוע כל חודש ניסן לא אומרים.

צידוק הדין בלילה

נחלקו הפוסקים:

- » רמ"א המנהג לא לומר קדיש וצידוק הדין בלילה.
- » ש"ך נהגו כן לומר.

סעיף ז

מת לו מת קודם פורים, ופגע בו פורים, אינו מפסיק האבלות, ומכל מקום אין אבלות נוהג בו, לא ביד ולא בט"ו, אלא דברים שבצינעא נוהג, וחייב לשלוח מנות. ואף על פי שאינו מתאבל בהם, עולים לו ממנין השבעה, כמו שבת.

אבלות בפורים

נחלקו אם פורים מבטל אבלות ומה נוהגים בו:

- » שאילתות מבטל כמו רגל.
- » מהר"ם רא"ש שלחן ערוך כאן רמ"א באו"ח וכן הורו למעשה כמו שבת נוהג בדברים שבצינעא ולא מבטל.
- » רמב"ם ושלחן ערוך באו"ח נוהג אבלות כמו ביום רגיל.
- » הדרישה כתב ליישב הסתירה בשלחן ערוך שכאן דיבר כשמת קודם פורים, ובאו"ח דיבר כשמת בפורים עצמו.

סימן תב – דין שמועה קרובה ורחוקה

סעיף א

מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, אם בתוך ל' יום הגיעה השמועה, אפילו יום ל' עצמו, הרי זו שמועה קרובה וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיע השמועה, וקורע ומונה ל' יום (מיום השמועה) וכך משמע מהרמב"ם ומנימוקי יוסף פא"מ וזמלדני) לתספורת עם שאר דברים. כללו של דבר, יום שמועתו הקרובה כיום הקבורה. ואם שמע מיום ל' ואילך, אין צריך לנהוג אלא שעה אחת, לא שנא שמע ביום לא שנא שמע בלילה, שאם שמע בלילה ונהג מקצת אבלות בלילה שעה אחת, עולה לו, ואפילו שמע על אביו ואמו. והני מילי לעניין גזירת שבעה, אבל לעניין גזירת שלשים, נוהג על אביו ואמו בתספורת עד שיגיעו בו חביריו, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגפרו בו, וכן בשאלת שלום וליכנס לבית המשתה, ומונה מיום מיתה ולא מיום שמועה. לפיכך אם באה לו שמועה על אביו ואמו לאחר י"ב חדש, אינו נוהג אלא יום אחד אף בגזירת ל'.

ההבדל בין שמועה רחוקה לקרובה

מובא במועד קטן, שמועה קרובה עד ל' נוהג ככל אבלות בין אביו ואימו ובין שאר קרובים, קורע ונוהג ו' ול' מיום השמועה. שמועה רחוקה במועד קטן נחלקו חכמים הורו שאין חילוק בין רחוקה לקרובה ואין הלכה כדבריהם אלא כר"ע שהלכה כמיקל באבל דרבנן, ולכן על שאר קרובים נוהג רק שעה אחת (ולא קורע כמבואר לעיל סימן ש"מ סעיף י"ח ולקמן סעיף ד'), ועל אביו ואימו קורע ונוהג אבלות שעה אחת אך אבלות ל' נוהג.

כתבו הראשונים וכן הורה שלחן ערוך יותר מי"ב חודש אף על אביו ואימו נוהג יום אחד לעניין גזירת ל'.

לעיל שפ"ח סעיף א' הורו לא להניח תפילין גם ביום שמועה. ולדעת מהריט"ץ שם שהורה שכל שלא נקבר ביום שמת מניחים ביום ראשון של האבלות, פשוט שכאן יניח.

סעיף ב

השומע שמועה רחוקה, אין צריך לנהוג כל דין אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל, ואין צריך לא עטיפה ולא כפיית המטה, ומותר במלאכה, רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ובתלמוד תורה, ואם אין לו מנעלים ברגליו צריך שיכפה ממתו או יעטוף ראשו, שצריך שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבלות, ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, או שהיה רוחץ וסך, ובאה לו שמועה, מפסיק שעה אחת משום אבלות, וחוזר למה שבדיו, אבל אם היה לבוש תפילין, אינו צריך לחלצן, ומכל מקום אינו יוצא ידי אבלות

בהפסק זה, וצריך שיעשה מעשה שניכר שעושה משום אבלות, כגון חליצת מנעל או כפיית המטה ועטיפה, ומיהו בחדא סגי.

מה נוהגים בשמועה רחוקה

במועד קטן מובא מעשה שר' חייא הבין מרב שאימו ואביו נפטרו (שם מובא שענה לו בצורה עקיפה כדי שלא להיות מוציא דיבה) ועל כן הורה ר' חייא לשמשו שיחלוץ מנעליו ויוליך כליו לבית המרחץ, למדים מכאן שאבל אסור בנעילת סנדל ושמועה רחוקה נוהגת יום אחד ושקצת היום ככולו. ומכאן פסק שלחן ערוך על פי רמב"ן ורא"ש נהיגת אבלות בשמועה רחוקה מספיק בדבר אחד כמו חליצת מנעל, והוסיף אין צריך לחלוץ תפילין ואם חולץ לא נחשב מעשה ניכר.

סעיף ג

אין מברין על שמועה רחוקה.

הבראה בשמועה רחוקה

דין השלחן ערוך כמבואר בנימוקי יוסף ובמרדכי.

סעיף ד

אין קורעין על שמועה רחוקה, ועל אביו ואמו, קורע לעולם. (ובמקום שאין לו לקרוע, אסור להחמיר על עצמו ולקרוע) (א"ז).

קריעה על שמועה רחוקה

מבואר גם לעיל סימן ש"מ סעיף י"ח.

נחלקו אם קורע אל שמועה רחוקה של אביו ואימו:

» רי"ף רמב"ן רא"ש ושלחן ערוך קורע.

» רמב"ם וראב"ד לא קורע.

כתב רמ"א לא לקרוע אם לא חייב, וכתב ש"ך מותר להחמיר לקרוע על אדם גדול שהיה מקשה לו בתורה.

לעיל ש"מ סעיף ל'א מבואר קריעה על שמועה רחוקה כשהגיעה במועד (שומע שמועה רחוקה בחול המועד על אביו ואימו: מהרי"ט קורע, רש"ל ב"ח ט"ז וש"ך וכתב ברכי יוסף שהוא מנהג ירושלים לא קורע).

סעיף ה

השומע שמועה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה, אינו נוהג אלא יום אחד, ובשבת ורגל אסור בדברים של צינעא.

שמועה הנעשית רחוקה במוצאי שבת

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ן ורא"ש. וביאר ט"ז שבשבת ינהג דברים שבצנעה ובמוצאי שבת יתאבל שעה אחת ודיו.

סעיף ו

השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל, אינו נוהג אפילו דברים שבצינעא, ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת, ודיו.

שמועה רחוקה בשבת

דין השלחן ערוך כמבואר ברמב"ן ורא"ש.

סעיף ז

השומע שמועה קרובה בשבת השבת עולה לו ליום אחד, ולמחר קורע, והוה ליה יום ששי שביעי לאבילות.

מניין שבת לימי השבעה בשמועה

לעיל סימן ת' מבואר שבת עולה ואין נוהג אבילות פרהסיא, וכן אם התייאש מלקבור בשבת ומתחיל אבילותו בצינעא שבת עולה לו ליום אחד.

נחלקו כאן:

» בה"ג סמ"ג מימוניות ושלחן ערוך השומע שמועה קרובה בשבת עולה לו ליום אחד וקורע למחר.

» ר' יחיאל פסק שלא עולה.

לעיל סימן שצ"ה מבואר הדין של מקצת היום ככולו. שביעי לאבילותו שחל בשבת נחלקו ממתני פוסק:

» ר' יחיאל מאחרי הנץ.

» ב"ח רק במוצאי שבת אחרי שנהג שעה אחת.

» ט"ז כמו שנוהגים ביום חול אחרי שחרית.

סעיף ח

עשרה ימים אחר חג הסוכות שמע שמת לו מת בערב החג, אף על פי שאם נמנה שעה אחת לפני החג ז' ושבעת ימי החג ויום שמיני עצרת (היו) כ"א, ועשרה ימים אחרים הרי ל"א, אין לזה דין שמועה רחוקה, אלא דין שמועה קרובה, שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבלות קודם לו כלל, וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת נ' יוחס נסם בעל המאור וכ"ד הרמב"ן.

מניין ימי שמועה רחוקה ברגל

לעיל סימן שצ"ט מבואר שרגל בתחילת ימי אבלות מבטל ז' ול', ונחשב כז' ימים לחשבון אבלות. נחלקו האם רגל נחשב כז' ימים לעניין החשבה כשמועה רחוקה ונפקא מינה לשומע עשרה ימים אחר סוכות:

» יש אומרים ברו"ה כן.

» רז"ה רמב"ן ושלחן ערוך לא עולה. הגרע"י כתב שניתן לסמוך על היש אומרים ברו"ה.

מניין הל' לעניין שמועה רחוקה או קרובה נמנה מיום המיתה ולא מהקבורה.

סעיף ט

שמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד, אינו נוהג עליהן אלא יום אחד. היו קרובות, או שמתו לו שני מתים כאחד, מונה לשתייהם כאחד שבעה ושלשים. שמע לזה היום ולזה למחר, מונה לשני מיום שמועה, שבעה ושלשים.

שתי שמועות רחוקות ביום אחד

ממעשה ר' חייא שאל את רב על הוריו המובא לעיל בסעיף ב' מוכח ששמועה רחוקה יכול לנהוג ביום אחד אבלות ותעלה לו לשניהם.

סעיף י

שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, כיון דדברים שבצינעא נוהג, עולה לו אותו שבת למנין שבעה.

שמועה קרובה בערב הרגל

דין השלחן ערוך כמבואר בתוספות ומימוניות.

סעיף יא

מי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא, ושמע שמועה קרובה, מונה מיום מחר, ואותו יום אינו עולה לו.

התפלל ערבית ושמע שמועה

תפילת ערבית עושה היום ליום המחר, כן הורה שלחן ערוך על פי מימוניות ומרדכי בשם מהר"ם.

כתב ט"ז דין זה הוא רק לחומרא ולכן השומע שמועה ביום ל' אחר שהתפלל ערבית, לא יכול להקל ולהחשיבה כשמועה רחוקה. הגרע"י היקל בשומע אחר קבלת שבת קודם ערבית שאין קבלת שבת עושה ליום הבא.

סעיף יב

מי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לו, ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר: מוציא דבה הוא בסיל ומותר להזמין לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה, כיון שאינו יודע. מיהו אם שואל עליו, אין לו לשקר ולומר: חי הוא, שנאמר: מדבר שקר תרחק. הגה: ומכל מקום צננים זכרים, נהגו להודיע, כדי שיאמרו קדיש, אבל צננות, אין מנהג כלל להודיעם (מהרי"ו סימן י"ג). מזה להחמיר יום שמת בו אביו או אמו (כל בו בשם הר"מ וע"פ), ומתענין יום המיתה ולא יום הקבורה (מהרי"ו סימן קכ"א ומהרא"י סימן רכ"ו /רכ"ג/ והאחרונים), אם לא מי שהיה אצל הקבורה ולא אצל המיתה. (בקבלה מפי זקן מופלג מהר"ם לנדו), ואם אירע יום זה ביום שאין אומרים בו תחנון, אין מתענין כלל. ואם מתו באלד ונתעברה השנה, העיקר להתענות באלד הראשון (ת"ה סימן רכ"ד ומהר"י מינץ), אף על פי שיש חולקין, כך הוא עיקר. ואם מתו בשנת העיבור באלד השני, מתענה גם כן בעיבור באלד השני (ג"ז סס). ועיין באורח חיים סימן תקס"ח סעיף ז'. ועיין לעיל סימן קצ"א שאין לאכול כסעודה כליל יום שמת בו אב ואם. ואם חל תענית זה בערב שבת, דינו כשאר תענית. ועיין בא"ח סימן רמ"ט. מיהו אם בפעם ראשון השלים, ינהוג כן כל ימיו.

מי שמת לו מת ולא נודע לו

דין השלחן ערוך ורמ"א מבואר בראשונים.

כתב ט"ז אפשר להודיע בדרך רמז כמו שהודיע רב לר' חייא.

הפתחי תשובה בשם חמודי דניאל הוסיף אחות שנפטרה ואח שלא ידע ממיתה מגיע לבקר את אחיו, מותר לשני ללבוש בגדי שבת אף תוך ל' כדי שלא יחשוד הראשון שמתה אחותם. עוד הביא פנים מאירות אין להודיע לאדם בפורים ושאר מועדות על מיתה קרובה שלא יבטל מהמועד.

תענית ביום שמת אביו

כתב רמ"א על כל בו בשם מהר"ם, להתענות ביום שמת בו אביו ואימו והולכים לפי יום מיתה ולא יום קבורה אלא אם לא היה ביום המיתה ורק ביום הקבורה.

דרכי משה הביא מרדכי שמניין אבלות י"ב חודש הוא מיום קבורה ולא מיום שמועה, הואיל ואבלות י"ב חודש היא מטעם משפט רשעים י"ב חודש אין לה קשר ליום השמועה.

תענית יארצייט על הוריו שנה ראשונה

נחלקו באיזה יום יתענה:

- » **רמ"א** יום המיתה ואם לא היה במיתה רק בקבורה או ביום קבורה.
- » **ט"ז** יום המיתה בלבד משום משפט רשעים י"ב חודש, דחה הנקודות הכסף שהמשפט מתחיל לפי יום הקבורה. וכן כתב הגרע"י שראוי לעשות ומכל מקום יש מה לסמוך לעושים ביום הקבורה.
- » **משאת בנימין** בשנה הראשונה ישלים לפי יום הקבורה כדי שיסיים אבלות שנה יחד עם תענית היארצייט.
- » **ש"ך** אם ההבדל בין יום מיתה לקבורה הוא עד יומיים יעשו ביום קבורה אם יותר ביום מיתה.

דיני יארצייט

- א. חל בשבת:**
 - » **מהרי"ק** כתב שידחה התענית.
 - » **רמ"א** הורה אם חל ביום שלא אומרים תחנון לא יתענה כלל.
- ב. כתב רמ"א** לא לאכול בסעודה בליל היארצייט על הוריו. לעיל סימן שצ"א סעיף ב' כתב רמ"א לא להיכנס למשתה.
- ג. תענית ביום ו':**
 - » **רמ"א** שדינה כשאר תעניות יחיד והמתפלל מוקדם מותר כשסיים ולא ישלים, והוסיף שאם נהג להשלים בפעם ראשונה ישלים (ובפתחי תשובה הביא על פי הט"ז שלא נחשב כנדר רק אם התכוון לנהוג כך כל ימיו),
 - » **שלחן ערוך** באו"ח סימן רמ"ט פליג על הרמ"א וסבר שמשלים אף בתענית יחיד.
- ד. נפטר באדר והיארצייט בשנה מעוברת:**
 - » **תשב"ץ** ו**שלחן ערוך** באו"ח אדר ב'.
 - » **תרומת הדשן** ו**רמ"א** כאן אדר א'.
 - » **מהרי"ל** ו**רמ"א** שם ביש מחמירין להתענות בשניהם.

סימן תג – דיני המלקט עצמות

סעיף א

המלקט עצמות אביו, או של שאר קרובים שמתאבלים עליהם, מתאבל עליהם כל היום כולו, בכל הדברים הנוהגים באבל, בכפיית המטה ועטיפת הראש ונעילת הסנדל ותשיש המטה ורחיצה וסיכה, ולערב אין מתאבל עליהם, אפילו צרורים לו בסדינו. היה עומד ומלקט, וחשכה לו, מותר ביום שלאחריו. לפיכך אין מלקטין אותם סמוך לחשכה, כדי שלא יהיה נמצא שלא התאבל על ליקוט עצמות אביו (ואין אנינות בליקוט עצמות, רק חל עליו אבלות מיד) (טור בשם הרא"ש).

מנהג ליקוט עצמות

לעיל מבואר הדין של מת מצווה לפנותו שס"ד סעיף ג'. הדין של פינוי עצמות מקבר לקבר סימן שס"ג סעיף א'. הדין של ללוות עצמות רק אם השדרה קיימת שמה סעיף ח'. באיזה אופן מותר להעביר עצמות מת, סימן שס"ג. דיני אבלות בליקוט עצמות סימן ת"ג.

אנינות בליקוט עצמות

מבואר במועד קטן מלקט עצמות אביו ואימו נוהג אבלות יום אחד, נחלקו הראשונים לעניין אנינות:

- » מהר"ם ור' ירוחם בשעת ליקוט אונן אחר כך אבלות עד הערב.
- » נימוקי יוסף משעת ליקוט אסור לאכול קדשים.
- » רא"ש ושלחן ערוך אין אנינות רק אבלות עד סוף היום.

עוד הורה שלחן ערוך דברי מסכת שמחות שלא מלקטים סמוך לחשיכה, כדי שלא ימנע מאבלות.

כהן ללקט עצמות

הורה דרישה כהן לא ילקט עצמות אביו שמא אין עצמותיו שלמות, וכל ההיתר לכהן ליטמא לאביו הוא כשהוא שלם.

סעיף ב

כל שקורע עליו בשעת מיתתו, קורע עליו בשעת ליקוט עצמות. וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו, אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות.

קריעה בשעת ליקוט עצמות

דין השלחן ערוך כמבואר במסכת שמחות.

סעיף ג

עצמות, אין עומדין עליהם בשורה, אבל אומרים תנחומין לעצמם. ואין מברין עליהם בחבר עיר, אבל מברין עליהם בביתו. ואין אומרים עליהם קינה ונהי, אבל אומרים עליהם קילוסין (דהיינו שזכו של מת, ומשנחין להקצ"ה שממית ומחיה) (נזכר תמלא מזל).

שאר דינים בליקוט עצמות

הורה שלחן ערוך על פי מסכת שמחות וירושלמי ליקוט עצמות מצריך הבראה בבית ואומרים קילוסין, אבל לא מברים בחבר עיר ולא אומרים קינה ונהי ולא עמדין בשורה.

סעיף ד

אין מלקטין עצמות אביו במועד, ואין צריך לומר עצמות שאר קרובים.

ליקוט עצמות במועד

במועד קטן נחלקו אם מלקטין עצמות במועד, ר' מאיר התיר ור' יוסי אסר מפני שאבלות היא לו.

להלכה נחלקו:

» רמב"ם ושלחן ערוך הלכה כר' יוסי מחבריו.

» רמב"ן מותר.

סעיף ה

שמע שהיום לקטו עצמות אחד מקרוביו שהוא מתאבל עליהם, אף על פי שלא היה שם, מתאבל עליהם (אצל שמע שנקטו אתמול, אין מתאבל עליהם) (טור בשם היחזקוני).

ליקוט עצמות קרוביו

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בירושלמי.

סעיף ו

אין מפרקין את העצמות ולא מפסיקין את הגידים.

צורת הליקוט

דין השלחן ערוך ורמ"א כמבואר בשמחות.

סעיף ז

ליקוט עצמות אינו אלא משיכלה הבשר, כלה הבשר, אין הצורה ניכרת בעצמות, לפיכך יכול ללקט בידו עצמות אביו ואמו, ואעפ"כ נכון הדבר שלא ילקטם הוא עצמו, מההיא דרבי אליעזר בר צדוק דבסמוך.

ממתי מלקט עצמות

במסכת שמחות נחלקו ר' יוחנן בן נורי אסר ללקט עצמות אביו ואימו ור' עקיבא התיר, עוד הורה ר' עקיבא ליקוט הוא רק אחר שיכלה הבשר. הש"ך ציין שמתאבל אף כשהליקוט היה לעצמות שיש בהם בשר.

סעיף ח

מלקט אדם עצמות שני מתים כאחד בראש אפרסקל מכאן, ובראש אפרסקל מכאן, דברי רבי יוחנן בן נורי. ר"א אומר: סוף אפרסקל להתעכל, וסוף עצמות להתעכל, ונמצאו עצמות שני מתים מתערבים, אלא מלקטין ונותנין כל אחד לעצמו בארון של ארזים. אמר רבי אליעזר בר צדוק: כך אמר לי אבא בשעת מיתתו: מתחלה קברוני בבקעה, ולבסוף לקוט עצמותי ותנם בארזים, ואל תלקטם אתה בידך, שלא יהיו בזויות עליך.

ליקוט ב' עצמות כאחד

דברי השלחן ערוך מובא במסכת שמחות.

סעיף ט

המלקט עצמות, והמשמר את המת, והמוליך אותם ממקום למקום, פטור מק"ש ומתפלה ומהתפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת, לא שנא עצמות קרובים לא שנא עצמות רחוקים, בין אם הוא בספינה או בדרך, ואפילו אם הם מלקטים רבים. ואם רצה להחמיר על עצמו, לא יחמיר, מפני כבוד עצמות.

המלקט פטור ממצוות

דין השלחן ערוך מובא במסכת שמחות. וכתב ש"ך מה שפטורים כולם הוא רק במלקטים שכולם מלקטים יחדו, אך בחופרים קבר למת אחד חופר והשני מתפלל.

סעיף י

המוליך עצמות ממקום למקום, הרי זה לא יתנם בשק או בדסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, אבל אם מפשילו לאחוריו על החמור, שפיר דמי. ואם היה מתיירא מפני הגנבים והלסטים, מותר. הגה: והאי יתן אל לבו דברים של מיתה, דיספד, יספדוניה, דיקבר, יקצרוניה, דיטעון, יטעוניה, דידל, ילדוניה, וגדול השלום שניתן לצדיק, שבשעה שהצדיק נפטר ג' כחות של מלאכים נותנים לו שלום. (הכל בטור והרא"ש וכל בו) ואומרים: יבא שלום (כל הכתוב לחיים קדוש יאמר לו). בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים. (ישעיה כה, ח').

הולכת עצמות

דין השלחן ערוך מובא בברכות. דברי רמ"א מובאים במועד קטן, ובגמרא כתובות מובא העניין של ג' כיתות.

עניין שמופיע בכמה מקומות

דרגות קריעה

- א. **רשע** תלוי בשעת יציאת נשמה, אם עשה להכעיס או באופן קבוע
- ב. **כל** אדם בשעת יציאת נשמה
- ג. **אדם** כשר כל שהיה שם בין מיתה לקבורה
- ד. **חכם** אף שאינו רבו (ולרמ"א רק אם למד ממנו)
- ה. **רבו** (נחלקו אם רק מובהק או כל שלומד ממנו או אפילו שמע ממנו הלכה אחת)
- ו. **נשיא**
- ז. **קרוביו** שאינם אביו ואימו
- ח. **אביו ואימו**

הבדלים בין אביו ואימו לשאר קרובים

- א. **סימן** ש"מ סעיף ט' על אביו ואימו קורע כל בגדיו על שאר קרובים רק העליון.
- ב. **סימן** ש"מ סעיף ט' אביו ואימו קורע כל שהבגד עליו עד ל' יום
- ג. **סימן** ש"מ סעיף י"ב אביו ואימו קורעים תחילות.
- ד. **סימן** ש"מ סעיף י"ג אביו ואימו קורעים מבחוץ
- ה. **סימן** ש"מ סעיף י"ד אביו ואימו חייב ביד
- ו. **סימן** ש"מ סעיף י"ד אביו ואימו גם אם החליף קורע שוב
- ז. **סימן** ש"מ סעיף ט"ו שאר קרובים שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר ל' אביו ואימו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם. ובאישה שולל לאלתר
- ח. **סימן** ש"מ סעיף ט"ז אביו ואימו חולץ כתף שאר מתים לא.
- ט. **סימן** ש"מ סעיף י"ח על אביו ואימו קורע עד שיגלה ליבו על שאר קרוביו טפח.
- י. **סימן** ש"מ סעיף ל"א הביא רמ"א יש שנהגו לקרוע רק על אביו ואימו בחול המועד.
- יא. **סימן** ש"מ"ב קולא אם מת אביו של חתן או אמא של כלה קודם החופה.
- יב. **סימן** שפ"ה סעיף א' אביו ואימו חמורים שאסור לשאול בשלומו עד י"ב חודש.
- יג. **סימן** שפ"ה סעיף ב' דיבור תנחומים על אביו ואימו מדבר עימו עד י"ב חודש.
- יד. **סימן** שצ"ו סעיף א' אביו ואימו קורע לעולם שאר אבלים רק בז'.
- טו. **סימן** שפ"ט סעיף ה' איסור בגד לבן חדש עד רגל וגערה.

דיני קטן

- א. **סימן** ש"מ סעיף ב' אבלות על קטן של מומר וכדו'.
- ב. **סימן** ש"מ סעיף ל' קריעה על קטן. קים לן שכלו קורע
- ג. **סימן** ש"מ"ד סעיף ד' הספד וצידוק הדין בקטן. תלוי עני או עשיר, ומחלוקת בצידוק הדין

- ד. סימן שנ"ג סעיף א' מבואר הוצאת קטן לקבורה. עד ל' יוצא בחיק אף כלו חודשיו
- ה. סימן שס"ב סעיף ג' מבואר קבורה יחד עם קטן.
- ו. שס"ד סעיף א' מבואר קבר של נפל. קברו אסור
- ז. סימן שס"ז סעיף ב' מובא מחלוקת לגבי אישה וקטן אם שייך בהם לועג לרש.
- ח. סימן שע"ח סעיף ו' דין הבראה על קטן. רק מעל ל' או כלו חודשיו
- ט. סימן שצ"ו סעיף ג' קטן שהגדיל בתוך ימי אבלותו.

מת קרוב לפני חתונה

- א. סימן שמב מובא החילוק בין אביו של חתן ואימה של כלה שאם הכינו צרכי חופה מותרים.
- ב. סימן שפ"ג סעיף ב' מובא שאם בעל ומת לו מת מותר להתייחד עימה.
- ג. סימן שצ"ב סעיף ג' מובא אם מתו שאר קרובים, אם לא קיים פריה ורביה מותר אחר ז' ולא צריך להמתין לל' (כמו שפסק שלחן ערוך בשמ"ב כשמת אבי חתן או אם כלה ויכולים להמתין בלי הפסד).

תפילה וכדומה

- א. סימן שמ"א סעיף ב' תפילה לאונן אחר שקבר מתו.
- ב. סימן שמ"ד סעיף י"ב דיני תפילה וק"ש בזמן הספד.
- ג. סימן שנ"ח סעיפים א' ב' דין תפילה קודם קבורה.
- ד. סימן שס"ה סעיף א' החופר פטור מתפילה.
- ה. סימן שס"ז סעיף ג' לא להתפלל בבית הקברות.
- ו. סימן שע"ה סעיף י"א התפלל ערבית ושמע שמת לו מת מה דינו, ומה הדין אם רק הציבור התפללו
- ז. סימן שצ"ב סעיף ב' יציאה לתפילה
- ח. סימן ת"ג סעיף ט' דין מלקט עצמות שפטור מתפילה

האומר לא להספיד

- א. סימן שמ"ד סעיף י' צווה שלא יספידוהו, וש"נ מה הדין בצווה לא לשבת עליו או לא לומר קדיש או לא לעשות אוכרה
- ב. סימן שמ"ח סעיף ג' האומר לא לקבורו

רשע

- א. סימן ש"מ סעיף ה' קריעה על רשע.
- ב. סימן שנ"ז סעיף ב' אסור להלין אפילו רשע.
- ג. סימן שס"ב סעיף ב' לא לקבור רשע עם צדיק.
- ד. סימן שע"ו סעיף ג' קדיש על אדם רשע.

דרגות קריעה בסימן שמ"א

- א. רשע וכדומה
- ב. כל אדם
- ג. אדם כשר
- ד. חכם
- ה. רבולמובהק\חבר שלומד ממנו
- ו. נשיא

אישה

- א. סימן שמ"ד סעיף ב' י"ט ועוד הספד על אישה.
- ב. סימן שפ"א סעיף ב' טבילה בז'.
- ג. הוצאת אישה בטלית
- ד. צורת קריעה של אישה.
- ה. יציאה עם אישה לייחוד בנפל שמת.
- ו. סימן שס"ו סעיף ב' לקבור בחלקת אישה יוצאי ירכה
- ז. סימן שס"ז סעיף ב' לקרוא על ידי קבר אישה
- ח. סימן שע"ו סעיף ד' אמירת קדיש על ידי אישה, אמירת קדיש על אישה
- ט. סימן שנ"ט אישה ביציאה להספד
- י. הבראה באישה
- יא. סימן ש"צ סעיף ה' אישה בנטילת שיער,
- יב. סימן ש"צ סעיף ז' אישה בליל טבילה לעניין צפרניים

תפילת ערבית עושה ליום הבא

- א. סימן שע"ה סעיף י"א אין עולה ליום אבלות בשמיעה אחרי ערבית
- ב. סימן שפ"ח סעיף א' הדין לעניין תפילין
- ג. סימן ת"ב סעיף י"א מובא שוב הדין הראשון

ברית

- א. סימן שמ"א סעיף א' מותר לאונן לשמש בברית בשבת
- ב. סימן שמ"א סעיף ב' מה קודם קבורה או ברית
- ג. סימן ש"ס סדר קדימה בכלה מת וברית
- ד. סימן ש"צ הביא פתחי תשובה נודע ביהודה שאסר לבעלי ברית להסתפר
- ה. סימן שצ"א דין אבל במשתה ברית
- ו. סימן שצ"ג סעיף ג' דין בעל ברית אבל בז' ימים

ז. סימן ת' סעיף א' לעלות לתורה בעל ברית בימי אבלו

נפקא מינה לאבלות יום ראשון דאורייתא

- א. השלחן ערוך כתב דאורייתא בריש סימן שצ"ח, רמ"א בשצ"א י"ג כתב דרבנן
- ב. סימן שמ"א כתב לבוש שלא יעשה החתן שמחה ביום ראשון וש"ך חלק והתיר הואיל ויום ראשון דרבנן
- ג. שצ"ט סעיף י"ג מנהג אבלות ביום טוב שני שהוא יום ראשון לאבלות
- ד. סימן שפ"א סעיף ג' רחיצה באיסטניס

חלוקת הנושאים על פי סימנים בהלכות אבלות

סימנים	נושאים
שמ - שמא	תחילת האבלות קריעה ואוננות
שמב	חתן וכלה
שמג - שמד	הלוויה הספד
שמה	סוגי נפטרים יחודיים
שמו	לדור בעיר שצולב בה קרובו
שמז	לעורר בהספד סמוך לרגל
שמה - שסא	דינים בחיוב הקבורה, התכריכים, צורת וקדימות ההוצאה, הלנת מת, דינים הקשורים למלווים, חיוב לוויה
שסב - שסח	דינים השייכים לקבר לחפירתו ולבית הקברות
שעה - שעז	התחלת האבלות, מנהג ניחום, אבלות עבדים ושפחות ומנודה
שעה - שעט	הבראה וברכת המזון לאבל
שפ - שצג	מנהגי האבל בזמן אבלותו
שצד	לא להתקשות על המת
שצה - שצח	מניין ימי האבלות, הדין כשנהג רק מקצתם, עדות להתחלת ימי האבלות, חיובם דאורייתא או דרבנן
שצט - תא	צורת אבלות בימים טובים והפסקתה
תב	שמועה רחוקה וקרובה
תג	ליקוט עצמות

תוכן עניינים מורחב

סימן שמ – ענין הקריעה, שיעורה ומקומה, ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין

דין קריעה \ קריעה מעומד \ זמן הקריעה \ מקום הקריעה \ שעור קריעה \ מתי מוסיף כל שהוא על מת אחר \ מתי קורע על קרובי קרוביו ואיזה מהם \ עיקר דין קריעה על אדם בשעת יציאת נשמה \ קריעה על קטן \ עמד בשעת יציאת נשמה בשבת \ קריעה בשעת יציאת נשמה על אדם רשע \ מומר שנהרג \ קריעה על אדם כשר \ תלמיד חכם בקריעה על אדם כשר \ קריעה על תלמיד חכם \ מהו חכם \ קריעה על רבו \ איזה קריעה קורע \ קריאה על שאר מתים \ קריעת אפרקסותו \ קריעה באישה \ קריעה בשאר מתים והורים \ קריעה בפני אנשים \ קריעה ביד או כלי \ שלילה \ חליצת כתף \ אחוי קרע \ סיכום דין אחוי ושלילה \ שמועה \ להפוך הבגד \ דיני קריעה \ קריעה על ב' מתים \ מתו לו כמה מתים \ קרע על אביו ונמצא שהוא בנו \ קרע קודם מיתה \ אמרו לו מת וחזרו ושוב אמרו \ קריעה בקטן \ קריעה בשבת \ קריעה בחלוק גזול \ אבלות על קטן \ קריעה ביום טוב \ שמועה ברגל \ הילוך בגד קרוע לפני מת \ קריעת חלוק שאול \ השבת חלוק שאול \ קריעה על שמועות רעות \ קריעה על ברכת השם \ קריעה על ראיית החורבן \ תיקון הקרע

סימן שמא – מי שמתו מוטל לפניו בשבת או ביום טוב, ודיני האונן

טעם אנינות \ מה נוהג בזמן אנינות בפשטות \ ברכות אונן \ אונן בעיר אחרת \ אכילה בפני המת למי שאינו אונן או אונן בשבת שאינו נוהג אבלות \ אנינות בשבת \ תשמיש המיטה לאונן בשבת \ הליכה לבית הכנסת בשבת \ אונן ביום טוב ראשון \ אנינות תלמיד על רבו \ אונן בפורים \ אמירת קדיש לאונן \ שימוש אונן בסעודת מצווה \ נעשה אונן ביום שיש לו יארצייט \ נטילת ידים לאונן \ מת לו מת באמצע תפילתו \ ברכת המזון ואשר יצר אחר הקבורה \ הבדלה לאונן \ אונן הצריך למול את בנו \ הוצאת המת \ מת בתפיסה \ מקום שגזרו שלא לקבור המת \ זמן שלא נקבר המת \ משמר המת

סימן שמב – מי שהכין צרכי חופתו ומת לו מת שחייב עליו אבלות

מת אביו של חתן \ איך יישמרו מהייחוד \ שאר קריבות בימי המשחה שקודם השבעה \ יכול לדחות החתונה בלי הפסד \ מתי חלים ימי השלושים \ הליכת כלה להלוויה

סימן שמג – מצות הלווית המת

ביטול מלאכה \ שאילת שלום

סימן שמד – חיוב ההספד וגודל שכרו, וכיצד ועל מי מספידין

מצוות הספד \ הספד לנשים \ השכרת מקוננות \ הספד לקטן \ הספד עשירים \ כיצד להספיד קטן \ הספד כלה \ עיסוק במת נפל \ תשלום להספד \ צווה שלא יספידוהו \ תלישת שיער \ קריאת שמע \ הפסקת הספד \ שני הספדים באותה עיר \ הוספת הספד \ פסוקים בפני מת \ חכם שמת \ הספד בבית מדרש \ הספד לחכם וגאון

סימן שמה – דין המאבד עצמו לדעת, ומנודה, והרוגי ב"ד, והפורשין מן הצבור

קבורת מתאבד \ מהו מתאבד \ גנב שנהרג בגניבתו \ מאבד עצמו לדעת \ קטן שאיבד עצמו \ מנודה שמת \ הפורש מדרכי ציבור \ מי שלא נושא עם הציבור בעול ממון \ בן משומד \ נהרג על ידי מלכות גויים \ מי שנפל בים \ ארון העובר

סימן שמו – מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה

שהייה בזמן שאחד ממשפחתו צלוב

סימן שמז – שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל

הספד סמוך לרגל \ הספד שמועה סמוך לרגל \ הזכרה סמוך לרגל

סימן שמח – דין שרפה על המת, והאומר: אל תקברוני

שריפת כלי מת \ האומר אל תקברוהו מנכסי \ קבורת מי שאין לו ממון

סימן שמט – איסור הנאה במת ובתכריכיו

הנאה ממת \ נויי המת \ כלים שזרקו על המת \ המרבה כלים על המת

סימן שנו – דברים העשויים למת ואין בו משום דרכי האמורי

דברי עגמת נפש

סימן שנא – דין כלאים וציצית למת

תכריכים מכלאים \ קבורת מת בטלית

סימן שנב – באיזו בגדים קוברין, ואין האיש מלביש את האישה

תכריכים פשוטים \ תכריכים לבנים \ כריכת המת \ הכנת המת לקבורה

סימן שנג – היאך מוציאים מת גדול או קטן, ובאיזו מטה

כיסוי פנים \ הנחת ספר תורה \ הוצאת תלמיד חכם \ הוצאת תינוק עד ל' יום \ הוצאת תינוק יותר מל' יום \ מילת תינוק שמת \ הוצאת מת שלם

סימן שנד – עיר שיש בה שני מתים, איזה קודם

עיר שיש בה שני מתים

סימן שנה – דברים שמשנים באישה יותר מבאיש

הנחת מיטת אישה

סימן שנו – גבו לצורך המת והותירו

מעות גבית המת

סימן שנוז – איסור הלנת המת, ומתי מותר להלינו

הלנת מת \ מהירות בקבורה

סימן שנה – נושאי המטה פטורים מקריאת שמע ומתפלה

קריאת שמע למלווי המת \ הוצאת המת סמוך לקריאת שמע \ נעילת הסנדל לכתפים \ הליכת הכתפים יחפים \ קדימה בהוצאה והולכה

סימן שנט – מקום יציאת המת והאבלים

יציאת נשים לפני המטה \ יציאת נשים אחר המטה

סימן שס – מת וכלה ומילה, איזה קודם

כלה ומת מי קודם

סימן שסא – הלויית המת ובטול תלמוד תורה להלוייתו

ביטול תורה ללוויית המת \ ביטול מלאכה ללוויית המת \ הרואה ואינו מלווה \ עמידה בפני המת \ ארון העובר

סימן שסב – לקבור בקרקע, ואם קוברים שני מתים יחד

קבורה בקרקע \ כיוון הקבר \ צורת ההשכבה \ קבורה ב' מתים בסמוך \ ב' ארונות זה על זה \ קבורת רשע אצל צדיק \ קבורת שונאים יחד

סימן שסג – איסור פינוי המת והעצמות ממקומן

פינוי עצמות \ הולכת המת \ מתי מותר להוליך מת \ ליקוט עצמות \ קבורה בשוחות \ ארון שפינהו \ נסרים בבית הקברות \ פתיחת קבר

סימן שסד – איסור הנאה של קבר והאבן והבנין

הנאה מקבר \ ממתי נאסר להשתמש בעפר של הקבר \ הנאה ממצבה \ קבר הנמצא וקבר הידוע \ מת מצווה \ צורת קבורת הרוג \ קבורת הרוג על ידי גויים \ קבורת יולדת \ מתה עם עובר בבטנה \ מת מברק \ קבר המזיק רבים \ קבר שפינהו \ שימוש בקבר שחצב לאביו

סימן שסה – החופר קבר פטור מק"ש, וכמה מרחיקין הקברות מהעיר

קריאת שמע לחופר קבר \ ריחוק הקברות מהעיר

סימן שסו – דין המוכר קבר, ואישה שירשה קבר ממשפחתה

מכירת קבר \ ירושת קבר לאישה \ רצון אביה נגד ובעלה \ חוסר רצון אביה נגד ובעלה

סימן שסז – קוברים מתי עובדי כוכבים, ושלא יהלך בבית הקברות בתפילין וציצית

קבורת עכו"ם \ הליכה בבית קברות \ הליכה סמוך לקבר \ כניסה לבית קברות בציצית \ קשירת ציצית בבית קברות \ קריאה בריחוק

סימן שסח – שלא לנהוג קלות ראש בבית הקברות

הנהגת בית העלמין \ איזה עשבים באיסור לקיטה \ היתרים בנטילת עשבים \ מושל שרצה לפנות בית קברות \ פירות אילנות בית קברות \ מכירת קבר חדש

סימן שעה – אימתי מתחיל האבלות, ולמי שמפנין מקבר לקבר

מקור דיני אבלות \ תחילת אבלות \ מה נחשב גולל \ מנין השבעה כששלחו המת למקום אחר \ אם שלחו למקום סמוך \ להיגרר אחר גדול הבית \ מיהו גדול הבית \ קברו המת ומפנים אותו היאך מונים \ מניין כשנתנו המת בארון \ מניין על הרוגי מלכות \ שמועה שמתו הרוגי מלכות \ אבלות על נעדר כגון טובע וכדומה \ מנו אחר ייאוש ושוב מצאו \ אח שבא מונה עם שאר אבלים \ היה במקום רחוק \ תנאי שמצא מנחמים אצלו \ להיכן יגיע האח וימנה עמהם \ מת נוסף תוך ז' \ שמועה על מת בשבעה

סימן שעו – מנהג המנחמים, ודין מת שאין לו מנחמים

הנהגות בית האבל \ אמירת שב לאבל \ מי שאין לו מנחמים \ אמירת הלל ונפילת אפיים במנין של אבלים \ מנהג שאחר הקבורה \ ישיבה אחר הקבורה \ דינים באמירת קדיש \ עונש על פחות מגיל כ'

סימן שעז – דין עבדים ושפחות ומנודה שיש להם אבלות

נחמה על עבדים \ אבל מנודה \ מת מנודה

סימן שעח – דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה

מקור סעודת הבראה \ איזה סעודה אסור לאבל משלו \ הבראה לאישה \ אכילת האבל משלו \ לא הברו האבל ביום \ תענית במיתת חכמים \ קבורה סמוך לבין השמשות \ הבראה לקטן \ ניקוי בית האבל \ אכילת בשר \ במה מברים \ אכילת עם האבל \ הבראה ברגל \ הבראה על שמועה רחוקה \ מי בוצע בסעודת אבל

סימן שעט – דין ברכת המזון בבית האבל

נוסח ברכת המזון \ הוספה בברכה שלישית \ הוספה בברכה \ ברכת המזון בשבת \ צירוף אבל לברכה

סימן שפ – דברים שהאבל אסור בהם

איסורי אבל \ איסור מלאכה \ איסור סחורה \ דבר האבד \ מלאכה על ידי אחרים \ אין מי שיעשה המלאכה של דבר האבד \ אבל אומן לרבים והגיע הרגל \ פרקמטיא דבר האבד \ הלוואה בריבית לגויים \ גביית מעות \ עשיית דין \ השוואת אבל למועד \ שדה האבל \ אבל אריס \ אבל שכיר יום \ השכרת חפצי האבל \ חמור באריסות \ אבל שכיר \ מלאכת אחרים ביד האבל \ מלאכת אבל אצל אחרים \ בנין אחרים בקבלנות \ קבלנות שדה האבל \ שותפים שאחד אבל \ ניקוי בית האבל \ עשיית סחורה במקום קרוב \ מיעוט סחורה לאבל \ הליכה למרחק

סימן שפא – איסור רחיצה וסיכה לאבל

רחיצה לאבל \ רחיצה אחר ז' \ סיכה לאבל \ יולדת ואסטניס \ רחיצה כשתכפוהו אבדיו \ רחיצה לנדה \ דיני אישה וכלה, בוגרת ונערה

סימן שפב – איסור נעילת הסנדל לאבל

איסור נעילת הסנדל \ נעילת הסנדל ביולדת \ נעילת סנדל במקום סכנה \ נעילת סנדל להולך בדרך \ זמן חליצת מנעל \ הליכה מבית הקברות יחף

סימן שפג – איסור תשמיש המטה לאבל

מקור איסור תשמיש המטה לאבל \ חתן שנכנס לחופה ומת אביו או אם הכלה \ חתן שאירע לו אבלות ברגל

סימן שפד – האבל אסור בתלמוד תורה

איסור לימוד תורה לאבל \ אופנים המותרים ללמוד תורה \ אבל שהוא כהן \ אבל שליח ציבור \ קריאת דברים הרעים ולימוד הלכות אבלות \ לימוד בני האבל

סימן שפה – דין שאלת שלום באבל

שאלת שלום לאבל \ נולד בן נרפאה המשפחה \ תנחומין לאחר שבועה \ שאלת אבל בשבת

סימן שפו – עטיפת הראש באבל

אבל חייב עטיפת הראש

סימן שפז – דיני כפיית המטה

מקור כפיית המטה \ ישיבה בשאר היום \ כפיית שאר מיטות של אורחים \ ישיבה על גבי כסא \ ישיבת המנחמים \ ישיבת בסעודה מפסקת של יום כיפורים

סימן שפח – אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין

מתי אין האבל מניח תפילין \ נקבר שלא ביום המיתה \ יום שמועה \ אבל שהתפלל ערבית

סימן שפט – אבל אסור בכביסת כסותו ודין גיהוץ

מקור איסור כיבוס \ מתי אסור לכבס \ כיבוס באבלות שאחר אונס או תכפוהו אבליו \ כיבוס בגדי קטנים \ לבישת כלים חדשים \ לבישת בגדי שבת \ לכבס ולהניח \ לבישת בגד חדש מגוהץ \ מהו גיהוץ \ גיהוץ עצמו

סימן שצ – דיני גילוח וסריקה באבל

איסור גילוח \ דין השפם \ גילוח לרפואה \ נודע לו תוך כדי גילוח \ היתרים לגילוח \ זמן איסור גילוח \ זמן איסור גילוח באבל על הוריו \ עבר ל' יום ולא גערו \ סירוק השיער \ איסור נטילת צפרניים \ אישה הצריכה לטבול

סימן שצא – אבל אסור בכל מיני שמחה

איסור נטילת תינוק לאבל \ אמירת פסוקי הבדלה וברכת הלבנה לאבל \ כניסה לבית המשתה \ השתתפות בסעודת מצוה \ אבל בעל ברית \ הימצאות בחתונה \ שאר ענייני חתונה \ סעודת יארציי"ט

סימן שצב – אבל אסור כל ל' יום לישא אישה

נשיאת אשה לאבל \ נישואין אחר מיתת אשתו \ עברו י"ב חודשים ולא ג' רגלים \ מה נחשב רגל \ אבל שלא קיים פריה ורביה \ נישואי אבל שאין לו מי שישמשנו \ מנהג להקל לישא בלי להמתין ג' רגלים \ נישואי אבל להתירו ממאסר \ המתנת אישה אחר מות בעלה \ נישאי אשה אבלה למי שלא קיים פריה ורביה \ היה לו בנים ובא לשאת אחות אשתו \ מתה אם הכלה וממתינים לחתן \ יציאת אבל מביתו \ חילוקי יציאת אבל בשבועות הראשונים \ יציאת אבל לבית הכנסת \ אין לו מנין בביתו \ מוהל ובעל ברית \ שינוי מקום בבית הכנסת בשבת

סימן שצד – שלא להתקשות על המת יותר מדאי

שיעור קישוי על המת \ נישוק נפטרים \ קישוי על תלמיד חכם \ יציאה לבית הקברות \ הרגשת האבל במשך שנת האבל \ דאגת חבורה במיתת חברם \ אבל שלא כדן חכמים

סימן שצה – מקצת יום השבעה והשלשים ככולו

שמועה רחוקה \ יום סיום אבלות שנה \ מנהגי יום השנה

סימן שצו – דין אבל שלא נהג אבלותו כל שבעה

השלמת אבלות \ זלזל באבלות \ קטן שהגדיל אחר מיתה \ החילוק בין קטן שהגדיל לבין אונן שבטלה אנינות

סימן שצז – דיני עדות לנהוג אבלות על פיהם

אבלות על פי עד אחד ועובד כוכבים \ מת לו מת ואין ידוע אם הוא תוך ל' \ הודעת ספק במכתב \ סתירה בעדויות

סימן שצח – אבלות יום ראשון דאורייתא

גדר חובת אבלות \ אבלות על אשתו \ איסור תספורת וגילוח ל' יום

סימן שצט – דיני אבלות ברגל בראש השנה וי"ט שני של גליות

רגל מבטל אבלות \ מנהגי אבלות במועד \ חתן שמת לו מת אחר חתונתו \ אבלות במועד \ הנחת תפילין אחר המועד \ מניין אבלות ביום טוב שני \ מניין אבלות בשמיני עצרת \ רגל מבטל אבלות שלושים \ ביטול בערב פסח \ הקדת תספורת \ חל יום טוב במוצאי שבת \ יום ששי לאבלות בערב פסח \ ביטול רגל אבלות אביו ואימו \ חל יום שביעי בערב הרגל \ דברי אבלות המותרים בערב הרגל \ ביטול אבלות על ידי ראש השנה ויום כיפור \ מיתת קרוב בערב ראש השנה \ חישוב אבלות מערב פסח \ חישוב אבלות בערב עצרת \ חישוב אבלות בערב ראש השנה \ חישוב אבלות ערב כיפור \ חישוב אבלות ערב סוכות \ חישוב אבלות בערב הרגל \ חל יום ראשון של אבלות ביום טוב שני \ מסר מתו לקבורה בערב יום טוב

סימן ת – דיני אבלות בשבת

אבלות בשבת \ הקלת אבלות בערב שבת \ לימוד תורה בשבת \ כפיית המיטה בשבת \ נתייאש בשבת למנות שבעה

סימן תא – דברים הנוהגים בחול המועד

הנחת מיטה \ קריעה בחול המועד \ קריעה על שמועה קרובה \ חליצה והבראה בחול המועד \ הספד נשים במועד \ אמירת צידוק הדין במועד \ צידוק הדין בלילה \ אבלות בפורים

סימן תב – דין שמועה קרובה ורחוקה

ההבדל בין שמועה רחוקה לקרובה \ מה נוהגים בשמועה רחוקה \ הבראה בשמועה רחוקה \ קריעה על שמועה רחוקה \ שמועה הנעשית רחוקה במוצאי שבת \ שמועה רחוקה בשבת \ מניין שבת לימי השבעה בשמועה \ מניין ימי שמועה רחוקה ברגל \ שתי שמועות רחוקות ביום אחד \ שמועה קרובה בערב הרגל \ התפלל ערבית ושמע שמועה \ מי שמת לו מת ולא נודע לו \ תענית ביום שמת אביו \ תענית יארציט על הוריו שנה ראשונה \ דיני יארציט

סימן תג – דיני המלקט עצמות

מנהג ליקוט עצמות \ אנינות בליקוט עצמות \ כהן ללקט עצמות \ קריעה בשעת ליקוט עצמות \ שאר דינים בליקוט עצמות \ ליקוט עצמות במועד \ ליקוט עצמות קרוביו \ צורת הליקוט \ ממתי מלקט עצמות \ ליקוט ב' עצמות כאחד \ המלקט פטור ממצוות \ הולכת עצמות

עניין שמופיע בכמה מקומות

דרגות קריעה \ הבדלים בין אביו ואימו לשאר קרובים \ דיני קטן \ מת קרוב לפני חתונה \ תפילה וכדומה \ האומר לא להספיד \ רשע \ דרגות קריעה בסימן שמ"א \ אישה \ תפילת ערבית עושה ליום הבא \ ברית \ נפקא מינה לאבלות יום ראשון דאורייתא